

**TOPLUMSAL VE DÜŞÜNSEL HAYATA ETKİLERİ BAĞLAMINDA
İRFAN FETHİ GEMUHLUOĞLU
(Aydın Sosyoloji İncelemesi)**

(Yüksek Lisans Tezi)

Cemile ALTIPARMAK

Kütahya-2019

T.C.
KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Sosyoloji Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TOPLUMSAL VE DÜŞÜNSEL HAYATA ETKİLERİ
BAĞLAMINDA İRFAN FETHİ GEMUHLUOĞLU
(Aydın Sosyoloji İncelemesi)**

Danışman:
Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK

Hazırlayan:
Cemile ALTIPARMAK

Kütahya- 2019

Kabul ve Onay

Sosyal Bilimler Enstitü Müdürlüğüne,

Bu Çalışma Jürimiz Tarafından Sosyoloji Anabilim/Anasanat Dalında YÜKSEKLİSANS ÇALIŞMA RAPORU olarak kabul edilmiştir.

Başkan.....

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK

.....

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Emine ÖZTÜRK

.....

(İmza)

Dr. Öğr. Üyesi Ejder ULUTAŞ

Onay

Yukarıda İmzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

İmza

Doç. Dr. Ayhan KAHRAMAN

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “Toplumsal ve Düşünsel Hayata Etkileri Bağlamında İrfan Fethi Gemuhluoğlu (Aydın Sosyoloji İncelemesi)” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

...../...../2019

Cemile ALTIPARMAK

Özgeçmiş

10.01.1990 yılında Sivas'ta doğan Cemile Altıparmak ilk öğrenimini Sivas'ın Zara ilçesinde ve orta öğrenimini İstanbul Pendik Fethi Gemuhluoğlu Ortaokulu'nda tamamlamıştır. Lisans eğitimini Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümü ve aynı dönemde Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünü tamamlayarak 2012 yılında mezun olmuştur. 2012-2013 öğretim yılında yine Dumlupınar Üniversitesi Sosyoloji Bölümünde yüksek lisans öğrenimine başlamıştır. Özel okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği ve Pendik Belediyesi Bilgi Evlerinde eğitim koordinatörlüğü yaptıktan sonra 2016 yılında Aile Bakanlığında sosyolog olarak çalışmaya başlamış ve halen İstanbul Aile Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüğünde Sosyolog olarak çalışmaya devam etmektedir.

ÖZET

TOPLUMSAL VE DÜŞÜNSEL HAYATA ETKİLERİ BAĞLAMINDA İRFAN FETHİ GEMUHLUOĞLU (Aydın Sosyolojisi İncelemesi)

ALTIPARMAK, Cemile
Yüksek Lisans Tezi, Sosyoloji Ana Bilim Dalı
Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Esra IŞIK
Haziran, 2019, 138 sayfa

Bu çalışma, Türk düşünce ve fikir hayatına katkıları ile anılan, birçok gencin yetişmesini kendisinin ibadeti olarak tanımlayan, düşünce ve kültür hayatına önemli izler bırakan Fethi Gemuhluoğlu özelinde 1920 sonrası Türkiye'nin sosyal yapısı ve toplumsal dinamikleri içerisinde aydın ve toplum ilişkisi kurulmasını, bir aydın olarak Fethi Gemuhluoğlu'nun önemini, topluma katkılarını aydın sosyolojisi bağlamında ele almayı amaçlamıştır.

Birinci bölümde Cumhuriyetin kurulmasından sonra özellikle 1920-1980 yılları arasında Türkiye'nin toplumsal, siyasi, sosyo-ekonomik yapısı ve Türkiye'nin toplumsal değişimi ele alınarak bir dönem analizi yapılmıştır.

İkinci bölümde Gemuhluoğlu'nun hayatı, şahsiyeti ile birlikte sanat ve edebiyat anlayışı ele alınmış, siyasi düşünceleri, fikrîsel arka planını oluşturan kültürel değerleri, Gemuhluoğlu'nun aksiyonel yönü ve içinde bulunduğu sosyal yapı ve sosyal çevre ilişkileri ele alınmıştır. Gemuhluoğlu'nun düşünce ve kültür hayatına etkileri, rol model oluşu, gençlere çizdiği ufuk ve yazdığı mektuplarla gençlik üzerinde oluşturduğu etkisi, Orta Doğu, Afrika ve İslam ülkelerinin sorunları ve bunlara getirdiği bakış açısı ele alınmıştır. Gemuhluoğlu'nun sıkça kullandığı aşk, dostluk gibi kavramlara yüklediği anlam ve Gemuhluoğlu'na ithafen yazılanlar üzerinden toplumsal etkileşimi ve bıraktığı olduğu etki ortaya konulmuştur. Gemuhluoğlu adına yazılan tek müstakil eser olan Nuri Pakdil'in Bağlanma adlı eseri üzerinden Gemuhluoğlu'nun şahsı ve toplum sorunları değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölümde ise aydın kavramı açıklanarak aydın ve toplum bağı kurulmuş, aydın sosyolojisi bağlamında bir aydın olarak Fethi Gemuhluoğlu'nun önemi, dönemine katkıları ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fethi Gemuhluoğlu, Dostluk, Toplumsal Yapı, Aydın, Aydın Sosyolojisi.

ABSTRACT

IRFAN FETHI GEMUHLUOGLU: HIS INFLUENCE ON TURKEY'S SOCIAL AND SPIRITUAL MILIEU DURING HIS LIFETIME NAD BEYOND

ALTIPARMAK, Cemile

M. Sc. Thesis, Department of Sociology

Supervisor : Asst. Prof. Dr. Esra IŞIK

June, 2019, 138 pages

The intention of this thesis is to analyse the ways in which Irfan Fethi Gemuhluoglu positively influenced Turkish thoughts and beliefs during his lifetime, and beyond within Turkey's social structure and social dynamics after 1920. With a particular emphasis on the integral relationship between people and social institutions, this pioneering academic study will examine the social context within which his spiritual and intellectual ideas took shape, in addition to exploring the social mechanisms that facilitated their widespread diffusion. Also, this thesis aims to analyse the importance of Fethi Gemuhluoglu as an intellectual and his contributions to society in the context of sociology of intellectuals.

The first section, especially after the establishment of the Republic between 1920-1980 years, will provide a period analysis of Turkey's social, political, and socio-economic structure by considering a social change of Turkey.

The second section will address a summary of Gemuhluoglu's life, focusing on his personal values, lifestyle, cultural pursuits and intellectual background. Attention will also be given to Gemuhluoglu's actions within his social environment and relations with his own community. In addition to these, the extent of Gemuhluoglu's influence on Turkish culture during his lifetime, with a particular focus on his impact on young people and the role model status he achieved through his writing. This will be achieved through analysis of his own work, and secondary sources, such as Baglanma which is the only independent work written after the gemuhluoglu (2011) by Nuri Pakdil. In addition to exploring Gemuhluoglu's positive contribution during this period, the continued impact of his intellectual legacy on Turkish culture will also be identified. On a broader scale, this thesis will also argue that some of the concepts central to Gemuhluoglu's approach to overcoming social discord, such as love and friendship, can provide fresh perspectives with respect to ongoing sociopolitical issues within Middle Eastern, African and Islamic countries.

In the third chapter, it will be provided the connection between intellectuals and society is established by explaining the concept of intellectuals. Attention will also be given to Gemuhluoglu's importance within his social environment and positive contribution to his society as an intellectual in the context of sociology of intellectuals.

Keywords: Fethi Gemuhluoglu, Friendship, Social Structure, Intellectual, Sociology of Intellectuals.

ÖNSÖZ

Bu araştırmada, Türk düşünce tarihinin fikir ve hareket adamlarından İrfan Fethi Gemuhluoğlu'nun şahsiyeti ve yaşamından hareketle Türkiye'nin sosyal yapısı hakkında bilgi vermek suretiyle daha önce hakkında akademik çalışma yapılmamış olan Fethi Gemuhluoğlu'nun fikirsel ve toplumsal etkileri ile birlikte dönem incelemesi ortaya konulmuştur. Necip Fazıl' ın ona atfen söylediği üzere ' Fikir Sakası' olan, cephe gerisinde kalmayı tercih eden bir şahsiyet olarak Fethi Gemuhluoğlu'nun öz değerlerinden neşet ettirdiği kendine has düşünce ve varoluşsal tavırlarının kendi döneminde ve sonrasında topluma olan etkileri ve faydaları ortaya konulmuş ve toplumsal sistem içerisinde sosyal yapının taşıyıcısı olan bireylere olan ihtiyaç Gemuhluoğlu'nun kişiliğinden hareketle ele alınmıştır. Ayrıca Türk toplum yapısı hakkında bir dönem analizi yapılmıştır. Sosyal olaylar ve sosyal aktör ilişkisi kurulmuştur. Bir aydın olarak Fethi Gemuhluoğlu'nun önemi, aydın ve toplum bağlamında ele alınarak ortaya konulmuştur.

Mezunu olduğum ilkokula adı verilen ve çalışmanın başat aktörü olan Fethi Gemuhluoğlu' nu derinlemesine inceleme isteği beni bu çalışmayı yapmaya yönlendiren sebeplerden birisi olmuştur. Bu çalışmayı hazırlarken başlangıçta konunun filizlenmesinden son aşamaya gelinceye kadar yardımını esirgemeyen kardeşim Mehmet Fatih Altıparmak' a her zaman yanımda olan, eğitim hayatım boyunca elimi ve kalbimi bir an olsun yalnız bırakmayan, maddi ve manevi desteğini esirgemeyen canım annem Hafize Altıparmak ve babam İsa Altıparmak' a, bir tanecik ablam Sümeyye Gültekin ve kardeşim Arif Altıparmak' a, ismini tek tek zikredemesem de dostlukları ve manevi destekleri ile yanımda olan arkadaşlarıma, ayrıca çalışma sürecim boyunca her an yanımda olan, evlerini ve kalplerini sonuna kadar açan ve beni destekleyen, yarenlik eden "dostum" Şeyma Balıkcıgil ve eşi Burak Balıkcıgil' e, bu çalışmayı hazırladığım sürede her daim arkadaşlığı, rehberliği ve değerli fikirleri ile yoluma ışık tutan Dr. Öğr. Üyesi Emine Öztürk ve Arş. Gör. Feyzeddin Aytepe' ye ve son olarak çalışmanın başlangıcından son anına kadar elimden tutan ve bana güvenen, hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, yol göstericiliğinden nasiplendiğim danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Esra Işık' a teşekkürü bir borç bilirim.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
ÖNSÖZ	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR.....	x
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

FETHİ GEMUHLUOĞLU'NUN YAŞADIĞI YILLARDA TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞME

1.1. TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞİM KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ.....	5
1.2. TÜRKİYE' DE 1920-1980 YILLARINDA TOPLUMSAL YAPI	12
1.2.1. Siyasi Yapı	13
1.2.2. Sosyo- Ekonomik Yapı	17

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL VE DÜŞÜNSEL HAYATA ETKİLERİ BAĞLAMINDA FETHİ GEMUHLUOĞLU, HAYATI, FİKİRLERİ VE ROL MODELLİĞİ

2.1. HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ	25
2.2. DÜNYEVİ VE İSLAMİ DÜŞÜNCESİ	32
2.3. FETHİ GEMUHLUOĞLU'NDA SANAT, EDEBİYAT VE SİYASET	38
2.3.1. Sanata ve Edebiyata Dair Düşünceleri	39
2.3.2. Siyasi Düşünceleri	43
2.4. VAKIF VE CEMİYET İNSANI OLARAK ÜSTLENDİĞİ MİSYONU	46
2.5. FETHİ GEMUHLUOĞLU'NDA MEDENİYETİN YENİDEN İNŞASI FİKRİ	58
2.6. FETHİ GEMUHLUOĞLU'NUN ROL MODELLİĞİ VE DÜŞÜNSEL, YAZINSAL HAYATA ETKİLERİ	61
2.6.1. Fethi Gemuhluoğlu'nun Düşünsel ve Yazınsal Hayata Etkileri	67
2.6.2. Fethi Gemuhluoğlu'nun Mektupları ve Mektuplarında Temel Düşünceler	71
2.6.3. Fethi Gemuhluoğlu'nda 'Dostluk' Düşüncesi	77

2.6.4. Gemuhluoğlu'nun Coğrafyaya Dostluk Önerisi ve Orta Doğu, Afrika ve İslam Ülkelerine Dair Fikirleri	83
2.7. 'SELAM, MERHABA, DOSTLUK, AŞK' KAVRAMLARINA YÜKLEDİĞİ ANLAM VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİMDEKİ ROLÜ	87
2.8. GEMUHLUOĞLU'NA İTHAFEN YAZILANLAR VE NURİ PAKDİL'İN BAĞLANMA ESERİNİN İNCELENMESİ	95
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
AYDIN SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA FETHİ GEMUHLUOĞLU	
3.1. AYDIN SOSYOLOJİSİ	104
3.1.1. Aydın Kavramına İlişkin Kuramsal Açıklamalar	105
3.1.2. Aydınların Özellikleri ve Fonksiyonları	111
3.2. BİR AYDIN OLARAK FETHİ GEMUHLUOĞLU	114
SONUÇ	121
KAYNAKÇA	126
DİZİN	137

KISALTMALAR

A.g.d	Adı geçen dergi
A.g.e	Adı geçen eser
ABD	Amerikan Birleşik Devletleri
B	Baskı
BM	Birleşmiş Milletler
C	Cilt
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
Çev	Çeviren
der.	Derleyen
DP	Demokrat Parti
Ed	Editör
Hız	Hazreti
IMF	Uluslararası Para Fonu
K.K.T.C	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Teşkilatı
s	Sayfa
S	Sayı
SAV	Sallallahu Aleyhi ve Sellem
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
vd	Ve devamı
vs	Vesaire
yy	yüzyıl

TEZ METNİ

GİRİŞ

Türk toplum yapısının bugünkü hale gelmesinde geçmiş kuşakların etkisi ve her bir dönemdeki toplum yapısının etkisi kaçınılmazdır. Bu kuşaklar içerisinde topluma hizmet etmiş, toplum yapısının şekillenmesine, değerlerin aşılmasında önemli görevler üstlenmiş aydınlar bulunmaktadır. Bu aydınlar yalnızca kendi dönemlerine değil gelecek Türkiye' sinin oluşmasına da katkı sağlamışlardır. Bu dönemde Türkiye'nin içinden geçtiği yeni oluşum sürecinde kendi birikimleri ve fikirlerinden hareketle aydınların temsil ettiği düşünceler, düşüncelerinin etki alanı önem taşımaktadır. Toplum çalışmalarında bireyden hareketle en az iki kişinin etkileşimi ele alınmaktadır. Bu iki kişi arasındaki etkileşim ve sosyal ilişki toplumun diğer bireylerine de etki etmektedir. Bu nedenle toplum üzerinde sosyal etkisi ve rol modeli olan kişiler sosyolojik olarak önem taşımaktadır.

Her birey kendi dönemini etkileme, toplumsal yapıyı belirleme ve bu dönemden yani yapıdan etkilenmek durumundadır. Yaşadığı dönemden etkilenmiş ve bu dönemi fazlaca etkilemiş olan Fethi Gemuhluoğlu bu etkisi oranında tanınmamaktadır. Bu çalışmada da Gemuhluoğlu'nun içinde yetiştiği neslin özellikleri ile ele alınarak dönemin fikir, ideoloji ve toplumsal dinamikleri anlatılmaya çalışılacaktır. Türkiye'nin kuruluş aşamasından itibaren çalkantılı olayların yaşandığı süreçte kendisine çizdiği yol, bu yolda etkilendiği insanlar ve etkilediği insanlar çerçevesinde ele alınarak açıklanacaktır. Gemuhluoğlu'nun hayatı şahsiyeti, dönemi ve etki alanı aydın sosyolojisine katkı sunmaktadır. Bu noktada Muharrem Ergin kendisini Anadolu' nun Türkleşmesi ve İslamlaşması sürecinde büyük çaba gösteren, sonra da sessizce yaşayıp vefat eden *Horosan Erenleri'ne* benzetmektedir. Bu sebeple Necip Fazıl, Gemuhluoğlu hakkında onu meydan yeri tanımaz ama bir "*Fikir Sakası*" diyerek onun ön planda olmaktan çok duygu ve düşünceleri ile bıraktığı izlere işaret etmektedir.

İrfan Fethi Gemuhluoğlu'nun kendi yaşadığı toplumsal dönem ile ele alınarak aydın sosyolojisi bağlamında topluma katkılarının ele alınacak olması bu tez konusunu önemli kılmaktadır. Etkilediği ve etkilendiği birçok şahsiyet üzerinden akademik anlamda çalışmalar yürütülmüş ancak Gemuhluoğlu hakkında bu zamana kadar akademik bir çalışma yürütülmemiştir. Gemuhluoğlu'nun geri planda kalma isteği ve yazılı eserlerinin olmaması hakkında akademik çalışma yapılma olanağını kısıtlamıştır. Ancak

kendisinin yetişmesine katkı sağladığı insanlar, gazete yazıları, sohbetleri, gençlik hareketleri içerisindeki aksiyonel duruşu gibi kaynaklar bu çalışmanın yapılmasına katkı sunmuştur. Bu noktada Gemuhluoğlu'nun mütefekkir bir aydın olarak dönemiyle etkileşiminin sosyolojik bağı kurulmasıyla bu çalışmayı şekillendirmiştir.

Her toplumun içinde yetişen bireyleri ile arasında diyalektik bir bağ olması, topluma yön veren şahsiyetler ve topluma etkileri sosyolojik olarak ortaya konulmaya çalışılmıştır. İrfan Fethi Gemuhluoğlu bir vesile ile hayatına dokunduğu insanlar açısından önemli olan, içinde bulunduğu oluşumlar vesilesi ile etki alanı artan bir şahsiyettir. Gemuhluoğlu'nun şahsiyeti Türk ve Müslüman kimliği özellikle İslami çevrelerce bilinmektedir. “*Sen hiç aşık oldun mu?*” Sualini sorarak karşısındaki insanlarda aradığı cevheri bulma yöntemi ile ilgi odağı olmuştur. Özellikle milliyetçi ve muhafazakar nesil üzerindeki etkileri, toplumu eylemleri ile şekillendiren bir şahsiyet olarak sanat, edebiyat, siyasete, dünya ve İslam’a bakış açısı, toplumsal yapı içerisinde yön verme ve rol model olması Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası şekillenen toplum yapısındaki rolü önemli görülmektedir. Günümüzde yetişmesine katkıda bulunduğu gençlerin devlet ve toplum bünyesinde siyaset, sanat, edebiyat gibi alanlarda söz sahibi olması Gemuhluoğlu'nun hayatının ele alınmasını önemli kılmaktadır.

Birinci bölümde bir dönem okuması yapılmak sureti ile Fethi Gemuhluoğlu'nun yaşadığı Cumhuriyet sonrası yıllar ve özellikle etkinlik gösterdiği yıllardaki sosyal, kültürel, siyasi, ekonomik yapıdaki değişim ve dönüşümler, dönemine olan katkıyı tam manası ile anlayabilmek için toplum, toplumsal yapı ve Türk toplumunun geçirmiş olduğu değişim süreçleri, Cumhuriyetin ilanı ve sonrasının Gemuhluoğlu ve dönemi için oluşturduğu sosyal etki, toplumsal dönem, bu dönemde Türk aydını üzerinde etkili olan sosyolojik unsurlar, dönemin sosyal- kültürel ortamı ve dönemde etkili olan fikirler ele alınacaktır.

İkinci bölümde Fethi Gemuhluoğlu'nun hayatı, eserleri, fikirleri anlatılmaya çalışılmıştır. Gemuhluoğlu'nun tasavvuf ve İslam düşüncesinin siyaset, sanat, fikir hayatına yani yaşantısına olan etkileri, Gemuhluoğlu'nun aksiyonel yönünü özellikle dernek ve vakıflarda üstlendiği misyon ile ortaya koyması, gazete ve dergilerde yazdığı yazılardan sanat, siyaset düşüncesi anlatılmaya çalışılacaktır. Gemuhluoğlu'nun etkisi altında kaldığı ve dünya görüşünü şekillendiren tasavvuf düşüncesi, dönemin fikir ve yazı

ustaları olarak kabul edilen Necip Fazıl, Sezai Karakoç gibi mütefekkirlerin etkisi ele alınacaktır. Gemuhluoğlu'ndan hareketle vakıf ve dernek kùltürünün Türk toplum yapısı içerisindeki yeri ve önemi, Gemuhluoğlu'nun geleceğin Türkiye'sinin inşası için düşünceleri, yeni bir medeniyet tahayyülü izah edilmeye çalışılacaktır. Gemuhluoğlu'nun toplumsal ve fikirsel hayat üzerine etkileri, nasıl bir rol model olduğu, dönem gençliğine mesleki ve kabiliyetleri ölçüsünde Gemuhluoğlu'nun rehberlik edişini ortaya konulmaya çalışılacaktır. Gemuhluoğlu'nun dönemine katkıları, kendi düşünceleri etrafında anlatılacaktır. Gemuhluoğlu'nun anlaşılabilmesi için kullandığı kavramlar ve kavramlara yüklediği anlamlar, "Dostluk Üzerine" adlı konuşması ve sosyolojik etkileri, Gemuhluoğlu'nun yazdığı mektuplarındaki temel düşünceler ve mektuplarının yönlendiriciliği, 'aşk' insanı olarak bilinmesi ve aşka dair düşünceleri üzerinde sosyolojik okuma yapılarak, Nuri Pakdil' in kendisine "İç dünya uzmanı" demesinin altında yatan sebepler, modern insanın çıkmazları ve bağlanma ihtiyacı ve Türkçe' den İngilizce' ye çevirisi yapılan *Bağlanma* adlı eserinin incelenmesi ile Gemuhluoğlu'nun daha iyi anlaşılması planlanmaktadır.

Üçüncü bölümde ise aydın kavramı ele alınarak Fethi Gemuhluoğlu' nun bir aydın olarak nerede durduğu, aydın sosyolojisi bağlamında Fethi Gemuhluoğlu ve toplum-aydın bağının kurulması, Gemuhluoğlu'nun sosyolojik öneminin ortaya konulması planlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

FETHİ GEMUHLUOĞLU'NUN YAŞADIĞI YILLARDA TÜRKİYE'DE TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞME

1.1. TOPLUMSAL YAPI VE DEĞİŞİM KAVRAMLARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

Toplum canlı bir organizmaya benzemektedir. Her toplum tartışmasız olarak kendi sosyal yapısı içinde bir değişime uğramaktadır. Bir toplumun varlığını sürdürmesi, kalkınması ve gelişmesi ile ilgili bütün süreçleri sosyal yapı çerçevesinde ele alınmaktadır. Toplumsal olayları anlamak için sosyal yapıyı oluşturan unsurların biliniyor olması önemlidir. Toplumsal yapının çeşitli tanımları bulunmaktadır. Toplumun kurucu unsurları olan nüfus, çevre, yerleşim, ekonomi, sosyal sınıflar, eğitim, siyaset, sosyal sınıflar, hukuk, aile, din gibi birbiri ile bilinçli ve örgütlü şekilde bir bütünü oluşturan unsurlar arasındaki ilişki¹; Toplum oluşturulan unsurlar ve bunların toplum içerisindeki yeri ve ilişkiler sistemi gibi tanımlar sosyal yapıyı anlatmaktadır.² Toplumsal yapı kavramı, çeşitli toplumların yapısını, toplumsal olayları, toplumsal gelişmeleri, toplumsal ilişkileri ortaya koymaya ve bu konularda yasalara uyarlamaya çalışan sosyolojinin en temel kavramlarından biridir.³ Sosyal yapı terimini ilk kullananlardan birisi Herbert Spencer olmuştur. Getirmiş olduğu tanım biyolojik yaklaşımı içerdiği için yeterli bir tanım olmamıştır. Ancak bazı sosyologlar sosyal yapı kavramının gerekli şekilde açıklığa kavuşturulmadığını düşünmektedirler. Toplumsal yapı kavramı sosyoloji biliminin çekirdeğini oluşturması sebebi ile önemlidir. Her toplumun kendisine özel sosyal yapısı bulunmaktadır. Bu sosyal yapı toplumun değişen evrelerinde yapısal olarak farklılık göstermektedir.⁴

Toplumsal yapı, bir toplumun belirli bir dönemdeki sosyal, kültürel, fiziki ve ekonomik dokusudur. Bu dokuda zaman içinde ortaya çıkan farklılaşmalar değişme olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda Türk toplum yapısını toplumun değişen dinamikleri ile birlikte açıklamak, değişen unsurları açıklamak bir bütün oluşturacağından önem arz etmektedir. Toplum yaşamının ve sürekliliğinin sağlanması için yerine getirilmesi zorunlu olan temel toplumsal fonksiyonlar bulunmaktadır; neslin sürdürülmesi, yeni üyelerin toplumsallaştırılması, kültürün aktarılması, bireylerin yaşama

¹ Özer Ozankaya, *Toplum Bilimine Giriş*, (Ankara: Sevinç Matbaası, 1975), 95.

² Orhan Türkdoğan, *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, 2 bs. (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004), 33.

³ Birsen Gökçe, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, (Ankara: Savaş Yayınları, 1996), 2.

⁴ A.g.e.,2.

anlamalı bağlanması, mal ve hizmetlerin üretimi, dağılımı ve toplumda düzenin sağlanması gibi unsurlardır. Bu temel fonksiyonları yerine getirmek üzere oluşturulan ögeler, hep birlikte uyumlu ve gönüllü bir bütünlük hâlinde toplumsal yapıyı oluşturmaktadırlar.⁵ Bu yapının varlığının devamının sağlanması insan unsuruna bağlıdır.

Toplumsal yapı mevcut toplum içerisinde bir çerçeve oluşturmaktadır. Yani toplumun organize ve örgütlü işlerinin tamamını kapsamaktadır. Toplumsal yapı kavramı özelden genele hareketle bir bütünü yani toplumu temsil eden unsurları barındırmaktadır. Toplumsal yapı kavramına farklı yorumlar getirilmiştir. Marx toplumsal yapıyı, ekonomik ilişkileri ve bunların etrafında şekillenen üretim ilişkilerini maddi unsurlar (alt yapı); siyasi ve diğer olayları manevi unsurlar (üst yapı) şeklinde kategoriye ayırmıştır. A. Comte ise toplumsal yapıyı önemli görmüş ve ona göre toplumsal yapı birey, aile ve toplum açısından analiz edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür.⁶ Toplumsal yapı kavramına her sosyolog kendi bakış açısı çerçevesinde yorum getirmiştir. Toplumsal yapıyı açıklama hakkında sosyoloji teorileri arasında yapısal-işlevselci, çatışmacı, evrimci, organizmacı yaklaşım açıklama getirmiştir. Ancak toplumsal yapıyı açıklamada iki yaklaşım ön plana çıkmaktadır.

Yapısal-İşlevselci Kuram ve Çatışmacı (Marksist) Kuram: Yapısal-İşlevselci kurama göre bir olayın nedenleri ile toplumda oluşan sonuçlarını ele almak gerektiğini, Marksist ve çatışmacı kuram ise, toplumsal sistemleri alt yapı (ekonomi, üretim, sınıf ilişkileri) ve üst yapı olarak ikiye ayırarak alt yapının üst yapı üzerinde belirleyici olduğunu savunmaktadır.⁷ Yapısal-İşlevselci yaklaşıma göre toplum içinde belirlenen roller, statü, konumlar yapıyı belirlemektedir. Toplumlar belirli gelişim evrelerinden geçerken toplumsal değişim ve buna bağlı olarak da yapılarda yeni işlevlerin ortaya çıktığı görülmektedir. Marksist yaklaşıma göre toplumların temelinde sınıf ilişkileri ve sınıf çatışması bulunmaktadır. Bu da toplumsal yapının temelini oluşturmaktadır. Sınıf ilişkileri ise üretim araçları ve üretim ilişkileri arasındaki etkileşim sonucu belirlenir. Bu etkileşim sonucu mutlak bir çatışmanın çıktığını, toplumsal değişim ve gelişimin

---

⁵ A.g.e., 3.

⁶ Sezgin Kızılcelik ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, (Ankara: Atilla Kitabevi, 1994), 419.

⁷ Giddens, *Sosyoloji*, 598-602.

sürekliliği için bu çatışmanın çözülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu çatışma ve çözülme tarihsel materyalizmin aslını oluşturmaktadır.⁸

Yapısal-işlevsel yaklaşıma göre yapılar işlevleri yani fonksiyonları ile anlam kazanmaktadır. Yapıların fonksiyonları yapılardan önceye çıkmış ve kendilerini gerçekleştirecek yapıların oluşmasını sağlamışlardır. Yani yapıların işlevleri yapıların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Yapıların işlevlerinin zaman içinde artması ve farklılaşması ile yeni yapılar ortaya çıkmış ve değişme meydana gelmiştir. Yapısal- işlevselci model toplumsal yapıyı incelerken bireyi de önemli görmektedir.⁹Ancak bireyi tek başına önceleyen yaklaşımlara karşıdır. Birey üzerinde toplumsal yapıyı oluşturan unsurların yani kültür, siyaset, ideoloji, ekonomi, din gibi unsurların etkili olduğunu, bu etki ve baskı sonucu bireyin eylem ve davranışlarının şekillendiğini savunmaktadır. Yapısalcı görüşe göre bütünü oluşturan parçalar tek başına ele alındığında bir anlam taşımazlar, bütüne yaptığı katkı açısından bu parçalar değer kazanmaktadır.¹⁰

Çatışmacı yaklaşımın öncüsü olan Marx toplumsal değişimi sınıf çatışmasının son aşaması olarak çözülme ve dönüşümün ve dolayısı ile devrimin kaçınılmaz olduğunu düşünmektedir. Çatışmacı yaklaşım ile toplum yapısını inceleyen sosyologlara göre toplumda insanlar arasında uyumdan ve iletişimden söz etmek mümkün değildir. Toplum içinde uyum yerine çatışma mevcuttur. Toplum içinde bölünme, çatışma, ayrışma gibi mücadeleler verilmektedir.¹¹ Çatışmalardan kaynaklı bir toplum yapısının nihayetinde bu çatışmanın çözülmeye uğradığı görüşünü savunmaktadırlar. Parsons ise toplum sisteminde çatışma değil dengeyi vurgulamıştır. Bu denge birlik ve konsensüs oluşturmaktadır. Toplumsal çatışma her yönü ile toplumun devamına, işleyişine bir tehdit oluşturmaktadır. Bu yönü ile Parsons toplumun bir bütün olarak işleyişini ve bireyleri toplum yapısı içerisinde bir bütün haline getirmesini vurgulamak istemiştir. Yani Parsons sosyal sistemin ana unsurunun çatışmada değil denge ve bütünleşmede olduğunu vurgulamaktadır.¹²

---

⁸ A.g.e., 600-602.

⁹ Emre Kongar, *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği*, 6 bs. (İstanbul: Remzi Kitabevi, 1995), 153-154.

¹⁰ Özer Ozankaya, *Toplumbilim*, 9 bs. (İstanbul: Cem Yay, 1996), 176-178.

¹¹ Giddens, *Sosyoloji*, 600.

¹² Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, Yay. Haz: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, (İstanbul: Sentez Yay, 2007), 378-379.

Toplum yapısı ele alınırken toplumsal yapıyı bir organizma olarak düşünen Organizmacı yaklaşım ve toplumu döngüsel bir yapı olarak ele alan döngüsel(evrimsel) yaklaşım gibi teoriler de bulunmaktadır. Organizmacı yaklaşıma göre bireyler bir bütünün parçalarını oluşturmaktadır. Toplumların da insanlar gibi çocukluk, gençlik, yaşlılık dönemlerinden geçtiğini, hastalıklı ve sağlıklı hallerinin olduğunu kabul etmektedirler. Herbert Spencer, toplumu organizmacı bakış açısı ile değerlendiren isimlerden olmuştur. İnsanlar gibi toplumlar da gelişim evrelerinden geçer ve böylece son bulmaktadır. İnsan organları ile toplum yapısını belirleyen unsurlar arasında bağ kurmaktadır. Organlar nasıl ki tek başlarına bir anlam ifade etmiyorsa insanlar ve yapılar da tek başlarına bir anlam ifade etmemektedir.¹³

İbn-i Haldun, döngüsel kuramcılardan ilki kabul edilmektedir. Arap toplumu üzerinde yaptığı gözlemler sonucunda toplumsal dayanışmanın yoğun olduğu kırsal toplumlar ve toplumsal dayanışmanın daha az olduğunu ileri sürdüğü kentsel toplumlar olmak üzere toplumları iki kategoriye ayırmaktadır. Tüm toplumların aslında bedevi (göçebe) olduğunu, bedevi toplum yapısının değişerek zamanla medeni (hadari) toplumun geliştiğini vurgulamaktadır. Bedevi ve hadari toplumun hâlihazırda birlikte varlığını devam ettirdiğini, her iki toplum yapısının da kendine özgü formu ile varlığını sürdürmekte olduğunu vurgulamaktadır.¹⁴ 20. yüzyıldaki en önemli döngüsel kuramcılar Oswald Spengler, Arnold Joseph Toynbee ve P. A. Sorokin olmuştur. Sorokin, toplumun tinsel (dinî), idealist ve duyuşsal olarak adlandırdığı üç aşamalı bir döngüye sahip olduğunu belirtmiştir.

Toplumsal yapı, kültürün, sınıfların, statü ve rollerin, grup ve kurumların ve bunlara bağlı olarak insanların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkiler sonucu ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yapı, toplumsal kesimler ve kurumlar arasındaki ilişkilerin bütünüdür. Bu ilişkiler toplum üyelerinin de davranışlarının şekillenmesine ve bireylerin sosyal bir varlık olmasını sağlamaktadır.¹⁵ Her toplum kendine özgü sosyal yapısı içerisinde bireylerinin o topluma adapte olmasını sağlamaktadır. Böylelikle toplumun sürekliliği sağlanılmaktadır. Sosyal yapı denilen olgular üzerine inşa edilen

¹³ Margaret Poloma, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev: Hayriye Erbaş, (Ankara: Gündoğan Yay., 1993), 31.

¹⁴ İbn Haldun, *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yay., 1991), 131-135.

¹⁵ Enver Özkalp vd., *Davranış Bilimlerine Giriş*, (Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yay. 2006), 44.

toplumlar bu yapının unsurlarının hareketli olmasını sağlamaktadır. Toplumsal yapı sabit ve durağan değildir. Bu nedenle toplumsal yapı ele alınırken toplum yapısı ile birlikte bu toplum yapısında meydana gelen değişmeyi de ele almak gerekmektedir. Bu nedenle sosyolojik olarak bir taraftan yapı ve yapının değişmeyen unsurları ele alınırken öte yandan yapıyı oluşturan unsurların çözülmesi, değişmesi ele alınmalıdır.¹⁶ Toplumsal yapı ve insan davranışları arasında diyalektik bir bağ olduğu aşikardır. İnsan davranışları ile toplumu yönlendirme ve değiştirmeyi sağladığı gibi toplumsal yapı içinde bulunan bireylerin davranış örüntülerinin şekillenmesini sağlamaktadır.¹⁷ Bu noktada Giddens yapının mı eylemi, eylemin mi yapıyı belirlediği tartışmasından uzak durulmasını, toplum yapısının insan eyleminden, insanın toplum yapısından bağımsız olamayacağını, her ikisinin iç içe geçmiş olduğunu vurgulamaktadır. Toplumsal yapı unsurları aynı zamanda kişiler arasındaki karşılıklı ilişkilerden oluşan bir bütünü oluşturmaktadır. Bu toplumsal yapıda normlar, değerler, toplumsal roller birlikte bir örüntüyü oluşturmaktadır. Bu bağlamda toplumsal yapı dini, siyasi, ekonomik, kültürel kurumların ve bu kurumları oluşturan insan unsurunun düzenli etkileşimini anlatmaktadır. Yani toplumsal yapı rastgele unsurlardan oluşmamıştır. Bu etkileşim sonucu toplumlar istesin veya istemesin değişim ve dönüşüme mecburdur.¹⁸ Toplumsal yapıyı etkileyen unsurlar arasında fiziki, demografik yapı, siyaset, kültür, din, ekonomi gibi etmenler yer almaktadır. Bu unsurlar üzerinde oluşan farklılaşmalar değişim ile birlikte toplumsal yapıda farklılıklara dönüşmektedir. Bu yapısal değişim aynı zamanda toplumun sürekliliğini de sağlamaktadır. Tüm toplumlarda yapıyı etkileyerek değişimin oluşmasına neden olan etmenler o toplumun belirleyici dinamiklerini oluşturmaktadır. Bu etmenler toplumların fiziki yapısından kaynaklı değişimleri, nüfus oranındaki artış, toplumun nüfusunun etnik kökeni, dini inanışlar, siyasi çalkalanmalar, ekonomik durum olmak üzere çeşitlendirmek mümkündür. Bu değişimler toplumun yapısını ve kurumlarını kaçınılmaz değişime sürüklemektedir.

---

¹⁶ Nurgün Oktik, *Yapı ve Değişme Araştırmalarında Arayışlar, Felsefe ve Sosyal Bilimler*, Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri, Editör: Kubilay Hoşgör, (Ankara: Vadi Yayınları, 2006), 229.

¹⁷ Martin Slattery, *Sosyolojide Temel Fikirler*, çev. Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz, (İstanbul: Sentez Yay, 2007), 379.

¹⁸ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev., Osman Akınhay, Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999), 804.

Değişim kavramı ise sosyoloji bilimi ortaya çıktığı dönemden itibaren sosyolojinin temel konuları arasında yer almıştır. Çünkü toplumlar kendilerini bir şekilde toplumsal sistem içerisinde değişimin içinde bulmaktadırlar. Toplumsal değişme ve kültürel değişme birbirinden farklı gibi düşünülse de toplumsal değişme büyük ölçüde kültürel değişmeyi de içinde barındırmaktadır.¹⁹ Bu noktada toplumsal değişme yerleşik insan ilişkilerinde ve davranış kalıplarındaki farklılaşma olarak tanımlanmaktadır.²⁰ Toplumsal yapıdaki mevcut kurumlar ve ilişkilerdeki dönüşümü ifade eden değişimi etkileyen faktörler bulunmaktadır. Fiziki çevre, kültürel faktörler, teknoloji gibi değişimi etkileyen faktörler mevcuttur. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar net şekilde kategorize edilmemiş olsa da tüm toplumlarda yapının oluşmasına, değişmesine yani toplumun oluşmasına katkı sağlayan temel unsurlar bulunmaktadır. Bu unsurlar içerisinde kültürel yapı, siyasi yapı, dini yapı, ekonomik yapı önemli yere sahiptir. Türkiye’ de değişim kavramı modernleşme, yenileşme, inkılap gibi kavramlarla birlikte kullanılmaktadır. Batılılaşma, modernleşme kavramları ise değişimi ifade eder olmuştur.

Toplumsal yapının dinamik ve değişken olduğu gerçeği Türk toplumunun tarihsel ve güncel yapısının ele alınması ile ispatlanabilir bir gerçek oluşturmaktadır. Tarihsel arka planı itibari ile Osmanlı Devletinin son yüzyılı ve yıkılması ile hareketli bir yapı kazanan Türk toplum yapısı, 1. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşının akabinde hızlı bir değişime de sahne olmuştur. Mübeccel Kıray Türkiye’nin de birçok Batılı ülke gibi 19. yüzyılda özellikle dış dinamikler diye tanımlanan, kendinden önce sanayileşen ve hammadde, Pazar, siyasal güç aramaya kalkışan ülkelerin etkisi ile değişmeye başlamıştır.²¹ Türk toplum yapısında Atatürk’ ün vefatının ardından siyasi yapı başta olmak üzere sosyal yapının hızlı bir değişim ve dönüşüme uğradığı görülmektedir.

Türkiye’ de toplum ve toplum yapısını anlamak, Türk toplumda meydana gelen değişiklikleri incelemek sosyolojik anlamda önemlidir. Bu noktada Türk aydınının üstlendiği görev bu değişim dönüşüm ve toplumsal yapı bağlamında ele alınmalıdır. Osmanlıdan sonra batılılaşma, modernleşme ekseninde halkın ve aydınların gündemi şekillenmiştir. Bir ulus devlete dönüşüm sürecinde Türk toplumunda Osmanlının son

¹⁹ Veysel Bozkurt, *Değişen Dünyada Sosyoloji*, (Ankara: Ekin yay. 2008), 332.

²⁰ Lundberg, G.A.; Schrang, C.C.; Larsen, O.N.; *Sosyoloji*, çev. Özer Ozankaya, Ü.Gürkan, (Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970), 289.

²¹ Mübeccel B. Kıray, *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*, (İstanbul: Bağlam, 1999), 317-318.

dönemleri itibariyle Tanzimat, Meşrutiyet, Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti toplum yapısında hızlı değişimlerin de görüldüğü dönemler olmuştur. Bu dönemde özellikle aydınlar arasında yaygınlaşan ve halka da yansıyan Türkçülük, Osmanlıcılık, Batıcılık, İslamcılık gibi düşünce akımları ortaya çıkmış ve bu ideolojiler Cumhuriyet dönemine de etkisini devam ettirmiştir.²²

Türk toplumunun yapısal sürecinde değişim sorunsalı Cumhuriyet dönemi ile birlikte ele alınsa da bu değişim Tanzimat Dönemine dayanmaktadır. Bu dönemde Ayanlarla Padişah arasında Sened-i ittifakın yapılması ve Gülhane Hattı Hümayun' un ilan edilmesi ile Türk toplum yapısında değişimin temelleri atılmıştır. Osmanlı' da eksik ve yüzeysel kalan yenileşme çabalarının kaçınılmaz sonucu olarak 1876 yılında I. Meşrutiyet ilan edilmiş fakat padişah tarafından 1878 yılında feshedilmiştir. 1908 yılında ise II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle değişimlerin önü açılmıştır. II. Meşrutiyet dönemi de Cumhuriyet'in ilan edilmesine kadar sürmüştür. II. Meşrutiyet döneminde ise Jön Türkler' in uzantısı olarak görülen İttihat ve Terakki Cemiyeti etkili olmuştur.²³

Cumhuriyet dönemine gelinmesi süreci aslında Osmanlıdan kalan tablo ile gerçekleşmiştir. Osmanlıdan devraldığı miras ile Cumhuriyete geçilmiş olsa da halk ve toplum aynı toplum olarak devam etmiştir. Bu nedenle Cumhuriyet fikirlerinin ve yeniliklerinin toplumda kabul görmesi zaman almıştır. 1938 sonrası Atatürk'ün ölümü ve sonrası Cumhuriyet döneminde yapılan reformların halka benimsetilme sürecinin yaşandığı, çok partili hayata geçiş sürecinin denendiği, 2. Dünya savaşına katılmamış olmamamıza rağmen ülkemizde bu savaşın etkilerinin görüldüğü, yenilikler, siyasi olaylar, göçler, toplumsal sorunlar, batıcılık ve modernleşme sorunları bu dönemde büyük değişimlerin yaşandığının gözlemlendiği yıllardır. Atatürk' ün ölümünün ardından Türkiye' de hakim olan Osmanlıcılık, Batıcılık, milli ve gayri milli düşünceleri ile birlikte kültürel ve sosyal değişimlerin de hız kazandığı yıllar olmuştur. Siyasi değişim ve dönüşüm toplumun diğer yapılarının da değişimini zorunlu kılmıştır. Yeni bir anlayışla kurulan devletin siyasi, dini, toplumsal yapısının da değişimi hedeflenmiştir.

²² Osman Konuk, "Bir Sorun ve Bir Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran (Bursa: Dora Yayıncılık, 2017), 342.

²³ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, 75-82.

1.2. TÜRKİYE' DE 1920-1980 YILLARINDA TOPLUMSAL YAPI

Atatürk önderliğinde kazanılan Kurtuluş Savaşı sonucunda yeni bir devlet ve yönetimin gerekliliği görülmüştür. Toplumun günün şartlarında en iyi temsil edecek yönetim şeklinin belirlenmesi ile 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet ilan edilmiştir. Böylece Türk tarihinde yeni bir sayfa açılmıştır. Toplumun bağımsız olarak hayatta kalabilmesi için değişiklik kaçınılmaz olmuştur. Toplumun bu yeni aşamasında Osmanlı'nın İslam dinine dayalı bir yapıdan çıkması ve yeni devletin laik düzende ulus devlet olarak Anadolu toprakları üzerinde kurulması köklü değişikliğin habercisi olmuştur. Denilebilir ki Türk toplumunun son yüz elli yıllık tarihi geçmişi değişme ve yenileşmenin tarihi olmuştur.²⁴

Bu dönemde Batılı ve modern bir devlet kurma çabaları doğrultusunda toplumun refah düzeyini artırmaya yönelik düzenlemeler yapılmış, savaştan yorgun düşmüş devletin ve halkın ekonomik bakımdan iyileşmesi için karma ekonomi modeli benimsenmiş, özel sektör devlet tarafından desteklenmiştir. Ekonomik ve toplumsal kalkınma hedefi, millî bilinç oluşturma çabalarıyla desteklenmiştir. Bu milli devletin, milli ekonomi, milli alfabe, milli tarih şuuru ile ancak gerçek manada milli olabileceği düşüncesi ile dil ve tarih çalışmaları yürütülmüştür. 1 Kasım 1928'de Latin alfabesinin kabul edilmesi ve 12 Nisan 1931'de Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti'nin, 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti'nin kurulması ile bu yönde adımlar atıldığı görülmektedir.²⁵

Nitekim bu dönem Türk toplumunu modernleştirme düşünce ile birlikte ' muasır medeniyetler' seviyesine ve hatta ötesine taşıma düşüncesi hâkimdir. Bu nedenle birçok sosyal, siyasal değişiklikler hedefe ulaşılması açısından önemli görülmüş ve desteklenmiştir. Dolayısı ile 1923' te Cumhuriyetin ilanı ile Atatürk' ün 1938 yılında vefatına kadar geçen süreç Türk toplumunun en dinamik, en hızlı zamanlarından birisi olmuştur. Dünya savaşlarının toplumlara yön vermesi ile birlikte sömürgeler bir yandan artarken diğer yandan ulus devletlerin kurulması yönünde Afrika, Avrupa, Asya' da girişimlerin de yaşandığı ve dünya gündeminin de sıcak olduğu yıllardır. Buna paralel olarak Türkiye'nin dünya gündeminden uzak olmadığı da aşikârdır. Atatürk' ün

---

²⁴ A.g.e., 79.

²⁵ A.g.e.,80.

vefatından sonra İsmet İnönü' nün devlet başkanı olduğu ve tek parti ile ülkenin uzun yıllar yönetileceği döneme girilmiştir. Bu süreç 1950 yılında çok partili hayata geçiş denemelerine kadar devam etmiştir. Bu yıllardaki demokrasi mücadelesinin Türk toplumunun kendi şahsında yorumlanmış olmasına karşılık batı demokrasisi ile ortak yönü siyasi hürriyetin ve güvenliğin kurulması olmuştur.²⁶ Bu noktada Türkiye demokrasi ve bağımsızlık süreci Afrika, Asya, Yakın Doğu ülkeleri için örnek teşkil etmektedir. Bu ülkeler Türkiye örneğinde yenileşmenin tek unsurunun otoriter rejimler olmadığını görmektedirler.²⁷

Türkiye'de demokrasi süreci neredeyse her on yılda bir darbelerle kesintiye uğramıştır. Türkiye'nin içte yenileşme ve inkılaplarla kurmaya çalıştığı yeni yapıda 1960 darbesi, 1961 anayasası sonucu toplumsal değişiklikler, 12 Mart 1971 darbesi akabinde, 12 Eylül Harekâtı olarak bilinen 1980 darbesi ile demokrasinin 3. Kez kesintiye uğraması Türkiye' de toplumsal yapının da siyasi süreçlere bağlı olarak değişmesine sebep olmuştur. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurların birbirine bağlı olması birinde gerçekleşen yapısal değişimin bir diğerine ve dolayısı ile bireyin sosyal yaşantısına etki etmektedir. Tüm siyasal süreç ve değişimin başlaması ile Türk toplum yapısında ailede, nüfusta, ekonomide, dini yapıda, sosyal kültürel yapıda değişiklikler kaçınılmaz olmuştur. Türkiye'nin toplumsal yapısında meydana gelen değişiklikleri belirli yapı unsurlarını ele alarak açıklamak değişim ve dönüşümdeki Türkiye toplum yapısının gerçeğini anlamada yararlı olacaktır.

1.2.1. Siyasi Yapı

Milli mücadele ve birinci meclis siyasal ve sosyal bir mucize olarak görülebilecek demokrasi ve milli beraberlik örneği teşkil etmektedir. Sivil bir savunma örneği olmasının yanı sıra toplumun milli devlet oluşunun da göstergesidir.²⁸ Atatürk, Türkiye'nin demokratikleşmesi için çok partili bir sistemi desteklemiştir. 1924 yılında Terakkiperver Cumhuriyet fırkasının kurulmasına öncülük etmiştir. Ancak partinin kurulunun ardından bir yıl geçtikten sonra Şeyh Sait İsyanı sebebi ile parti kapatılmak zorunda kalmıştır. Bu süreçte CHP tek parti olma yolunda devam etmiştir. Siyasi ve

---

²⁶ A.g.e., 82.

²⁷ A.g.e., 83.

²⁸ A.g.e., 50.

sosyal zemin uygun olmamasına rağmen 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Fırkası kurulmuş ve 3 ay kadar fırka varlık gösterebilmiştir.²⁹ Türkiye'nin çok partili hayata geçiş sürecinde yaşanan olumsuzluklar siyasi yapının şekillenmesi için toplumun hazır olmadığını göstermektedir. Türkiye ancak bu değişimi 1945 yılında karşılayacak konuma gelmiştir. 1946-50 yılları Türkiye'nin kendi ihtiyaçları ve kültürü için uygun olan demokrasi ve siyasi sürecini tamamlama yolunda çabaladığı yıllardır.³⁰

29 Ekim 1923' de Cumhuriyetin ilanı ile birlikte topluma kazandırılmak istenen yön siyasi değişimleri beraberinde getirmiştir. Türk toplum yapısında değişimin ve yapının belirleyici lokomotif siyasi olarak değerlendirilebilmektedir. Genç oluşumlu bir ülke olması toplumun yeni bir siyasi anlayış ve yeni bir yönetim şekli ile yönetilmeye başlanması Türk toplum yapısında siyasi yapının önemini ortaya çıkarmaktadır. Osmanlı devleti devamı niteliğinde Türkiye Kurtuluş Savaşına girmiştir. Bu savaşın gerekliliklerine göre 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu hazırlanmıştır. Bu kanun Türk devletinin ilk anayasası olması sebebi ile önemli görülmektedir.³¹ Bu anayasa 1924 yılına kadar geçerliliğini korumuş olsa dahi modern bir yönetim ve modern bir halkın ihtiyaçlarına cevap vermekte yetersiz kalmıştır. 1924 yılında yeni ve kapsamlı olduğu düşünülen bir anayasa hazırlanmış ve bu anayasa yine Teşkilat ı esasiye adı ile TBMM' de kabul edilmiştir.³² 1924 Anayasası 1960 yılına kadar yürürlükte kalmıştır. 27 Mayıs askeri darbesi sonucu demokrasi süreci kesintiye uğramış ve 1960'daki Askeri Müdahale sonunda 1961 anayasası hazırlanmıştır. Bu anayasanın daha kapsamlı ve toplum yapısına cevap verme konusunda detaylı olması Türk toplumunda sosyal ve siyasi anlamda esneklikleri beraberinde getirmiştir. Türkiye' de bu anayasanın kullanım süreci 1982 anayasasının yürürlüğe konulmasına kadar devam etmiştir.

Türkiye milli mücadeleden yorgun, ekonomik olarak bitmiş ve güçsüz olarak çıkmış olması nedeni ile siyasi olarak desteklenici süreç takip edilmiştir. Bu destek nüfus artışının desteklenmesi, özel teşebbüsü devlet tarafından desteklenmesi gibi sosyal yapıya etki eden gelişmeleri sağlamaktaydı. 1927 yılından sonra hızlı nüfus artışı 1977 yılına ulaştığında 3 katını aşacak hale gelmiştir. Bu hızlı nüfus artışı batılı devletler tarafından

²⁹ A.g.e., 204-205.

³⁰ A.g.e., .53

³¹ Ergün Özbudun, 1921 Anayasası, (Ankara: AÜ SBF Yay., 1992), 5.

³² Server Feridun, *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, (İstanbul: Aydın Güler Kitabevi, 1962), 53-60.

sahip olunması gereken bir güç olarak görülmekteydi. 1923 yılında Türkiye, fiziksel, fikrîsel, toplumsal yaralarını sarma gayreti içinde olmuştur. İçinden çıktığı savaşın tahribatı yoksullukla, hastalıkla, ekonomik sorunlarla mücadele etmek zorunda bırakmıştır. Savaşların toplumda bırakmış olduğu tahribat her türlü alanda görülmekteydi.³³ Bu nedenle Türkiye'nin sosyal kültürel, siyasi ve özellikle ekonomik yönden toparlanması uzun zamanı kapsayacaktı. Türkiye demokratik süreci arzulasa da bunun önünde engeller doğuyordu. Öncelikle bir muhalefet partisinin olmaması sorun teşkil ediyordu. 1945' te Milli Kalkınma Partisi kurulmuş ancak başarılı olamamıştır. 1946' da CHP' den ayrılan kişilerin kurduğu Demokrat Parti demokrasi için umut verici idi. 1950 yılında Demokrat Parti ülkeyi yönetme görevini üstlendi. Demokrasinin temelleri böylelikle atılmış oluyordu. Demokrat Parti Gerçek manada seçmene sahip ilk parti olmuştur. Türkiye' de demokratikleşme çalışmaları kesintiye uğrasa da bu demokrasi en başa dönmeye yol alacaktı.³⁴ Türkiye siyaseti demokrasi konusunda kesintiye uğrasa da demokratikleşme sürecinde her kesime hitap eden partilerin artması ile bu ülküsünü devam ettirmiştir.

1938-1950 yılları İsmet İnönü'nün başkanlığında tek partinin yönetiminde olduğu yıllarıdır. Savaşa katılmamasına rağmen dünya genelini siyasi ve ekonomik açıdan etkileyen II. Dünya Savaşı'nın (1939-1945) yaşandığı ve Türkiye'yi de özellikle ekonomik bakımdan olumsuz etkilediği yıllar olmuştur. Nitekim 2. Dünya savaşı sonrasında dünyadaki güç dengesi değişiklik göstermiştir. Türkiye bu dönemde kendi gerçekliği ile oluşumunu tamamlamaya çalışmaktadır. 1945'te çok partili hayata geçilmiştir. 1945'te Demokrat Parti kurulur. 1950 seçimleri ile birlikte Demokrat Parti iktidara gelmiştir. Adnan Menderes bu dönemde başbakan olmuş ve ülke yönetiminde CHP dönemindeki bürokrasinin üst yönetiminde değişikliklere gitmiştir. Batılı olma düşüncesi için iyi bir fırsat olduğunu düşünen yönetim için Kore'ye asker yollanması konusunda gönüllü olduğunu bildirmiştir. Buna istinaden 1951'de NATO'ya üye ülkeler arasına girilmiştir. Bu süreçte ABD'nin Marshall yardımlarını Türkiye' ye vermeye başlaması ile ekonomik yapı batıya endekslenmiş oluyordu.³⁵

³³ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4 bs. (İstanbul: İletişim Yayınları, 2018), 195-196.

³⁴ Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 245-253.

³⁵ Karpuz, *Türkiye'nin toplumsal yapısı ve toplumsal kurumlar*, 1 bs. (Ankara: Savaş yay. 1996), .32.

Türkiye’de dinci- muhafazakâr görüş ve inkılapçı- laik görüş toplum yapısının şekillenmesinde etkili olan iki ana görüşü oluşturmaktaydı.³⁶ Bu noktada gençlik hareketleri, kültürel atmosfer de şekillenmekteydi. 1960 yıllarında sağ kesim Cumhuriyet fikri ile Türk ve Müslüman kökene sahip olan toplum yapısına zarar verildiğini düşünmekte ve bu süreç toplumda kutuplaşmalara da yol açmaktaydı.³⁷

1960 askeri darbesi ile demokrat partinin Atatürk ilkelerinden ödün vermesi gerekçesi ile Demokrat parti kapatılmış, Milli Birlik Komitesi yönetime el koymuş, Menderes hükümetine son verilmiş, bazı DP üyeleri tutuklanmıştır. 1961’ de Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan ve Adnan Menderes tutuklanarak konuldukları Yassı Ada’ da idam edilmişlerdir. Bu olay Türk toplum yapısında günümüzde de izlerini taşıyarak siyasi tarihe damga vurmuştur.

1961 anayasası hazırlanmış ve halk oylamasına sunulmuştur. İsmet İnönü Hükümetinin kurulmasının ardından (1962) 1. Beş yıllık kalkınma planı uygulanmaya başlanmıştır. Bu süreçte ‘Kıbrıs Meselesi’ güncelliğini korumaktadır. Adalet Partisinin başına Süleyman Demirel’ in gelmesi ile sıkıntılar yaşayan İnönü hükümetine karşılık Demirel güçlü bir muhalefet oluşturmuştu.³⁸ Bu dönemi takip eden yıllarda ideolojisi belirlemek üzere CHP ortanın solu kavramını kullanmış ve bunun sonucunda sağ cephe bu kavramı CHP’nin komünist olduğunu ispatlamak için kullanmıştır.³⁹

1971 yılına gelindiğinde Demirel başkanlığındaki Adalet Partisi askeri muhtıra sonucu görevi bırakmak zorunda kalmıştır. Öğrenci olaylarının yaşandığı, boykot ve toplu gösterilerin arttığı bir dönem olan 1960 yıllarının sonlarında siyasiler kendi çıkarları için bu olayları desteklemişlerdir. Bu durum özellikle üniversitelerde olaylar yaşanmasına sebep olmuştur. Nihayetinde Türkiye 12 Mart 1971 darbesi ile demokrasi sürecine ikinci defa ara vermek zorunda kalmıştır.⁴⁰

27 Mayıs (1960) yılında yaşanan askeri darbe sonucu baskı yönetimi ve idamlar, sokak çatışmaları toplum üzerinde psiko-sosyal açıdan olumsuz izler bırakmıştır. 1968 yılında gençlik ayaklanmaları ile sosyal hayatta oldukça sıkıntılı ve korkulu geçmiştir. Bu

³⁶ A.g.e., 81.

³⁷ Şerif Mardin, “Batıcılık”, CDTA, I, 250.

³⁸ Gökçe, *Türkiye’nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, 35.

³⁹ A.g.e., 36.

⁴⁰ A.g.e.,36-37

dönemde sosyalizm düşüncesi gençlik ve toplum nazarında etkisini göstermiştir. Toplumsal yapıdaki huzursuzluk, eğitim ortamlarından sokaklara kadar taşmış ve korkulu ve olaylı bir dönem devam etmiştir. 1970 yıllarında toplumun yapısında etkili olan olaylardan biri si de işçi olaylarının yaşanmasıdır. 70’li yıllarda yaşanan ve olaylar ve çatışan görüşler sokaklarda çatışmalarına devam ederken yollarda, sokaklarda, kapılarda silinmeyecek izler bırakmışlardır. Bu durum toplum hafızasında da silinmez izler bırakmıştır.⁴¹ Bu dönemi 12 Mart 1971 Muhtırası izlemiş ve akabinde Türkiye’nin siyasi ve toplumsal yapısını etkileyen 1980’de 12 Eylül Olayları yaşanmıştır. Toplumun içinde bulunduğu kargaşa ortamı, Türkiye’yi politik, sosyolojik, ekonomik alanda da çıkmaza sürüklemiştir. 1960 ve 1971 darbelerinin ardından 1980’de Türkiye Cumhuriyeti üçüncü askeri darbeyi de yaşamak zorunda kalmış olması bireyler üzerinde fikirsel, duygusal olarak büyük etkileri olan bu darbelerin topluma yansıyan olumsuzlukları oluşmaktaydı. Nitekim bu olumsuz durumun psikolojik, politik ve ekonomik yansımaları günümüzde de etkisini göstermektedir.

Tüm siyasi ve toplumsal yapıda gerçekleşen olaylar aydın ve bürokrat kesimin fikirleri ve içinde buldukları çevrenin şekillenmesine sebep olmuştur. Türk siyasetine yön veren çalışmalar ve gençlik oluşumları içerisinde bulunan Gemuhluoğlu, Aydınlar Ocağı’nın kurucuları içerisinde yer almıştır. Bu dönemde Aydınlar Ocağı milli ve muhafazakâr söylemin bir araya gelerek ülke gündemini yönlendirme, birlik ve beraberlik oluşturmada önemli göreve sahip olmuştur. Aydınlar Ocağı sağ cenanhtan önemli şahsiyetleri içerisinde bulundurması ve sosyal kültürel hataya yön vermesi nedeni ile önemli olmaktadır. Demirel Hükümetinin iktidar olmasında sağ camianın desteğini alması önemli olmuştur. Bu sağ kesimin örgütlenmesi sürecinde ise Aydınlar Ocağı ve temsilcileri önemli görevler üstlenmiştir.

1.2.2. Sosyo- Ekonomik Yapı

29 Ekim 1923’ te yeni bir devlet ve yönetim şekli kurulmuştur. Bu yönetim ve devlet şekli sosyal ve kültürel yapının da şekillenmesine neden olmuştur. Sosyal yapıda yapılan değişiklikler dini, kültürel yapı üzerinde de etkili olmuştur. Yapılan inkılaplar yeni bir sosyal yapının inşa edilmesini amaçlamıştır. Dini esaslara dayalı Mecelle Türk

---

⁴¹ Murat Belge, “Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’tan Sonra)”, CDTA, VII, 1958.

tarihinin ilk medeni kanunu iken İsviçre'den alınan yeni Türk Medeni kanunu 1926 yılında kabul edilmiştir. Akabinde Ceza kanunu, hukuk kanunu, ticaret kanunu da batıdan örnek alınarak oluşturulmuştur. Böylece toplum yapısında dine dayalı olmayan modern uygulamaların benimsenmesi istenmiştir.⁴²

1940'lı yılların Türkiye'sinde baskıcı ve tek parti yönetimi nedeniyle toplumun düşünce, fikir ve duygularının da baskılandığı bir dönem olmuştur. 1946 yıllarından sonra çoğulcu demokrasi anlayışının başladığı ülkede eğitim, mesleki tercihler, ekonomik yatırımlar, sanayileşme, giyim ve sosyal hayat üzerinde de değişimler gözlemlenmiştir. 1950 sonraları sosyal hayata yansıyan iktidar- muhalefet çatışmaları baş göstermiştir. bu da toplumun kutuplaşmasına sebep olmuştur. Sohbet meclislerinde, eğitim- kültür ortamlarında gündem politik çatışmalar olmuştur. 1950 yıllarına gelindiğinde Balkanlardan gelen göçler ile sosyal yapı yeniden şekillenmeye başlamıştır. Yine aynı yıllarda tarımsal faaliyetleri destekleye gidilmiş ve tarımda makinalaşma başlamıştır. Bu yıllarda Türkiye' de gecekondü sorunlarının gündeme gelmeye başladığı yıllar olmuştur. Harf inkılabı ile birlikte okuryazar oranı azalan Türk toplumunda sonraki yıllarda eğitime önem verilmiştir. 1971 yılında Nihat Erim Hükümeti 8 yıllık zorunlu eğitimi gündeme getirmiş.⁴³ 1960-1980'li dönemlerde gençlik üzerinde de yapısal değişimin öncüsü olacak yenilikler yapılmıştır. 20 Haziran 1973 tarihli Üniversiteler Kanunu gereğince 2,5 yıl içinde 9 adet üniversite kurulması planlanmış ve Türkiye' de üniversite sayısı 18' e yükselmiştir.⁴⁴

1960 yıllarında yurtdışına iş göçleri olmuş ve özellikle Almaya üzerinde yoğunluk oluşmuştur. 1970-1980 yıllarında ise iş gücü yeniden Türkiye' ye dönüş göstermiştir. Tüm bu sosyal siyasi süreçlerde Türk aile yapısında da değişiklikler görülmüştür. Geleneksel aile yapısından modern aile yapısına geçiş görülmüştür.

1960 yıllarında siyasi yapıdaki oluşumlar halk içerisinde de şekillenmelere, bölünmelere neden olmuştur. Milliyetçi-muhafazakâr cephelere karşılık bu dönemlerde laik- halkçı cephe oluşmuştur. Bu oluşum Türkiye'nin sosyal yapısını geçmişten günümüze kadar etkilemiştir. Buna istinaden gruplaşmaların artması ile tüm meclislerde

⁴² Gökçe, *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, 35-40

⁴³ İlhan Tekeli, "Osmanlı İmparatorluğu'ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi", CDTA, III.

⁴⁴ Mete Tunçay, "YÖK", CDTA, III, 686.

ideolojiler konuşlmaya başlamıştır. Aydın kesimin gündemi ise kendi ideolojilerine göre sosyal yapıya nasıl şekil verebilecekleri üzerine idi. Bu da kültür hayatından günlük yaşama kadar etki eden fikirsel belirlenimciliğe kadar ilerlemekteydi. Böylelikle halk üzerinde düşüncelerin aşılması için dergiler, basın yayın organları aktif olarak kullanılmaya başlanmıştı. Türkiye’ de fikirsel dergilerin çoğaldığı dönem bu döneme rastlamaktadır.

Cumhuriyet dönemi ve sonraki dönemde toplumda aydın zümreyi oluşturan kesim aynı zamanda çeşitli şekillerde topluma da yön vermişlerdir. Aydın kesim bu dönemde aktif bir yayın hayatını kullanmayı tercih etmişlerdir. İslami düşüncenin gündemleştirilmesinde ve toplumun çeşitli şekilde yönlendirilmesinde yayın hayatı üzerinden etkinlik oluşturmaya çalışmışlardır. Türkiye’de aydınların özellikle 1970 yılına kadar dergiler çevresinde yoğunlaşan kapsamlı kültürel faaliyetlere giriştikleri görülmektedir. Necip Fazıl’ın Büyük Doğu, Sezai Karakoç’un Diriliş ve Nurettin Topçu’nun Hareket isimli dergileri, İslami neşriyatın aydınlarca temsil edilen en önemli örneklerini oluşturmuş ve kendilerinden sonra gelen kuşaklar için de örnek teşkil etmiştir. Batılı düşüncenin oluşturduğu buhranlar, komünizm gibi öğretilere İslami bir medeniyet anlayışı sunarak karşı koymayı amaç edinmişlerdir. Önemli bir tehlike olarak görülen komünizme karşı mücadele Kısakürek, Topçu ve Karakoç’un sıkça dile getirdiği, kalemleri ile önleme gayretine girdikleri bir husus olmuştur.⁴⁵ Bu aydınlar arasında metodolojik olarak da farklılıklar görülmüş olsa da fikirsel planlarının aynı olguya hizmet ettiği görülmektedir. Gemuhluoğlu basın yayın organlarının önemini farkında olmuş ve Türk toplumuna uzun yıllar fikirleri ile katkıda bulunacak Edebiyat Dergisi’nin çıkarılması konusunda Nuri Pakdil’ i destekleyecektir. Gemuhluoğlu milli ve muhafazakar duruşun temsili olabilecek dergi ve gazetelerde yazmış, bu dergilerin yayınlanmasını, toplumun fikir hayatına katılmasını önemli görmüştür. Cahit Zarifoğlu, Nuri Pakdil, Ergün Göze, Rasim Özdenören, Erdem Beyazıt gibi isimlerin edebiyat ve sanat dergileri etrafında toplanarak kalemlerinin ve fikirlerinin gününü yansıtmalarını istemiştir.

---

⁴⁵ Duran, Burhanettin. *Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2005), 129-156.

Sağ ve sol söylemi temsilen oluşan düşünceler çerçevesinde kültür hayatına önemli katkıları olan Büyük Doğu ve Kadro dergileri sosyal hayatın da yansımaları sunmaktaydı. Necip Fazıl'ın da içinde bulunduğu ve milli-muhafazakâr söylemin çizgisini sunan Büyük Doğu Dergisi İlk sayılarında, “Artık bu memlekette, tokmak inkılâbına değil, fikir inkılâbına sıra geldiğinin kafalara dank etmesi lazımdır”.⁴⁶ Düşüncesi ile ortaya çıkmıştır. Derginin çıkış amacı toplumu kendi öz değerlerine yönlendirmektir. Bu öz değerden uzaklaşmak Türk ulusu için ruh kaybı anlamına gelmektedir. Buna karşılık 1932 yılında, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve onun arkadaşları Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin ve Şevket Süreyya Aydemir' in kurduğu Kadro dergisi Atatürk'ün desteği ile yayınlanmaya başlamış, inkılapların ve yeniliklerin destekçisi olmuştur.⁴⁷ Atatürk ve İsmet İnönü'nün de Kadro dergisini destekledikleri, dergiye uzun süre abonelik alarak sahip oldukları bilinmektedir.⁴⁸ Modernleşme yanlısı ve inkılâp destekçisi bir dergi olma özelliğini en baştan beri sürdürmüş olan Kadro'nun bu desteğinin Yakup Kadri'nin ülkeden ayrılmasına kadar devam etmiştir.

Cemil Meriç dergiciliğın toplum yapısı için önemini anlatmak için:

Kitap fazla ciddi, gazete fazla sorumsuz. Dergi hür tefekkürün kalesi. Belki serseri ama taze ve sıcak bir tefekkür. Kitap, çok defa tek insanın eseri, tek düşüncenin yankısı; dergi bir zekâlar topluluğunun. Bir neslin vasiyetnamesidir dergi: vasiyetnamesi, daha doğrusu mesajı. Kapanan her dergi, kaybedilen bir savaş, hezimet veya intihar.”⁴⁹

Sözlerini kullanmıştır. Tam da Türk toplum yapısının şekillenmesinde kültür sahasında önemli olan ve fikir arenası olarak görülen dergiciliğın yaygın olduğu yıllar ülkede değışim ve dönüşümün başladığı yıllara denk gelmektedir.

1960 ihtilali sonrasında sağ cemahta oluşan boşluğu doldurmak gerektiğine inanan milliyetçi gençler yeni oluşumlar içinde olmak gerektiğine inanmışlardır. Daha önce Türk milliyetçiler derneğı gibi dernekler etrafında toplanan bu gençler Aydınlar

⁴⁶ Büyük Doğu, Şaka Matbaası, Yıl: 5, Sayı: 7, 25 Kasım 1949.s.2.

⁴⁷ Türkes Mustafa, *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, (Ankara: İmge Kitabevi, 1999), 47.

⁴⁸ Şevket Süreyya Aydemir, *Suyu Arayan Adam*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005), 443.

⁴⁹ Cemil Meriç, *Bu Ülke*, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2010), 102-103.

Kulübünün etrafında toplanmışlardır.⁵⁰ Bu kulüp Aydınlar Ocağının temelini oluşturmuştur.

1950 yılında Türk Kültür Ocağı, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Gençlik Teşkilatı, Genç Türkler Derneği ve Türk Kültür Derneği'ni bir araya agelmiş ve Milliyetçiler Federasyonu' nu kurmuşlardır. Amaçları Türk milletinin özünü oluşturan unsurları muhafaza etmektir.

Türk Milliyetçileri Derneği 1954 yılında kurulmuş ve Türk milliyetçilerini ikinci defa bir çatı altında toplamıştır. Bu oluşum içerisinde muhafazakâr aydınlar içerisinde birçok isim bulunmaktadır. Bu kişiler Türkiye' siyasi, kültürel ve sosyal hayatına yön veren kişilerdir. Bunlardan bazılarının isimleri; Peyami Safa, Ali Fuat Başgil, Nurettin Topçu, İsmail Hami Danişmend, Mümtaz Turhan, Sabahattin Zaim, İbrahim Kafesoğlu, Tarık Buğra, Nihat Sami Banarlı, Oktay Aslanapa, Mahir İz, Kamil Öztürk, Ercüment Konukman, Erol Güngör, Fethi Gemuhluoğlu gibi isimler yer almaktadır.¹³⁵

1961 yılına gelindiğinde Türk milliyetçilerinin bir araya gelmeleri için Necip Fazıl'ın desteğiyle Aydınlar Kulübü şeklinde Beyazıt' ta iş hayatına atılan kişilerin geliştirmeyi amaçlayan milliyetçi muhafazakâr kulüp kurulmuştur. Bu kulüp 1960 ihtilali sonrası kapatılan dernek ve sivil toplum kuruluşların olmayışının sağ görüşe sahip aydınların bir arada yazmalarını sağlayacak ortamı yok etmiştir. Buna istinaden güncel olaylar karşısında fikirlerini sunmak, ülke sorunlarına kapitalist söylemin dışında çözüm bulmak, sosyal ve kültürel hayatta etkinliğini artırmak için kulübün kurulması sağlanmıştır. Kulübün faaliyetlerine siyasi parti liderlerinden Turgut Özal, Necmettin Erbakan, fikir ve sanat adamlarında Sezai Karakoç, Fethi Gemuhluoğlu, Muharrem Ergin gibi isimler de katılmaktaydı.⁵¹ 14 Mayıs 1970 tarihinde merkezi İstanbul'da olmak üzere Aydınlar Kulübünün devamı olarak "Aydınlar Ocağı Derneği" kuruldu. Bu dönemde milliyetçi muhafazakâr görüş için önemli bir yapı oluşmuş oldu. Bu yapı etrafından birikimli ve aydın kişileri barındırıyor ve ülke siyasetinde de söz sahibi oluyorlardı. Gemuhluoğlu içinde bulunduğu bu dernekler sayesinde fikri paylaşımlarda bulunduğu

⁵⁰ Fatma Yurttaş Özcan, *Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri*, (Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011, 88-89).

⁵¹ Sedat Murat, İsmet Uçma, Yasin Beyaz, *Sabahattin Zaim Bir Ömrün Hikayesi*, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2008), 328.

siyasi parti liderlerini, fikir ve sanat hayatında etkin olan isimleri etkilemiştir. Gemuhluoğlu 1977 yılında Aydınlar Ocağı'nda Dostluk Üzerine adlı konuşmasını gerçekleştirmiştir. Gemuhluoğlu içinde bulunduğu sosyal ortamda tanıştığı kişiler üzerinde etkili olmuş ve kabiliyetleri ölçüsünde bu isimleri etkilemiştir. Günümüzde fikir, sanat, edebiyat sahasında tanınan isimlerin yolu bir şekilde Gemuhluoğlu ile kesişmiştir. Kendisi döneminin sosyal olaylarına kayıtsız kalmamıştır. Sanat ve edebiyatın önemini vurgulamış, toplumun düştüğü yerden sanatla ve sanatçı ile kalkacağını, sanatçının öz değerlerinden doğması gerektiğini savunmuştur.

Cumhuriyet sonrası her alanda olduğu gibi sosyal hayatın dini anlamda düzenlenmesi adına yenilikler yapılmıştır. Türk toplumu İslam'ı kabul ettikten sonra her devlet döneminde kendine has tarzı ile İslam'ı yaşamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra 3 Mart 1924'te Şeriye ve Evkâf Vekâleti kaldırılırken, tekkeler ve zaviyeler, yeni kurulan Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlanmıştır. Yine aynı kanunla birlikte şeyhlik, dervişlik, müritlik, dedelik, seyitlik, çelebilik, babalık, emirlik, halifelik, falcılık, büyücülük gibi ünvanlar yasaklanmıştır. Yeni toplumun yapısı laik ve demokratik olarak halka sunulmuştur. İslami bir yapıya sahip olan Osmanlı'nın devamı olması ve halifelikle yönetilmesi sebebi ile Türk toplum yapısında laikliğin kabul görmesi zaman almıştır. 1928 de 'devletin dini İslam'dır' hükmü çıkarılmıştır. Cumhurbaşkanı ve milletvekillerinin göreve başlarken içtikleri andın metni, dinsel ifadelerden arındırılmış.⁵² 1924 yılında Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile tüm öğretim kurumları Maarif Bakanlığına bağlanmıştır. Din uzmanlarının yetiştirilmesi için ilahiyat fakülteleri kurulması planlanmıştır. Denilebilir ki Türkiye Cumhuriyet dönemi ile birlikte yeni oluşum aşamasında dini yapıda köklü değişikliğe gitmiştir. Halkın benimsemesi zaman almıştır.

Türkiye Osmanlı devletinin yıkılma süreci ve Kurtuluş savaşı sonrasında ekonomik olarak çökmüş bir halde idi. Bu durumun giderilmesi için milli bir devletin kuruluşu için önemli idi. Çünkü milli devlet aynı zamanda bağımsızlığı her alanda arzulamaktaydı. Siyasal bağımsızlık ne kadar önemli ise ekonomik bağımsızlık da o kadar önemli idi. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi kanunu yürürlüğe konulmuş ve ekonomiye can vermesi için teşvikler sunulmuştur. İzmir İktisat Kongresi'nin savaş sürecinde, 1923' te gerçekleştirilmesi ekonomik bağımsızlığa verilen önemi göstermektedir. Bağımsız

---

⁵² Hamza Eroğlu, *Türk İnkılâp Tarihi*, (Ankara: Savaş Yay., 1990), 259.

ekonominin kurulması için çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar içerisinde 1933' te Sümerbank kurulmuştur. 1934' te Birinci Beş yıllık Kalkınma Planı hazırlanmış ve planlı kalkınma yönünde adım atılmıştır.⁵³

Ekonomik sıkıntıların yaşandığı yıllar olan devletin kuruluş sürecinde köyden kente göçlerin artması ile iş problemleri yaşanmıştır. Ekonomik refah seviyesi düşük olan halk Avrupa devletlerine iş için gitmiş ve buralarda yerleşik yaşantılar kurmuştur. Bu ekonomik sürecin Türk toplum yapısında, aile yapısında çözümlere neden olduğu ileriki yıllarda gözlemlenmiştir. 1962-1980 döneminde Türkiye Planlı Ekonomi dönemine girmiştir. Sanayi ve tarım alanında ilerleme kaydedilmiştir. 1970'li yıllarda devlet, esnaf ve zanaatkâra “teşvik” vermeye başlamıştır. Ekonomik olarak kalkınma sürecinde bir süre devletçi politika izlenmiştir. Türk toplumunda sermaye birikimi probleminden kaynaklı bu uygulama başlatılmış olsa da devletin ilerleyen dönemlerinde kaldırılmıştır. Tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş süreci halk için de oldukça zor olmuştur.⁵⁴

Türkiye' de toplum yapısının şekillenmesinde ekonomik etkenlerin belirleyici bir unsur olduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Bu ekonomik sebepler ve değişimler kültür, sosyal yaşantı gibi birçok alanı da etkilemiştir.

---

⁵³ Korkut Borotav, *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, (Ankara: İmge Kitabevi Yayınları, 2006), 65-66.

⁵⁴ A.g.e.,66-70.

İKİNCİ BÖLÜM

**TOPLUMSAL VE DÜŞÜNSEL HAYATA ETKİLERİ BAĞLAMINDA FETHİ
GEMUHLUOĞLU, HAYATI, FİKİRLERİ VE ROL MODELLİĞİ**

2.1. HAYATI, ŞAHSİYETİ VE ESERLERİ

İrfan Fethi Gemuhluoğlu Ekim 1922 tarihinde İstanbul Göztepe’de doğdu. Arapgirli bir Türkmen ailesinin oğlu olup babası Mustafa Neşet Efendi, annesi Fatma Saniye Hanım’dır. Çocukluğu, son Osmanlı aydınlarının yaşadığı Erenköy ve Göztepe semtlerinde geçmiştir. Yetişmesinde, geniş tarih bilgisinde, edebiyat ve tasavvufi olan münasebetinde, gönül adamı kişiliğinde ailesinin ve çevresinin büyük tesiri olmuştur. Haydarpaşa Lisesi’ni bitirdikten sonra bir süre İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’ne devam etti. Hukuk eğitimini yarıda bıraktı ve vatani görevini yerine getirmek için askerlik görevine başladı. Askerlik görevini Gelibolu’da adliye subayı olarak tamamladıktan sonra, 1950-55 yıllarında İstanbul’da çeşitli okullarda Türk Dili ve Edebiyatı öğretmenliği yaptı. 1955-63 yıllarında ise, İstanbul’da Spor ve Sergi Sarayı Müdürlüğü görevinde bulundu. 1959 yılında Dr. Emine Suzan Hanım ile evlendi; Mehmet Ali ve Veli Selman isimlerinde iki çocukları oldu. 1963-65 yıllarında, Almanya’da serbest gazeteci olarak bulundu. Çocuklarından ayrı olarak eşi ile 2 yıl kadar Almanya’ da kaldı. Gemuhluoğlu Almanya’da kaldığı yıllarda çocukları Selman ve Ali’ ye özlemlerini mektuplarla paylaşmıştır. Yine Nuri Pakdil, Yavuz Bülent Bakiler, Bahaettin Karakoç gibi ümit beslediği gençlere de Almanya’ dan mektuplar yazmıştır. Almanya yıllarında yaşadığı kültürel çatışma ve vatan özlemini mektuplarla paylaşmıştır. 1965 yılında Türkiye’ye dönmüş, bir yıl kadar Milli Eğitim Bakanlığı Özel Kalem Müdürü olarak çalışmıştır. Bu sürede kendisi Ankara’ da eşi ve iki çocuğu Almanya’ da olduğu için ailesinden ayrı yaşamak zorunda kalmıştır. 1966-70 yılları arasında Türkiye Odalar Birliği Basın Müşavirliği görevini yürütmüştür.⁵⁵ Bu süreçte ailesinin de Almanya’dan gelmesi ile birlikte Gemuhluoğlu Ankara’dan ayrılarak ailesi ile birlikte İstanbul’ da Nişantaşı’nda yaşamaya başlamıştır.

1966’da Mithat Recai Öğdevin ve Ahmet Aydın Bolak ile birlikte kuruluşunu gerçekleştirdikleri lisans, yüksek lisans ve doktora düzeyinde karşılıksız burs veren dönemindeki az sayıdaki eğitim vakıflarından biri olan Türk Petrol Vakfı’nın 1970-1977 yılları arasında Genel Sekreterliği görevini sürdürürken, 5 Ekim 1977 tarihinde

⁵⁵ *İslam Ansiklopedisi, Cilt 14*. Türkiye Diyanet Vakfı, 1996.

İstanbul’da vefat etmiştir.⁵⁶ Kabri, İstanbul Göztepe’de Sahrayı Cedit mezarlığındadır. Vefatından bu yana ölüm yıl dönümlerinde anma programları düzenlenerek anılmaktadır.

Gemuhluoğlu’nun yetiştiği sosyal ortam ve sosyal dönem şahsiyetinin şekillenmesinde büyük öneme sahiptir. Dil, tarih, sanata dair kendisinin şahsiyetinde bu çevrenin etkisi büyüktür. Kendisi konuşmalarında ve sohbet meclislerinde bu çevrenin etkisinden sıkça bahsetmektedir. Yakınları bu sosyal çevrenin Gemuhluoğlu üzerinde oluşturduğu etkiyi bilmektedirler. Yakın arkadaşı Muharrem Ergin; “Fethi’ yi Fethi yapan unsurlardan biri Göztepe’ de yetiştiği küçük ve caddeye açılan evdir. Duvarın bir tarafında gürültü diğer tarafında inanılmaz sükun vardır. Bu adeta Fethinin hayatının aynasıdır, mekân olarak Fethi’de rolü olan unsurdur.”⁵⁷ Sosyal çevrenin kişilerin hayatının şekillenmesinde etkisi kaçınılmazdır. Gemuhluoğlu’nun hayatı yetiştiği fiziki ve sosyal bağlamdan ayrı düşünülmemekte ve kişiliğinde bu etkiler görülmektedir. Çocukluğu ve gençliğinin geçtiği Erenköy ve Göztepe semtlerinde Mesnevihan Tefik Dede’ nin kahvehanesinde ve birçok sohbet meclisinde dönemin devlet adamları, şairleri ve ariflerini tanıma fırsatı bulmuştur.⁵⁸ Çevresindeki dostlarına özellikle annesinden çok bahsetmesi kişiliğinin şekillenmesinde annesinin etkisinin büyük olduğunu göstermektedir. Türkçeyi babasından öğrendiğini, her şeyi anne ve babasına borçlu olduğunu, Arapgir ve köklerinin kendisi üzerindeki etkisini sık sık dile getirmektedir. “Bir gün annesinin Kuran-ı Kerimi açmış ve elinde bir çöp ile bir şeyler yaptığını görmüş. Ana ne yapıyorsun diye sorduğunda ise annesi; “Çağam ben cahilim. Kuran okuyamıyorum ama bu çöp ile ayetlerin üzerinden gidiyorum. Belki Allah bundan ötürü bana sevap verir” diye cevap vermiştir.”⁵⁹ Bu durumu Gemuhluoğlu annesinin kendisinde bıraktığı manevi ve ince etki olarak paylaşmaktadır. Nitekim Gemuhluoğlu üzerinde ailesinin yanı sıra bağlı bulunduğu dönemin velilerinden Halveti Şabani şeyhi Maraşlı Ahmed Tahir Efendi’ nin etkisi büyüktür. ⁶⁰

Yakın tarihte bir hizmet insanı olarak iz bırakan Gemuhluoğlu’nun vefatından sonra hakkında yazılanlar ve yazarlar onun sosyal çevresini de özetlemektedir. Sezai Karakoç, Özdemir Asaf, Asaf Halet Çelebi, Yahya Kemal Beyatlı, Neyzen Tefik,

⁵⁶ Servet Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu* (İstanbul: Bir Yayıncılık, 2018), 16.

⁵⁷ Sadık Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2009), 96-100.

⁵⁸ Selman Gemuhluoğlu, *Gerçek Olan Aştır Şairler Ve Şiirler* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2000), 195.

⁵⁹ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 114-115.

⁶⁰ Abdullah Uçman, “Bir Gönül Erinin Göçü”, *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, C. 13, S.2 (1977):

Muharrem Ergin, Nihal Atsız, Yavuz Bülent Bakiler, Bahattin Karakoç, Arif Nihat Asya, Erdem Beyazıt, Mahir İz, Behçet Kemal Çağlar, Necip Fazıl, Nuri Pakdil, Mustafa Miyasoğlu, Akif İnan, İsmet Özel, Ahmet Kabaklı, Nabi Avcı, Alaaddin Özdenören, Gökhan Evliyaoğlu, Mahir Gedikoğlu, Ergün Göze, Cahit Zarifoğlu, Abdullah Uçman, Metin Eriş, Cahit Atasoy, Süleyman Yalçın, Faruk K Timurtaş, Mehmet Çavuşoğlu, Ahmet Aydın Bolak, Ahmet Haluk Dursun gibi birçok tarih, sanat, edebiyat, siyaset adamı Gemuhluoğlu nezdinde bir araya gelmiş ve yazılar yazmıştır. Fethi Gemuhluoğlu'nu anlamak için onun 55 yıllık ömrüne sığdırdığı dünya görüşü ve yaşama gayesi uğruna ve bu süreçte üstlendiği misyonuna örnek teşkil edecek birçok yönü bulunduğunu söylemek mümkündür. Geleceğe ve gençlerin istikbaline hizmet etmeyi kendine misyon edindiği gibi bu misyon ile bir çok dernek ve vakfın kuruluşunda görevler üstlenmiştir. Öğrencilere burs verme şekli ise Gemuhluoğlu'nun farklı bir kişiliğe sahip olduğunu göstermektedir. Başta sorduğu sorular ve burs vereceği kişileri seçme şeklinden farklı kişiliği görülmektedir. Kimseye elden ödeme yapmadan çek vererek ödeme yapmaktadır. Türk Petrol Vakfı'ndan burs alan birçok isim vardır ki bu isimlerin çoğu yazar, siyasetçi, bürokrat, akademisyen, iş adamıdır. Her kesimden insanın Fethi ağabeyi olmuştur. Necip Fazıl, Sezai Karakoç, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Alaattin Özdenören, Cahit Zarifoğlu, İsmet Özel, Akif İnan, Ahmet Kabaklı, Ergun Göze gibi isimler, Gemuhluoğlu'nun özel dostluğunu kazanmış isimlerden bazılarıdır.⁶¹ Sahne önünde olmaktan kaçınan Gemuhluoğlu siyasetin içinde olmasına rağmen aktif politikadan hep uzak durmuştur. 1970' li yıllarda meydana gelen hükümet boşluklarında toparlayıcı kimliği ve siyasi parti liderleri nezdindeki saygınlığı ile hükümet oluşumları üzerinde etkili olmuştur. Çok yönlü kişiliği ile çeşitli çevrelerce tanınmış ve değer görmüştür. Aydınların yanı sıra siyasi parti kadrolarıyla da şahsen temasta bulunarak Türkiye'nin tarihi çizgisi ile öz birikiminden kaynaklanan yeni bir bakış açısını gündeme getirmiştir.⁶² Yeni oluşumların yine Türkiye'nin öz birikiminden gücünü alarak şekillenmesi gerektiğine olan inancını taşımakta ve bu inancı benimsetmek istemektedir.

Gemuhluoğlu'nun hayatına bakıldığında yaşadığı dönemin siyasal, kültürel ve toplumsal olaylarına tanıklık etmiş olduğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nin en çalkantılı dönemleri olan; Tek parti dönemini, 1950 Demokrat Parti'nin iktidarını, 1960 İhtilalini,

⁶¹ Talip Işık, *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, (Ankara: Biyografi, 1977), 44- 75.

⁶² *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, 2. Cilt. Elvan Yayınları, 2004.

1971 Muhtırasını bizzat yaşadığı görölmektedir. Dolayısı ile onun yaşamı, içinde bulunduğu ve yaşadığı sosyal, kültürel, siyasal ortamdan bağımsız değildir. Dönemin aydınları ve siyasal kadroları ile yakın ilişkiler kurmasına ve bazı yönlendirmelerde bulunmasına rağmen Gemuhluoğlu aktif politikadan uzak durmuştur. Birleştirci kimliği ile içinde bulunduğu cemiyetlerde ve siyasal parti liderleri nezdinde saygınlığa sahip olmuştur. Fethi Gemuhluoğlu çok partili hayata geçildikten sonra siyasal fikir ve hareketlerin Türkiye'nin tarihi geçmişı ve misyonuna uygun açılımlara yönelmesine gayret etmiştir. Örneğin Gemuhluoğlu, Kıbrıs ile ilgili Türkiye'deki ilk siyasal dernek olan *Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti*'nin (1950) kurucularından birisi olarak bu cemiyetin genel sekreterliğini yürütmüştür.

Ülkemizin kaynaklarını zenginliğe dönüştürecek ufku geniş, erdemli ve bilgili insanlara ihtiyaç olduğuna inanmıştır. Bu konuda cevher gördüğu insanları keşfedip ve hayatını bu insanları yetiştirmeye ve onları kendilerine inandırmaya adanmıştır. Fethi Gemuhluoğlu, özellikle Türk Petrol Vakfı vasıtasıyla bu kişilerle yakından ilgilenme fırsatı bulmakla birlikte, kendine has duruş ve üslubu ile bu insanların yetişmesinde özellikle çaba harcamış, ayrıca kendilerinde bilgi, zeka ve sanat pırıltısı gördüğu yüzlerce genci yetenekleri doğrultusunda yüreklendirmiş ve kendilerini tanımalarına, inanmalarına da yardım etmiştir. Günümüzde yazar, iletişim bilimci, profesör, siyaset ve devlet adamı olan Nabi Avcı' ya yazdığı bir mektupta: “*Şiiri bırakma, O senin ibadetindir*”⁶³ diyerek yazma konusunda teşvik etmiştir. Nabi Avcı Maverı, Yeni Devir, Hareket, Milli Gazete, Yeni Şafak, Türk Yurdu, İlim Ve Sanat, Türkiye Kültür Sanat Yıllığı gibi dergi ve gazetelerde yazılar yazmaya devam etmiştir. Türkçe ve İngilizce eserler ile de edebiyat ve sanat dünyasına katkı sağlamıştır. Bir vakıf ve hizmet adamı olarak Fethi Gemuhluoğlu'nun ömrünün sonuna kadar sürdürdüğu bu çabalar akademik hayatın yanı sıra günümüz düşünce, sanat ve kültür hayatı üzerinde de etkili olmuştur.⁶⁴ Sosyolojik bir varlık olarak bireyin incelenebilmesi için toplumsal etkileşimi içerisindeki tutumu önemlidir. Gemuhluoğlu içinde bulunduğu yapılar ve sosyal çevresi ile etkileşimi sayesinde tam da sosyolojik bağlamda ele alınmayı gerektiren bir hayata sahiptir.

⁶³ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, (Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 2015), 96.

⁶⁴ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 12-20.

Şahsiyeti ile müsemma dernek ve vakıfların içerisinde yer almıştır. Özellikle muhafazakar aydın kesim üzerinde etkili olmuştur. Kendi şahsına münhasır tavrı ile etrafında geniş halkalar oluşmuştur. Bu halkalar başta edebiyat, sanat, kültür, siyaset sahalarında ve akademik sahalarda günümüzde de Gemuhluoğlu'ndan izler taşıyarak varlığını sürdürmektedir. Gemuhluoğlu'nun vefatı üzerine Ahmet Kabaklı ' Hüma Kuşu' adlı yazıyı gazetede yazmıştır. Bunun üzerine Osman Yüksel Serdençi yakın dostu olan Gemuhluoğlu'nun vefatına olan elemi dile getiren ve Gemuhluoğlu'nun şahsını özetleyen bir mektup yazarak Ahmet Kabaklı'ya yollamıştır.

Eyyah! Demek bütün kalpleri fethetmesini bilen Fethi de öldü. Fatihin camisinde cenaze namazı kılındı. Fethi ile tanışıklığımız çok eski. İlk yazısı 'Serdengeçti' de çıktı. Bana 'ustam' derdi. Halbuki kendisi bizden küçük olduğu halde bizim ustamızdı. Çok saygılı, çok güzel konuşan bir dosttu. 'Serdengeçti'yi yeniden çıkarırsan sana yazı vereceğim ' Anam Kadın' isminde bir yazı' derdi. Halinde bir Osmanlılık, efendilik vardı. Sanki bir imparatorluk çocuğu idi. O kadar genişti. Fethi' nin ölümü beni can evimden vurdu. ' Demek o da gitti!' diyebildim. Bu karanlık ve sisli Almanya gözümde daha karardı.⁶⁵

Yakın çevresi Gemuhluoğlu'nun yazma konusundaki zaafını bilmektedir. Kendisini; "Okuryazar takımından değilim." diyerek geri plana atsa da gençleri yazma konusunda daima teşvik etmiştir. Çünkü Gemuhluoğlu'na göre ülkenin çileli günlerinden çıkmasını sağlayacak olan okuyan ve yazan gençliktir. Ancak yazılarının azlığı Gemuhluoğlu'nun sosyal ve kültürel hayattaki önemini azaltmamaktadır. Ortaya koyduğu yazılı eserler az olmakla birlikte birkaç şiiri, mektubu, gazete-dergi yazısı ve dostluk sohbeti onun bir sanatçı olduğunu göstermektedir.⁶⁶ Gemuhluoğlu'ndan geriye kalan bu yazılar onun düşüncelerini ve duruşunu az ama öz şekilde anlatması sebebi ile önem arz etmektedir. Kendisi gençleri yazmaları konusunda sürekli desteklemiş ve bu yönlerini ön plana çıkarmıştır. Böylece eserlerini, her daim desteklemelerinin bir ürünü olan onlarca belki yüzlerce şair ve yazarların dünyamıza kazanılmasına vesile olmakla vermiştir. Türkçeyi ustalıkla ve zarif şekilde kullanmıştır. Tarihçi Mehmet Genç, Gemuhluoğlu'nu Sokrates'e benzetmektedir. Kendisinde Sokrates intibası uyandırdığını dile getirmektedir. "Gerçekten bende de hep Sokrates intibamı uyandırmıştır. Sokrates, biliyorsunuz, kendisi yazmadı ama tabii onun Platon gibi bir yazarı oldu. Fethi Ağabeyin

⁶⁵ Ahmet Kabaklı, "Serdengeçti", *Mavera Aylık Edebiyat Dergisi*, S. 12, (1977): 37

⁶⁶ Sadık Yalsızuçanlar, *Keşke Dergisi*, S. 12, (2015):

yazarı da olmadı. Ama o kadar büyük çeşitlilik içinde milletimizin çekirdeğini âdeta yoğurdu. Biz hepimiz burada olanlar ve burada olmayanlar onun Platon'ları gibiyiz. Herkesi çok etkiledi.”⁶⁷ Necip Fazıl tam da bu konu ile ilgili olarak Gemuhluoğlu'nun vefatından sonra kaleme aldığı gazete yazısında onun hakkında şunları ifade etmiştir.

Onu meydan yeri tanımaz. Fakat meydan yerinin tanıdığı politikacılar, muharrirler, fikirciler, hususiyle sağ yaftasının belirttiği çerçeve içindekiler çok iyi tanır. Babıali kitabında özdeşleştirmeye çalıştığım gibi Fethi Gemuhluoğlu harp meydanında görünmeyen, fakat ateş hattındakilere sakalık eden, nakliye ve levazım kollarına yön veren, hususi çevrelerde mayası halis bir gençlik yoğuran, gönlü tasavvuf kokusu ile ıtırılı ve dili en murassa Osmanlıca zarfı içinde İslami zevk mazrufıyla nakışlı, son turfanda bir tipti.⁶⁸

Gemuhluoğlu görünen tarafta olmak istememiş ve kendi şahsında geri planda olup milli ve manevi değerleri yüksek erdemli insanlar yetiştirmeye çalışmıştır. Gemuhluoğlu'nun çocuklarına ve yakın çevresine yazdığı mektuplar bulunmaktadır. Bu mektuplarda teşvik edici rolü ve etkileyici kişiliği de görülmektedir. Bu mektupların bir kısmı vefatından sonra yayınlanan “Dostluk Üzerine” adlı kitapta yer almıştır.

Yaşadığı dönem itibariyle aktif gazete ve dergiciliğin ön planda olduğu ve çeşitli çevrelerce de fikir arenası olarak kullanılan dergi ve gazeteler Fethi Gemuhluoğlu'nun da aktif olduğu sahaları oluşturmuştur. Fikirlerini işlediği yazıları “Serdengeçti, Yeşilada, Arapgir Postası, Türk Yurdu, Düşünen Adam Mecmuası, Yeni Sabah, Göldağı” gibi gazete ve dergilerde yayımlanan Gemuhluoğlu konularını daha çok yaşanan hayatın içinden seçmesi biçim ve türden ziyade kullandığı temaların önemli olduğunu gösterdiği açıktır. Gemuhluoğlu yazılı eserleri ile günümüze geniş bir inceleme alanı bırakmasa da dergi ve gazetelerde kaleme aldığı yazıları ile onun fikir dünyası ve aynı zamanda kalem gücü de görülmektedir. Gemuhluoğlu gazete ve dergi yazıları ile tanınmıştır. Ancak onun zengin fikir ve gönül dünyasının yansımalarını şiir olarak da görmekteyiz. Şiirleri ‘Fark (1945), Acaba (1945), Şimallim-I (1949), Şimallim-II (1949) ve Dostluk (1949) isimleri ile kaleme almıştır. Bu şiirlerinden yalnızca Şimallim I- Serdengeçti’de 1949’da yayınlanmıştır. ‘Şimalde kızıl bir Çarlık’ın hâkimiyetinin ve komünizmin esareti altındaki Türklerin konu edildiği şiir, Gemuhluoğlu'nun yayınladığı tek şiir olma

⁶⁷ Dostluğun İlk Harfi: Fethi Gemuhluoğlu” Anma Programı, 30 Aralık 2010.

⁶⁸ Necip Fazıl Kısakürek, “Bir Ölüm Münasebetiyle”, *Sabah Gazetesi*, 11.10.1977.

özelliğine sahiptir.⁶⁹ Şiirleri vefatından sonra şiir defterlerinde veya kitap aralarına konulmuş kağıtlar üzerine yazılmış şiirleri ortaya çıkmıştır. Oğlu Selman Gemuhluoğlu'nun derlediği, Şefik Memiş' in yayınladığı “Gerçek Olan Aşktır- Şairler ve Şiirler” adlı çalışma ile bu şiirler okuyucu ile buluşmuştur.

Yaşadığı dönemin siyasal, kültürel, toplumsal olaylarına tanıklık etmiş olması onun yazılarının da temel konularını oluşturmuştur. Özellikle Arapgir postasında hangi konular üzerinde yazdığını Nevzat Sezer ile yaptığı Arapgir Postası'nda yayınlanan bir röportajda kendisi özgün tavrıyla dile getirmektedir.

Eserlerim diye bir şey yok ortada. İşin doğrusu zaman bulamıyorum. Şöyle gönlümce çalışacak hale gelemedim. Çoktandır hazırlıklarını yaptığım birkaç mevzu var kafamda bugün faaliyette bulunan siyasi partilerin siyasi, ictimai ve iktisadi yönlerini tetkik etmek istiyorum. Tabii tabikatla karşılaştırarak . Ayrıca cumhuriyetten bu yana Türk şiirini bir antolojide toplayacağım. Bunların dışında, Türkiye' de ve Avrupa' da Dış Türklere ait cemiyetler mevzuunda, hazır çok eski bir etüdüm var.⁷⁰

Gemuhluoğlu' na ait sohbet, mektup, hâtıra ve yazıları ayrıca ölümünden sonra hakkında yazılanların bir kısmı Dostluk Üzerine adlı bir kitapta toplanmış (İstanbul 1978), bu eserde de yer alan bir sohbeti daha sonra Dostluğa Dair adıyla ayrıca yayımlanmıştır (İstanbul 1988).

Necip Fazıl Kısakürek *Bâbîâli*' de, Cahit Zarifoğlu *Yaşamak*' ta ona müstakil bir yer ayırırken Nuri Pakdil *Bağlanma* adlı kitabında bütünüyle onu ele alıp anlatmıştır. Ölümünün 10. yıldönümünde Suffe Kültür-Sanat Yıllığında onunla ilgili çeşitli hâtıra, anekdot ve değerlendirme yazılarından oluşan geniş bir bölüme yer verilmiştir. Mavera Dergisi Gemuhluoğlu'nun vefatından sonraki ilk sayısını Gemuhluoğlu'na ayırmıştır. Bu sayı ‘ *Gemuhluoğlu İçin Yazılanlar*’ başlığı ile yayınlanmıştır. Vefatının ardından yazılanları bir araya getirmesi bakımından bu sayı (12. Sayı) önem arz etmektedir.⁷¹

Derginin bu sayısında şu ifadeler yer verilmiştir: ‘ dergimizin çıkışını memnunlukla karşılamıştı.1 sayımız çıktığı sırada (Aralık 1976) Ankara’ ya gelmiş, duygularını, düşüncelerini belirtmişti. 1. Cildimizin tamamlandığı bu 12. Sayımızı kendisine

⁶⁹ Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu*, 82.

⁷⁰ Nevzat Sezer, “Fethi Gemuhluoğlu ile Bir Konuşma”, *Arapgir Postası*, 26 Eylül 1958.

⁷¹ Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu*, 29.

ayıracağımızı nereden bilebilirdik?...Cenazeye gelen insanlar onun çok geniş ve çeşitli çevrelerden ne kadar dostları bulunduğunun bir sembolü gibiydi.'⁷²

Gemuhluoğlu, 1977'den bu yana ölüm yıl dönümlerinde her kesimden sevenlerinin katıldığı anma toplantıları yanında radyo ve televizyon programlarıyla da anılmaktadır.

2.2. DÜNYEVİ VE İSLAMİ DÜŞÜNCESİ

Gemuhluoğlu içinde bulunduğu çevrelerce örnek bir Müslüman şahsiyeti olarak bilinen ve hatta kendisine '*Gıravatlı Evliya*' dedirten bir isim olmuştur. Döneminin Müslüman aydın kimliğini taşıyan Gemuhluoğlu yalnızca kendisi ile aynı görüş ve fikre sahip insanların sevgisini değil aykırı görüş ve yaşam tarzına sahip çevrelerdeki insanların da sevgisini kazanmıştır. Kur'an ve sünnete göre müslümanın özellikleri arasında hem seven hem de sevilen olması, insanların kendisine yönelmesi ve kendisinin de insanlara yönelmesi, böylelikle toplumdaki davet görevini yerine getirmesi⁷³ yer alırken Gemuhluoğlu bunları yaşam tarzı haline getirmiştir. Gemuhluoğlu evrensel bir dünya görüşüne sahiptir. Nuri Pakdil Gemuhluoğlu'nun tüm dünya üzerinde emek düşmanlarını, insanı insandan uzaklaştıran her olguyu adeta sözleri ile tokatladığını ifade etmektedir.⁷⁴ Gemuhluoğlu toplumun insanlığın sorunlarına sessiz kalmamış ve her daim insanı yüceltme gayreti içinde olmuştur. Bu düşüncesi evrensel ve tüm insanları kuşatır nitelikte olmuştur. Evrensel adalete, barışa, sömürsüz bir dünya düzeni için çabalamak gerektiğine inanmıştır.⁷⁵

Gemuhluoğlu "Bu memleket küfür devrini yaşadı, ikmal etti, filan adamlar; filan adamlar da artık nifak devri son buldu, artık vakit bundan böyle İslâm'ındır." diyerek gençlere, çocuklara İslâm çocuğu gözüyle bakmıştır. Bu nedenle gençlerin yetişmesine önem vermiştir. Müslümanların çoğalmasını istemiştir.⁷⁶ Dünya görüşünün temelinde İslami düşünce tarzının ve yaşantısının olduğu görülmektedir. Gemuhluoğlu İslami olmayan ve gayri insani olan her duruma tepki göstermiştir.

⁷² Kabaklı, "Serdengeçti", 13.

⁷³ Prof. Dr. M. Ali Haşimi, *Kuran ve Sünnete Göre Müslüman Şahsiyet*, çev. Resul Tosun, 14 bs. (İstanbul: yayınevi yok, 2015), 259-261.

⁷⁴ Nuri Pakdil, *Bağlanma*, 7 bs. (Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017), 18.

⁷⁵ A.g.e., 74.

⁷⁶ Mehmet Akif İnan, *Edebiyat Kültür ve Sanata Dair*, (Eğitim Bir Sen, 2009), 118-119.

Toplumun şekillendirici etkisi bireyler üzerinde kaçınılmazdır. Aynı perspektiften bakıldığında bireylerin de toplum üzerinde etkileyici gücü bulunmaktadır. Birey ve toplum arasındaki diyalektik bağ her dönemde ve her coğrafyada kendini göstermektedir. Fikirler içinde bulunduğu bağlamda şekil alır ve içinde bulunduğu bağlama şekil vermektedir. Önemli şahsiyetler ise burada toplumun şekillenmesinde büyük rol oynamaktadır. Fikirlerin toplum içerisinde kabul görmesi, kaynakların ulaşabildiği meclislerin oranında etkisini göstermektedir. Gemuhluoğlu'nun ve çağdaşlarının sosyal çevresinin, düşünce dünyasının şekillenmesinde yetiştiği ve dönemde etkili olan kişilerin etkisi büyüktür. Çeşitli yazılarında ve konuşmalarında etkisi altında kaldığı Sezai Karakoç, Necip Fazıl gibi isimlerden bahsederken, annesi ve babasının kendisi üzerinde tesirinin büyük olduğunu ve onlara olan minnettarlığını da dile getirmiştir. Gemuhluoğlu'nun duygusal ve düşünsel hayatını besleyen ana kaynağı, Nevzat Sezer ile yaptığı görüşmede;

Ben İstanbul' da doğdum büyüdüm. Fakat anacığım beni Arapgir' de büyüeydim ne olacaksam öyle yetiştirdi. Kandildi, Üç aylardı, muharremdi, arefeydi, ertesiydi derken hemen hemen seneyi oruçlu geçiren bir toprak kadını, babama gelince bütün bir ömür elindekini avucundakini bizim okumamız için sarf edip durdu. Türküleri anamın ağlamaklı bir ezgi ile 'Ninni Balam' ından ' Yeşil Kurbağalar'a kadar söylediği, muhrik seste sevdim. Türkçeyi babamdan öğrendim sayılır. Sağlam ve sert bir konuşma havası vardı. Sevdim fakat ondaki tılsımı bir türlü çözemedim. Her şeyimi anama ve babama borçluyum.⁷⁷

şeklinde dile getirmektedir. Toplumunu oluşturan temel yapının aile olduğunu söylemek yadsınamaz bir gerçektir. Bu bağlamda Gemuhluoğlu'nun düşünce dünyası, aile yapısı ve dönemin sosyal, kültürel, siyasal yapısından izole edilmiş değildir.

Kendisinin daha çocuk yaşlarında iken çatı katında Necip Fazıl Kısakürek' in 'Bir Adam Yaratmak' adlı piyesini tek başına oynamaya çalışması şüphesiz ki onun fikirsel sürecini besleyen kaynaklara da işaret etmektedir. Milliyetçiler Derneği eski Genel Başkanı Said Bilgiç' in yazıhanesinde Necip Fazıl Kısakürek ile Fethi Gemuhluoğlu'nun bir araya geldiklerindeki diyalogu Ergün Göze şöyle anlatmaktadır:

Üstad, Gemuhluoğlu'na kendisine alaka göstermediği için sitem etti. Fethi Bey Üstadın karşısındaki koltuğa çöktü. Üstad sizin hepimiz üzerinde hakkımız var. Bizi fikren siz emzirdiniz. Hele ben.. ilk gençliğimde büyük bir hastalıktan yeni kalkmışım, tavan

⁷⁷ Sezer, "Fethi Gemuhluoğlu ile Bir Konuşma".

arasında tek başıma ‘ Bir Adam Yaratmak ’ ı oynuyordum. Günlerce rahmetli anacığım telaşa kapılmıştı. –Çağam çıldırdı galiba- diyerek. Ama üstad bir husus var. Siz yıkmaya memurdunuz. Yıktınız da. Ama yapmak, yapmaya memur olmak başka bir şey. Bunu tasavvuf neşesi olmayanlar anlamaz ama siz çok iyi bilirsiniz.⁷⁸

Görülmektedir ki Gemuhluoğlu fikirsel olarak Necip Fazıl’dan etkilendiğini “Üstad, bizi fikren siz emzirdiniz” cümlesiyle gözler önüne sermekte ve hatta ne kadar etkilendiğinin bir göstergesi olarak da onun bir piyesini nasıl canhıraşça tek başına oynadığına ve etrafındakilerin nasıl şaşkınlık içinde anlam veremediklerine de değinmiştir.

Gemuhluoğlu üzerinde bağlı bulunduğu dönemin velilerinden Halveti Şabani tarikatı şeyhi Maraşlı Ahmed Tahir Efendi’ nin etkisi büyüktür. Şeyhin Beyazıt’ ta *Küllük Kahvesi*’nde yaptığı sohbetlere katılmakta ve dünya görüşü ve şahsiyetinin şekillenmesinde bu sohbetlerin etkisi kaçınılmazdır. *Küllük Kahvesi* denilen yer özellikle Cumhuriyet döneminde ön plana çıkmış ve sanatla edebiyatla ilgilenen kişiler, dönemin ileri gelenleri gibi Nazım Hikmet, Sait Faik, Reşat Nuri Yahya Kemal gibi isimlerin de edebi toplantılarını yaptıkları yer olarak bilinmektedir. Ayrıca Gemuhluoğlu bu sohbet meclisinde Muhiddin Raif, Neyzen Tevfik, Abdülbaki Gölpınarlı gibi şahsiyetler de bulunmaktadır.⁷⁹ Yetişmiş olduğu tasavvuf geleneğini benimsemiş ve bunu yaşamının ve karakterinin bir parçası haline getirmiştir. Bu sebeple onun dünya görüşü bu yaşam tarzı haline gelen tasavvuf geleneğinden bağımsız değildir. Halvetiyye tarikatının Şâbâniyye koluna mensup olan Gemuhluoğlu’nun şahsiyetini oluşturan temel unsur tasavvuftur. Gemuhluoğlu, hayatı boyunca tasavvufun riya ve şöhretten uzak durmayı telkin eden anlayışına bağlı kalmış, birbirinden uzak çevrelerden edindiği çok sayıda dostuna hiçbir çıkar endişesi gözetmeden hizmet etmeyi ibadet kabul etmiştir.⁸⁰ Gemuhluoğlu’nun dünya görüşü, yaşayarak hissettirdiği İslami anlayışı insanı sevmek ve iç dünyasını sevgi ile beslemek ve önce insanın kendisine dost olması gerektiğidir. İnsanların iyi taraflarını vurgulayıp bu iyi yönleri ortaya çıkarma çabası içinde olmuştur. İnsanlarda cevher aramış ve bu cevheri önce sahibine kabul ettirmiş, inandırmıştır. Modern insanın çıkmazlarının farkına varmış ve modern insanın ruhunun

⁷⁸ Ergün Göze, *Gözümle ve Gönlümle Tanıdıklarım*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 357-358.

⁷⁹ *İslam Ansiklopedisi, Cilt 20*. Türkiye Diyanet Vakfı, 2003: 39.

⁸⁰ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, 94.

maddeleştirilerek ölmeye mahkûm bırakıldığını bu nedenle insanları kalbinden yakalama gayreti içinde olduğu görülmektedir.

Gemuhluoğlu' nu kendisine soranlara Sadık Yalsızuçanlar bir röportajda “Gırvatlı evliyadır”⁸¹ diyerek onun hakkındaki düşüncesini özetlemektedir. Halveti Şabani tarikatına mensup olması sebebiyle dünya görüşünün temelini bu öğretiler oluşturmuş ve dünya görüşü temelde sevgi, aşk, hoşgörü ve iyilik barındırmaktadır. Bu aşk, dostluk, sevgi Mevlana, Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli gibi Türk topraklarında İslam'ın yaygınlaşmasını sağlayan ve Türk İslam sentezinin Türk topraklarında oluşumunun öncüleri olan tasavvuf düşünce erenlerinden bağımsız değildir. Bu noktada yaşam felsefesinin temelinde de mutasavvıf bir düşüncenin benimsendiği görülmektedir.

İşitin ey yarenler, kıymetli nesnedir aşk,

Değmelere verilmez, hürmetli nesnedir aşk.

Hem cefadır hem safa, Hamza'yı attı Kaf'a,

Aşk iledir Mustafa, devletli nesnedir aşk.

Dağa düşer kül eyler, gönüllere yol eyler,

Sultanları kul eyler, cüretli nesnedir aşk.

Gemuhluoğlu Yunus Emre' nin aşk üzerine söylediği sözlerin derinliğinin farkına varmış ve tasavvufî gelenekten gelen aşk üzerinde kendisi de özellikle durmuştur. İnsanın iyi tarafını öne çıkarmanın ancak sevgi ve dostlukla mümkün olduğunu söyleyen Gemuhluoğlu'na göre aşk insanın katı yanlarını yumuşatarak hayata bir esneklik kazandırır. Bu esneklik güçlüklerin aşılmasına yardımcı olur, insanlar arasındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı mümkün kılar.⁸² Bu nedenle tanıştığı kişilere ilk sorusu “Hiç aşık oldun mu?” olmuştur.

Asya, Afrika, Ortadoğu, Balkanlar onun inancının kavileştiği coğrafyalardır. Onun medeniyet ve dünya görüşü din, dil, ırk, coğrafyalar üstüdür. Yazıları, mektupları

⁸¹ “1 Nisan 2018 röportajı”. Fethi Gemuhluoğlu Kimdir?. <http://www.gayekademi.com/video/fethi-gemuhluoglu-kimdir-ornek-sahsiyetler-8/>

⁸² Selman Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 45.

ve sözlerinde de sık sık davasının tek bir millet için olmadığını dile getirirken Arapgir Postası'nda yazdığı yazılarda kendi dünya görüşünü açıklayan şu sözlere yer vermiştir.

“Yazılarıma gelince bunlar bütün açıklığıyla meydanda. Günlük ve küçük oyunların tamamıyla dışında memleket meseleleri. Cezayir için yazdık. Tunus için yazdık. Keşmir ve Mısır için yazdık. Afrika uyanıyor, dedik. Asya uyanıp silkelenecektir, diyoruz. Evet Asya silkelenecek ve Rusya’yı sırtından atacaktır. Devletler tek başlarına yaşayamıyorlar. Devletler arasında da birlikler, paktlar, federasyonlar mevcut. Biz de İslam’ın beynelmileline itibaren şark milletlerinin, Müslüman halkların birlik ve beraberliklerine gitmeliyiz. Dünyanın her yerindeki istiklal hareketleri bizi sevindirir. Biz Gana Devleti’nin istiklale kavuşmasını, sadece Altın sahilleri halkının Müslüman olmaları dolayısıyla alkışlamamıştık. Bu küçük gazetede, son Macar ihtilali için de kalbi ve samimi hislerimizi dile getirmeye çalıştığımı hatırlarsınız. İnancımız, ‘İnsanlara hürriyet, milletlere İstiklal’ parolasında ifade bulabilir.”⁸³

Fethi Gemuhluoğlu’nu anlayabilmek için aşk, sevgi, vefa, vatan, millet, dostluk gibi kavramlara yüklediği anlamlara ve bu kavramları kullanma sıklığına bakmak gerekir. Hüseyin Su “Kalemin Yükü” adlı yazısında Gemuhluoğlu’nu anlamının önemine şu şekilde değinir ; “Hem geleneğin dilini hem de Gemuhluoğlu’nun özel dilini bilmek çok önemlidir. Zira onun kurumkişi, okulkişi, merkezkişi konumundaki yol göstericiliği ancak böyle anlaşılabilir.”⁸⁴ Çok yazmadığı için fazla tanınmayan Fethi Gemuhluoğlu, , sadece kendi nesli için değil, sonraki nesiller için de örnek bir şahsiyet olmuştur.

Onun sıkça kullandığı sözcükler içerisinde ‘aşk, vefa, dostluk ‘ gibi kavramların olması yaşadığı ve benimsediği düşüncelerin ipuçlarını sunmaktadır. Kendisini dinleyenler ve daha sonra bir şekilde yolları kesişen ve şüphesiz etkiler bıraktığı 22 Kasım 1975 tarihinde “Dostluk Üzerine” yapmış olduğu irticalen konuşması, onun dünya ve İslam’ a dair görüşünü, dostluk ve aşk anlayışını açıkça ortaya koymaktadır.

Konuşmalarında, makale ve mektuplarında sevgi ve dostluk kavramları üzerinde titizlikle duran Fethi Gemuhluoğlu, bunların ölçüsünün insana ve İslâm’a hizmet etmek olduğunu, sevginin hiçbir karşılığının bulunmadığını, insan hayatının aşk ve cezbe üzerine kurulduğunu ifade etmiştir. İnsanın iyi tarafını öne çıkarmanın ancak sevgi ve dostlukla mümkün olduğunu söyleyen Gemuhluoğlu’na göre aşk insanın katı yanlarını yumuşatarak hayata bir esneklik kazandırır. Bu esneklik güçlüklerin aşılmasına yardımcı

⁸³Sezer, “Fethi Gemuhluoğlu İle Bir Konuşma”.

⁸⁴ Hüseyin Su, *Kalemin Yükü*, 1 bs. (İstanbul: Şule Yayınevi, 2014), 115.

olur, insanlar arasındaki dayanışmayı ve yardımlaşmayı mümkün kılmaktadır.⁸⁵ Bu nedenle aşk çevresindekilerde görmek istediği bir olgudur.

Gençlere, geçmişi geleceğe bağlamanın, insanları birbirine kaynaştırmanın, geleceğe umutla bakmanın en temel yolunun sevgi olduğunu söylerken düşüncelerini kabul ettirme yerine özümsetme çabası içine girmiştir. Gemuhluoğlu insana dostça yaklaşımı, geçmişi geleceğe taşıyan siyasî şuur dehası, söz ve davranışlarındaki uyumla çağdaş bir müslüman örneği olmuştur. Ülkenin tabii kaynaklarını zenginliğe dönüştürecek beceri, bilgi ve ahlâkî donanıma sahip insanlara ihtiyaç olduğuna inanmıştır. Yaşamı boyunca misyonu ise bu insanları ve şartları ortaya çıkarmak için çabalamak olmuştur.

Toplumsal düzen içerisinde birlik ve bütünleştirme rolü üstlenmiş olan ve yaşama gayesi içerisinde insan odaklı davranan, sosyolojik bağlamda kendi çevresi, dönemi ve sonraki dönemler içinde aranan bir şahsiyet olan Gemuhluoğlu birbirinden uzak çevrelerin ortak bir aşk ve hizmet zemininde buluşması yönünde yoğun çaba harcamıştır. Toplum ve insanlığı bir bütün olarak ele alıp ayırım gözetmeden herkese gönülden dostluk duyan bir kişiliğe sahiptir. Bu kişiliği ile Gemuhluoğlu farklı toplumsal çevrelerin bir araya gelmesini sağlamıştır. Milli ve manevi değerlere sahip bireylerin toplumun aksak yönlerini düzelteceğine inanmaktadır. Milli meseleler söz konusu olduğunda üzülmekte ve bu üzüntüsünü yine kendisini teselli edecek: “Bu mağdur, bu makhur, bu mahzun ve bu masum millet yetmiş bin evliya dölüdür” sözlerini söyleyerek umut beslemektedir.⁸⁶ Türk toplumunun geçmişinden günümüze kadim köklerinin manevi unsurlarla beslendiğini ve bu unsurların milleti yeniden dirilteceğini düşünmektedir. İnsani ve milli meselelerin temelinde İslami ve tasavvufi düşüncesinin etkileri bu sözleri ile yansımaktadır.

İyi bir insanın önce iç dünyasını tanımasını ve iç dünyasını düzeltmesi gerektiğine inanan Gemuhluoğlu'nun iç dünyasının en büyük kuşatıcısı Peygamber, Kutsal Kitap, sevgi ve hoşgörü olmuştur. Gemuhluoğlu'nun iç dünyasını kaleye benzeten Nuri Pakdil bu kalenin yüreği ile, eli ile, dişi ile, tırnağı ile muhafaza edildiğini ve tüm

⁸⁵ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, 92.

⁸⁶ Göze, *Gözümle ve Gönümle Tanıdıklarım*, 360.

insanlığın kendi iç kalesini koruması gerektiğini göstermiştir.⁸⁷ Çağdaş insanın sorunları tam da bu kalenin yıkılması ile başlamaktadır. Gemuhluoğlu İslami anlayıştan kopmadan insanca ve insan için yaşayabilmek adına Kutsal kitap ve Peygambere bağlanarak yol almak gerektiğini düşünmektedir. Peygamberden aldığı umutla maddeleşen dünyadan bir ümit arayışı sürmüştür. Bu nedenle her insanda yitip gitmeyen bir yön yani vicdan olduğuna inanmış ve sosyal bağını sürekli genişletmiştir. Onun sosyal etkileşim alanını artıran unsurlardan birisi de içinde bulunduğu veya kurduğu dernekler, vakıflar, sanat ve sohbet ortamları olmuştur.

2.3. FETHİ GEMUHLUOĞLU'NDA SANAT, EDEBİYAT VE SİYASET

Edebiyat ve sanat bireylerin sosyal yapı içerisindeki sosyalleşme süreçlerini, bireylerin bu sosyalleşme sürecindeki deneyim, tecrübe ve hislerini anlatan, sosyal bağlam hakkında bilgi veren önemli sosyolojik bulguların kaynağı olan unsuru oluşturmaktadırlar. Edebiyat ve sanata dair düşünceler toplumun kendi dinamiklerinden bağımsız düşünülmemektedir. İnsanlar ve toplumlar hakkında detaylı bilgilere ulaşmak için sosyolojinin önemli veri toplama araçları arasında edebiyat ve sanat eserleri bulunmaktadır. Sanat ve edebiyat, içinde oluşturulan toplumun ruhunu yansıtmaktadır.⁸⁸ Bir dönem ve döneme ait düşüncelere ulaşmak için hâkim olan edebiyat ve sanat düşüncelerinin bilinmesi önemlidir. Bu iki unsur ise toplumların içinde bulunduğu siyasi yapıdan bağımsız değildir. Edebiyat hem bireyin hem de toplumun ruhunu anlatma, aktarma ve oluşturma özellikleri ile toplum yapısı ve birey hakkında önemli sosyolojik bulgular sağlamaktadır. 1920'li yıllardan sonra Türkiye'nin yeni bir oluşum içerisine girmiş olması ile fikir, edebiyat ve sanat hayatı da bu süreçten etkilenmiştir. Ortaya konulan eserlerde toplumsal değişim ve dönüşüm olguları yansıtılırken, Türk toplumunun geleceği, yeni kurulan Cumhuriyet sisteminde toplumun modernleşmesi ve demokratikleşmesi, inanç unsurları, batı hayranlığı- batı karşıtlığı vb. gibi birçok konu aydın/entelektüel kesim tarafından sıkça gündeme alınan konulardan olmuştur. Aynı zamanda dünya gündeminde bulunan ülkelerin bağımsızlık mücadelesi, halk ayaklanmaları, sömürge arayışları, İkinci Dünya Savaşı, komünizmin yaygınlık kazanması gibi sosyal meseleler de sanat ve edebiyatın konusu olmuştur. Bu bağlamda

⁸⁷ Nuri Pakdil, *Bağlanma*, 7 bs. (Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017), 55.

⁸⁸ Köksal Alver, *Edebiyat Sosyolojisi*, 3 bs. (Hece yayınları, 2012), 19.

kültür sanat hayatına etki eden siyasi ve sosyal meseleler Türk toplum yapısı hakkında da geniş bir inceleme alanı oluşturmaktadır. Gemuhluoğlu'nun içinde yetiştiği sosyal ortam Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarının sentezi niteliğindedir. Gemuhluoğlu'nun düşüncelerinin şekillenmesinde bu sosyal ortamın etkisi büyüktür. Mensubu olduğu tasavvufi görüş, ilk eğitimini aldığı ailesi ve çevresi, milliyetçi ve muhafazakâr düşüncesi, sanat, edebiyat ve siyasete dair düşüncelerinin de bu çerçevede oluşmasını sağlamıştır. 1950 sonrası Türkiye' de tek parti devrinin sona ermesi ile Demokrat Parti'nin kurulması, 1960-1971 askeri darbeleri, Türkiye'nin batılılaşma serüveni, dünya devletlerinin bir yanda sömürgeci tutumları diğer yanda özgürlüğüne kavuşma mücadelesi içinde olan halkların durumu Gemuhluoğlu gibi birçok aydınının da temel konularını oluşturmuştur. Öyle ki Gemuhluoğlu milliyetçi ve mukaddesatçı çevrenin içinde yer almış ve bu çevreye de yön vermiştir. Bu noktada Gemuhluoğlu'nun sanat, edebiyat ve siyasete karşı yaklaşımı ve duruşunu ele almak şahsını ve dönemini anlamada önem arz etmektedir.

2.3.1. Sanata ve Edebiyata Dair Düşünceleri

Fethi Gemuhluoğlu'nun sanat ve edebiyata dair düşünceleri yaşadığı dönemin tarihsel, sosyo- kültürel, siyasi ve ekonomik izlerini taşımakla birlikte sanat ve edebiyat anlayışının temelinde inanç değerlerinin izleri görülmektedir. Gemuhluoğlu yaşadığı dönemde sanat ve edebiyat üzerindeki çalışmaları yaptığı tespit, yönlendirme ve yol göstericiliği ile etkilemiştir. Yetişmesine katkı sağladığı ve kendilerine dost olma yolunu çizdiği kişiler üzerinde onun sanat ve edebiyata olan düşkünlüğünü görmek mümkündür. Nuri Pakdil Gemuhluoğlu' nu ilk gördüğünde gizli bir sanatçı ile yan yana olduğunu ifade etmektedir.⁸⁹ Türk toplumunda büyük öneme sahip şairlerin şiirlerini ezbere bilmektedir. Yazılarında, sohbet ve konuşmalarında bu şiirlere ve edebi malzemelere sık sık yer vermektedir. Şiirden anlayan ve edebiyata düşkün olan Gemuhluoğlu diline pelesenk olmuş birçok beyit de bulunmaktadır.

"Hakk - perestim arz-ı ihlâs ettiğim dergâh bir

Bir nefes tevhîdden ayrılmadım Allah bir"

---

⁸⁹ Pakdil, *Bağlanma*, 24.

Muallim Naci

(Hakk'a taparım, yürekten bağlılığımı arz ettiğim kapı bir. Bir nefes tevhitte ayrılmadım, Allah bir. - Tevhid: Allah'ın birliğine inanmak)

Muallim Naci' nin beyitini sürekli okuduğunu dostları ifade etmektedir. Ayrıca bu beyit kabri üzerinde de yazmaktadır. Prof. Faruk K. Timurtaş'tan Türk Edebiyatındaki en güzel Naat-ı Şerifleri toplamasını ve kitaplaştırmasını istemiştir.⁹⁰ Bu isteğini sürekli tekrarlamış ve bunun gerçekleştirilmesi için destekte bulunmuştur. Toplumun değişiminde ve kalkınmasında sanat ve edebiyatın önemini farkına varmış ve bu konuda yetenek gördüğü kişileri desteklemiştir. Sanat ve edebiyat camiasında günümüzde de etkin varlığını sürdüren birçok isim Gemuhluoğlu'nun yol göstericiliğinden faydalanmıştır. Gemuhluoğlu'nun şiir sevdiği ve birçok şiiri ezbere okuduğu bilinmektedir. Kendisi de çok olmamakla birlikte şiir yazmıştır. Mayıs 1949' da yazdığı Şimallim isimli şiiri en çok bilinenlerindedir. Şiirlerinin bir kısmı ise vefatından sonra defterlerinde bulunmuş ve düzenlenmiştir.

Gemuhluoğlu sanatçı ve edebiyatçı kimliği görünür olmak istememiş ancak günümüzde sanat ve edebiyat alanında etki uyandıran, yakın döneme damga vuran; Erdem Beyazıt, Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Bahattin Karakoç, Prof. Mehmet Çavuşoğlu, Rasim ve Alaaddin Özdenören gibi birçok ismin yetişmesine katkı sağlamıştır. Materyalist eğitim sisteminin karşısında olmuş ve ulaşabildiği kadar insanı kurtarmak için elinden geleni fazlası ile yapmıştır. Tüm çabasını gösterirken "Şöhret afettir." hadisinden sapmadan yaşamaya gayret etmiştir. Mansur veya manzum çok fazla yazı yazmamasının sebeplerinden birine de bu durum gösterilebilir. O, mürşid-i ekmele Ahmet Amiş Efendi'den aldığı ilim ve terbiyeye uygun olarak yaptığı sohbetler ile sevenlerine ulaşmış, kalplere sevgi ve dostluk tohumları ekmiş ve canlı kitaplar yazılmasına vesile olmuştur.⁹¹ Ortadoğu ve Türk dünyası hakkında özellikle Arapgir Postasında yazdığı yazılarında düşünce dünyasının ustalıkla sözcüklere döküldüğü görülmektedir. Dönemin siyasal olayları karşısında da yazıları ile ses getirmiştir. Ortadoğu ve Türk dünyası hakkındaki düşünceleri ile Nuri Pakdil ve Gemuhluoğlu

⁹⁰ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 214.

⁹¹ Yunus Emre Konakçı, "İsmi İle Müsemma Olmanın Müşahhas Hali", <http://dilhane.net/ismi> [27.07.2018].

müşterek bir yolda yürümektedirler. Gemuhluoğlu'nun dünyasını anlamak için Nuri Pakdil' i anlamak gerekmektedir. Gemuhluoğlu gibi Nuri Pakdil' in dünyasında Ortadoğu'nun özel bir yeri vardır. Bunu kimi zaman karşılıklı mektuplarında da görmek mümkündür.

Gemuhluoğlu kendi yazılarıyla ilgili olarak 1958 yılında yapılan bir röportajda şöyle demiştir:

Yazılarıma gelince. Bunlar bütün açıklığıyla meydanda. Günlük ve küçük oyunların tamamıyla dışında memleket meseleleri. Cezayir için yazdık. Tunus için yazdık. Keşmir ve Mısır için yazdık. Afrika uyanıyor, dedik. Asya uyanıp silkine-cektir, diyoruz. Evet Asya silkinecek ve Rusya'yı sırtından atacaktır. Devletler tek başlarına yaşayamıyorlar. Devletler arasında da birlikler, paktlar, federasyonlar mevcut. Biz de İslâm'ın beynelmileline ittibaen şark milletlerinin, Müslüman halkların birlik ve beraberliklerine gitmeliyiz. Dünyanın her yerindeki istiklâl hareketleri bizi sevindirir. Biz Gana Devleti'nin istiklâle kavuşmasını, sadece Altın Sahilleri halkının Müslüman olmaları dolayısıyla alkışlamamıştık. Bu küçük gazetede (Arapgir Postası), son Macar İhtilali için de kalbî ve samimî hislerimizi dile getirmeye çalıştığımı hatırlarsınız. İnancımız, 'İnsanlara hürriyet, milletlere istiklâl' parolasında ifadesini bulabilir.⁹²

Nuri Pakdil Bağlanma adlı eserinde edebiyat dergisi çıkarması yönünde kendisine rehberlik eden ve yol gösterici olan Gemuhluoğlu'nun kendi hayatındaki yerini şu ifadelerle anlatır:

1962 sonları mıydı -büyük bir olasılıkla öyleydi-, bir gün, bir gazetede, uçak merdiveninden çıkarken çekilmiş bir resmini gördüm: Almanya'ya gidiyordu. Aradan çok geçmemişti ki, mektup geldi Almanya'dan: (Sanatın, edebiyatın evrensel işlevi üstünde durarak, gene, yazı yazmamı buyuruyordu). Ben de, elimden geldiğince düzenli olarak, mektup sunma mutluluğuna eriyordum. 1964 yılında İstanbul'daydım, haftalık bir dergide sanat sayfası düzenliyordum. (Çok az sürdü bu). Bu dergiyi de sunuyordum mektuplarımla birlikte Almanya'ya göndererek. Onurlandığım mektuplarının birinde, bir sanat dergisi çıkartmamı, birtakım arkadaşlarla bu derginin çerçevesinde toplanmamızı buyuruyordu. (Edebiyat dergisinin tohumu, belki de 1964'lerde düşmüş oldu içime). Mektuplarıyla sürekli yüreklendirirdi: çağımızda en çok buna gereksinimimiz var: yüreklendirilmeye,⁹³

Gemuhluoğlu gazete ve dergilerde yazmasının yanı sıra dergi ve gazete etrafında toplanmaları konusunda yetenekli gördüğü dönemin genç kuşağına, Nuri Pakdil, Rasim

⁹² Sezer. "Fethi Gemuhluoğlu ile Bir Konuşma".

⁹³ Pakdil, *Bağlanma*, 13.

Özdenören, Cahit Zarifoğlu gibi isimlere tavsiyelerde bulunmuştur. Nuri Pakdil onun edebiyat ve insanla bağına en yakın şahit olanlardandır. Sanattan ve edebiyattan konu açıldığında heyecanını Nuri Pakdil; ‘Şiir yazmayan ama şiiri en iyi anlayanlardan biriydi sanıyorum bir oyunu, bir denemeyi, bir öyküyü, bir işçinin fırından aldığı taze ekmeği yiyişindeki hazla özümserdi içinde okuduğu romanları, dinlediği türkülerini, gezdiği resim sergilerini anlatırdı sürekli.’⁹⁴ sözleriyle anlatmaktadır.

Gemuhluoğlu gençlere ceplerinde kalan son para ile gidip simit almamalarını, bir film, bir tiyatro seyretmelerini söylemekteydi. Sanata ve edebiyata verdiği değer, insanın öz benliğini doldurmasının gerekliliğini, sanatın ve edebiyatın yeni bir yol ve köklerinden doğan bir medeniyetin kurulmasında öncülük edeceğini göstermektedir. Nuri Pakdil ile aralarında geçen diyaloglarda sanatın ve sanatçının önemini vurgulamıştır. Toplumun değişip dönüşmesinde sanatın ve edebiyatın büyük rolü olduğunu, sanatçıların değişimi önceden duyumsayan ve yol gösteren olması gerektiğini, ileriye görme yeteneğinin sanatçılara ait olması gerektiğini, topluma bu yönde şekil verecek kişilerin sanatçılar olduğunu, tarihsel ve toplumsal şuura sanat ile varılabileceğini vurgulamıştır. Denilebilir ki Gemuhluoğlu sanat ve edebiyata dair bildirisini bu şekilde ortaya koymaktadır.⁹⁵

Sanata verdiği önemi yakın çevresine vurgulamış, gençleri sanata ve edebiyata yönlendirmiştir. Sanatın başlangıç olduğunu, yabancılaşmanın sanatla başladığını anlatmış, çözümün yine sanatta olduğunu vurgulamıştır. Nuri Pakdil ile paylaşımlarında yine sanata dair düşüncesini şu sözleri ile ifade etmektedir: “Kişi düştüğü yerden kalkar ayağa, sanatla başladı yurdumuzda yabancılaşma ve yine sanatla atılacak yurtdışına, sanatla kalkacağız ayağa”⁹⁶ Gemuhluoğlu milli ve manevi köklerinden güç alan aydın ve sanatçıların ülkenin içinde bulunduğu kültürel, siyasal ve sosyal çöküntüden kurtulmasını sağlayacağına inanmaktadır.

Sanatın vurgulayıcı yönü olması gerektiğini ve sanatçının her zaman ezilenlerin yanında olması gerektiğini vurgulamış yalnız kısmi değil tüm coğrafyalar için çaba ve direniş göstermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sanatın ve edebiyatın insanın metalaşan

---

⁹⁴ A.g.e., 13.

⁹⁵ A.g.e., 24.

⁹⁶ A.g.e., 42-43.

dünyasından insanı çıkaracak güç olduğunu vurgulayarak sanatı ve edebiyatı kendi değerleri noktasında yüceleştirmektedir. İnsanın gittikçe kaybolan özünü yine kendi sözleriyle yeniden bulma yöntemini göstermektedir. ‘ İnsanın içindeki buzullar; sanatın, edebiyatın verdiği ısıyla, insan sevgisiyle kolayca eritilebilir.’⁹⁷

Sanat ve edebiyat dergilerini çıkar çıkmaz aldığı, eksikleri tespit ettiği, takdirlerini iletmiş bilinmektedir. İlk sayısı Aralık 1973’te çıkan ‘ Yeni Sanat Dergisi’ ni Abdullah Uçman ve arkadaşları çıkarmaya başlamıştır. Bu derginin yayımlanan her sayısı Gemuhluoğlu’na sunulmuştur. Kendisine takdim edilen dergilere ilk kavuşma anı dikkat çekmektedir. Dergileri ilk eline aldığı anda sevip ardından öperek alnına koyması ile ortaya konulan eserlere gösterdiği kutsiyeti göstermektedir. Derginin yayınlanmasında elinden gelen yardımı gençlere yapan kişi olmuştur.⁹⁸

2.3.2. Siyasi Düşünceleri

Fethi Gemuhluoğlu 1923-1977 yılları arasında yaşamış ve dönemin sosyal, kültürel, siyasal atmosferinden izler taşımaktadır. Yani Gemuhluoğlu’nun görüş ve duruşunun şekillenmesinde yaşadığı yıllardaki tarihsel arka planın da etkileri görülmektedir. Bu nedenle dönemin siyasi çerçevesini kısaca özetlemek gerekmektedir. Çocukluk ve gençlik dönemini kapsayan 1923-1938 yılları yeni kurulan Türkiye Demokrasisi için çeşitli inkılapların gerçekleştirildiği ve her alanda gerçekleştirilen bu inkılapların toplum nazarında kabulünün sağlanmaya çalışıldığı bir dönemdir. 1938 – 1950 yılları ise İsmet İnönü dönemi ve demokrasiye geçiş sürecinin çalkantılı dönemini kapsamaktadır. 1923’te Atatürk’ün kurduğu CHP 1950 yılına kadar muhalefetsiz iktidardaydı. Parti hükümeti, partinin il yöneticileri aynı zamanda ilin valileriydi. Devletin bütün memurları CHP’nin üyesiydi. Bu dönem 1960’ a kadar Demokrat Partinin de iktidarının görüldüğü siyasal bir atmosferin etkilerini taşımaktadır. 1946’ya kadar tek parti egemenliği sosyo-politik yapıya hâkim olmuş akabinde demokrasi arayışları Demokrat Parti iktidarıyla kendini göstermektedir. 1960 askeri darbesi ve 1961 anayasasının getirmiş olduğu çelişkili bir dönem kendi çelişkisinin serüveni olarak 1971 ve 1980 darbelerinin de zeminini oluşturmaktadır.⁹⁹ Türkiye’nin bağımsızlık ve

⁹⁷ A.g.e., 25.

⁹⁸ Uçman, *Bir Gönül Erinin Göçü*, 21.

⁹⁹ Kemal Karpat, *Kısa Türkiye Tarihi*, 8 bs. (İstanbul: Timaş yay, 2016), 188.

demokratik devlet kurma çabası Batı'nın siyasi üstünlüğünden dolayı Cumhuriyet devrinde modernleşme çabası milli bir rejimin varlığını ve bekasını, devletin yeni ideolojisinin ihtiyaçlarına uygun olarak milliyetçi yeni bir kültür ve politika ile güvence altına alabileceği düşüncesini doğurmuştur. ¹⁰⁰

Toplumların değişim ve dönüşüme ihtiyaç duydukları zamanlarda aydın kesim etkili rol oynamaktadır. Türkiye’de aydın kesim milliyetçi muhafazakâr bir yapıya karşı batıcı ve modernist düşünceye sahip olanlar olarak varlık göstermiştir. Farklı sosyo-politik düşünceye sahip olanlar bu düşünceleri çerçevesinde edebiyat, sanat, yayıncılık, dernek, vakıf çalışmaları gibi alanlarda da varlık göstermişlerdir. Bu durum toplumun farklı alanlarda kutuplaşmasına kadar ilerlemiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın bitimiyle Tek Parti iktidarının son bulmakta olduğu dönemlerde toplum yapısında gençlerin teşkilatlanması için uygun siyasi ve sosyal ortam oluşmuştur. 1946 yılında Türk Ocağı Derneği kurulur. Gemuhluoğlu, Hukuk Fakültesi’ni bırakarak askere gitmiş olmasından dolayı derneğin kuruluşunda yoktur. Askerlik sonrası dernek faaliyetlerinde aktif görevler almıştır. Daha sonra Türk Kültür Ocağı ile üç derneğin birleşmesiyle Milliyetçiler Derneği kurulmuştur. Milliyetçiler Derneği'nin faaliyetleri etkili olmaktadır. Gemuhluoğlu'nun organizatör kişiliği öne çıkmaktadır. Çeşitli çevrelerce tanınan ve sevilen bir şahsiyet olarak insanları ve müesseseleri kaynaştırmaktadır. Dönemin bütün gençlik faaliyetlerinde mitinglerde başı çekmektedir. ¹⁰¹

Tüm bu siyasi konjoktürde modernizm ve batılılaşma sorunları, kültürel ve sosyal sorunlar, köyden kente göç ve doğurduğu sonuçlar, milli veya tamamen batıcı fikrini benimseyen düşünceler de Gemuhluoğlu gibi dönemin aydınlarının da etkisi altında kaldığı durumları oluşturmaktadır.

Fethi Gemuhluoğlu milli ve manevi değerlerinden doğan bir ulusun inşasını savunurken bunu yalnız kendi ülkesi için değil tüm uluslar için düşünmektedir. Onun muhafazakar aydın rolünün ötesinde aksiyon insanı olduğu da görülmektedir. Aksiyon insanı olarak karşımıza çıkmasının en önemli göstergelerinden birini de hürriyetten daha

¹⁰⁰ Kemal Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, (İstanbul: Timaş, 2016), 404.

¹⁰¹ Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür*, 55-60.

önemli ve hürriyet için verilen mücadeleden daha coşkun hiçbir inanç mevzusunun olamadığını dile getirmektedir.¹⁰²

Fethi Gemuhluoğlu, Taksim’de ilk Kıbrıs mitinglerini düzenler ve Türkiye’de ilk siyasi Kıbrıs derneğinin kurucuları arasındadır. Sadece ülkemizdeki Müslümanların değil dünyadaki Müslümanların dertleriyle ilgilenen ve bunları sık sık gündeme getiren bir isim olmuştur. Yaşadığı dönemde yalnızca Müslüman aydın kesimi temsil etmemiş aynı zamanda siyasi bir duruş da sergilemiştir. Gemuhluoğlu yeni bir Türkiye’nin oluşturulması ve bu süreçte geçen sancılı yıllarda bir yol gösterici ve bir aksiyon insanı olarak da karşımıza çıkmaktadır. Yaşadığı yıllar Türkiye Cumhuriyetinin Kurtuluş Savaşı ve var olma mücadelesinden ihtilaller ve muhtıralar dönemini de içinde barındırmaktadır. Sancılı geçen bir var olma mücadelesi içerisinde yetişmesi, milli ve manevi değerlere, geleneklerine önem veren Gemuhluoğlu’nda da aksiyonel yönünü ortaya koymasını sağlamıştır.

Gemuhluoğlu söz ve eylemi hayatında birleşmiş ve bunun verdiği iman gücüyle haksızlığa karşı dik duruş sergilemiş ve bunu tavsiye etmiştir. Dönemin çalkantılı siyasi ve sosyal- kültürel olayları karşısında sessiz kalmamıştır. Kimi zaman yazdığı yazılarda kimi zaman dost meclislerinde kimi zaman da onu aktif eylem içerisinde görmek mümkündür. 10 Nisan 1950’de Mareşal Fevzi Çakmak’ın vefatına sevinen o dönemin tek parti zihniyetini, inancının verdiği cesaret ve sorumlulukla protesto etmiştir. İdareye karşı halkın öfkesini ve tepkisini 28 yaşındayken, milliyetçi gençliğin önünde giderek Gemuhluoğlu gerçekleştirmiştir. Harbiye Ordu Komutanlığı’na giderek, bayrağı yarıya indirmiş ve Mareşal’ın tabutunu resmi makamlara vermeyerek Eyüp Sultan’a kadar omuzlarda taşıyan gençlere öncülük etmiştir. Ayrıca, o gençlerin arasında Gemuhluoğlu ile birlikte 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal da bulunmaktadır.¹⁰³

Aydın, birikimli ve dindar bir kimliğe sahip olan bu genç aynı zamanda aksiyon insanıdır. Kazım Karabekir’in vefat ettiği 1950 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi’nde kıdemli öğrencidir. Karabekir’in vefatına rağmen radyolarda oyun havaları çalmaya devam etmektedir. Harbiye’de ise bayraklar yarıya indirilmez. İsmet İnönü’nün Cumhurbaşkanı olduğu ve ezanların Türkçe okunduğu yıllardır bu yıllar. Fethi Gemuhluoğlu’nun önderliğinde bir grup genç Harbiye’ye gelir ve içeri girer bayrağı yarıya

¹⁰² Fethi Gemuhluoğlu, *Kıbrıs ve Anavatan*, 23 Ağustos 1949.

¹⁰³ Işık, *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, 3.

indirir. Ardından Karabekir'in naaşının getirildiği Teşvikiye'deki evin önünde yüksek sesle Kuran-ı Kerim okunur. Ertesi gün Beyazıt'ta kılınan cenaze namazından sonra Karabekir'in cenazesi top arabasında götürülmek istense de gençler tabutu vermeyip omuz üstünde halkın büyük katılımıyla Eyüp Sultan'a götürürler. Bu öğrenci ve halk hareketına katılan gençler arasında Turgut Özal, Süleyman Demirel, Necmettin Erbakan, Recai Kutan da vardır. Bu isimler daha sonra Türkiye'nin siyasi hayatının şekillenmesinde önemli roller üstlenirler.¹⁰⁴

Gemuhluoğlu'nun yetiştirdiği gençler 1983'ten 2017 yılına kadar görev alan siyasi partilerden, bürokrasiye, iş dünyasından kültür sanata gibi değişik alanlarda söz sahibi olmuştur. Meşhur Dostluk üzerine yaptığı konuşmada uyku, politika, mevki-makam hırsı, para-mal hırsından uzak durun diye nasihatte bulunmaktadır. Yapılan bir görüşmede siyasette katılıp katılmayacağı sorulduğunda kendisini politikaya uygun gördüklerini ancak politikanın tarifinde anlaşmak gerektiğini, politikayı bir hizmet olarak gördüğünü, tüm hizmetlerin toprağa, insana ve Allah' a olduğunu, politikayı bir ahlak problemi olarak ele almak gerektiğini, profesyonel politika esnafından tiksindiğini ve konuşmak istemediğini ifade etmektedir.¹⁰⁵ Belirtmek gerekir ki Gemuhluoğlu kavgayı bir ibadet sayarken siyasetin ve politikanın ahlaki problemlerinden dolayı mesafeli durmuş çünkü ona göre politika yalnızca insana hizmet için olmalıdır.

2.4. VAKIF VE CEMİYET İNSANI OLARAK ÜSTLENDİĞİ MİSYONU

Toplumların var olması ve devamının sağlanması sürecinde sosyal yapının oluşumuna katkıda bulunan çeşitli argümanlar bulunmaktadır. Bu argümanlar kimi zaman birey, kimi zaman bir grup ve topluluk olabilmektedir. Türk toplum yapısında bireyden yola çıkarak topluma yönelen ve böylelikle sosyolojik boyut kazanan unsurlar mevcuttur. Bu unsurlar sosyal bilimlerin de üzerinde durup çözümlenmesi ve toplumsal yapının değerlendirilmesinde önemli rol oynayan etmenlerdir. Bu bağlamda tam da sosyolojinin toplumu anlamak adına ele aldığı konuların alanı işaret edilmektedir.

Sosyoloji; toplumu ve toplumsal yapıları inceleyen ve bir yönüyle toplumsal değişimin dinamiklerini ve taraflarını kavramaya çalışan, diğer bir yönüyle de normlar, değerler, ahlak, toplumsal ilişkiler, değişen çalışma ilişkileri, aile, dinî anlayışlar, eğitim, toplum içerisinde bireyin konumu ve rolü gibi konular etrafında toplumu hem yatay

¹⁰⁴ Ayşe Olgun, "Kavga İbadettir", <https://www.yenisafak.com/gundem/kavga-ibadettir> [22.01.2019].

¹⁰⁵ Sezer, *Fethi Gemuhluoğlu İle Bir Konuşma*.

düzlemde, hem de dikey düzlemde ele alarak anlama ve yön verme gayreti içinde olmuştur. Denilebilir ki Fethi Gemuhluoğlu gibi topluma mal olmuş şahsiyetler de içinde buldukları toplumsal belirleyicilerle sosyolojik bir boyut içinde incelenmeye değer görülmektedir. Çünkü bireyler toplumsal yapı ve içinde yaşadıkları toplum yapısından izole değildir.

Toplumsallaşma (socialization) toplumun temin ettiği olanak ve zorlamalar aracılığıyla bireyin kişiliğini, kimliğini, kendisi olmasını sağlayan unsurları oluşturan potansiyel haldeki güçlerinin açığa çıkarılması, aktifleştirilmesi sürecidir. Toplumsallaşmada birey içinde bulunduğu yapıyı hem etkileyen hem de etkilenen bir olgu olarak diyalektik bir dönüşümü temsil etmektedir.¹⁰⁶ Toplumsallaşma kaçınılmazdır ve birey için sosyolojik bağlamda ele alınmasını sağlamaktadır. Herbert Spencer bireyden hareketle toplum ve toplumsal kurumlar üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda kurumlar toplumda bazı görevleri üstlenerek işlevlerini yerlerine getirmektedirler. Toplumsal kurumlar bu bakımdan temel işlevsel ihtiyaçlara cevap vermekte ve bireyler ve grupların etkinlik ve eylem tarzlarını kontrol eden kalıcı ve nitelikli organizasyon ağları olarak görev yapmaktadır.¹⁰⁷ Bu bağlamda dernekler ve vakıflar toplumda temel işlevsel fonksiyonu olan unsurlar olarak görülebilmektedir.

Vakıf sözcüğünün literatürde farklı anlamları bulunmaktadır. Bununla birlikte vakıflar toplumsal yapı içerisinde devletten bağımsız olarak çeşitli görevler de üstlenmiştir. Geleneksel bir kültür ile geçmiş tarihlerden bu zamana kadar aktarılan vakıf kültürü değişik boyutlarda toplumsal dönüşümle şekillenmiş olsa da varlığını devam ettirmektedir. Vakıf kelimesi Arapça kökenli bir kelime olup, anlam olarak “alıkoyma, durdurma, tutuklama, duruş, kımıldanmama, tamamen vermek, büsbütün vermek, bağışlamak” anlamlarına gelmektedir.¹⁰⁸

Osmanlı’dan günümüze yalnızca toplum için değil diğer canlılar için de geliştirilen vakıf kültürü bulunmaktadır. Vakıf faaliyeti elbette ki İslami ve insani amaçlar taşımaktadır. Dinî tanımıyla vakıf, hem bu dünyanın imarı hem de ebedi saadetin

¹⁰⁶ Hüseyin Akyüz, *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991), 215.

¹⁰⁷ A. Gökhan YAŞA, “Herbert Spencer Sosyolojisinde Sosyal Evrimcilik Ve Liberalizm Etkileri”, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, C. 10, S. 19 (2018): 593-605.

¹⁰⁸ Suat Ballar, *Yeni Vakıflar Hukuku*, (İstanbul: Seçkin Yayınevi, 2008), 25.

kurtuluşunu sağlayacak bir amel kapısı olarak görülmektedir. Bu bağlamda ihtiyacı olanların ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla bireyin malından başkaları için feragat ederek ortaya koyduğu cami, okul, hastane, gelir getiren mülk şeklinde oluşturulan müesseseler olarak tanımlanabilmektedir.¹⁰⁹

Vakıflar tarihi süreç içinde değerlendirildiğinde, köklerinden izler taşıyan, milli ve manevi değerlere bağlı kalan toplum yapısında varlığını sürdürmektedir. Cumhuriyet dönemi itibarıyla toplumun her kesiminde değişim ve dönüşüm görülmesi vakıf ve dernek kültüründe de farklılıklar göstermiştir. Vakıf insanların mutluluğu ve toplumun refahını amaçlamayan sistemler bütünüdür. Tarihsel süreçte vakıfların kuruluş gayelerine baktığımızda güç, prestij sağlama, malın gaspını önleme, vergiden muaf olma, yoksullara yardım etme ve imar faaliyetlerinin yerine getirilmesi görevlerini üstlendiği görülmektedir. Vakıflar yoksulluğu azaltmak amacıyla, zenginden fakire gönüllü servet transferini ve dikey sosyal ekonomik hareketliliği arttırmayı hedefleyen ve kâr amacı gütmeyen kurumlar olarak da tanımlanmak mümkündür.¹¹⁰

Vakıflar, insanlığın yaşam boyunca ihtiyaç duyduğu tüm konuları ele alarak ortaya çıkmış ve devlet dışı bir aktör olarak sosyal hizmet anlamında topluma birçok fayda vakıflar aracılığıyla sunulmuştur. Türk kültür yapısına bakıldığında özellikle Anadolu’da birçok kamu hizmeti vakıflar aracılığıyla verildiği, imar edici bir misyona sahip oldukları görülmektedir.¹¹¹ “İnsanların en hayırlısı insanlara faydalı olandır” hadisi şerifini benimseyen Türk-İslam dünyası da adeta bir vakıf medeniyeti inşa etmiş ve toplumda büyük roller üstlenmiştir.

Cemiyet, sosyal münasebetler esasına dayanan karşılıklı yardım ve otoritenin gerekli olduğu, muamele ve usuller sistemi olup, bir teşkilat ağı içinde gruplaşmaya yol açan, insan davranışını hem kontrol eden, hem de hürriyet e kavuşturan bir sistemdir. Ayrıca cemiyette, devamlı bir değişme hali vardır¹¹²

¹⁰⁹ İrfan Türkoğlu, “Osmanlı Devletinde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”, *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 2 (2013): 187-196.

¹¹⁰ A.g.e., 187-196.

¹¹¹ Yasin Akyıldız, “Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”, *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 7, S. 5 (2017): 17.

¹¹² R.M. MacIver ve Charles H. Page, *Cemiyet*, çev. Amiran Kurtkan (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1969), 9.

Dernek (cemiyet) kişilerin, para kazanma amacı dışında olmak üzere, belirli bir amacı gerçekleştirmek için kurdukları yasal örgüt cemiyet olarak adlandırılır. Dernekleşme süreci "Hareketli" bir toplumsal bünyenin ürünüdür. İş bölümünün yoğunlaştığı, uzmanlaşmanın arttığı, atomize olmuş bir toplumda eş görüşleri ve çıkarları bir araya toplayıcı kurumlara duyulan gereğin kaçınılmaz sonucu olarak dernekleşme görülmektedir. Bu da toplumda farklı bir birlik ve beraberlik şuuru oluşturmaktadır.

Cemiyetler içinde biyolojik ve cinsî farklılığın yanında ilgi, kabiliyet ve kapasite farklılığı da bulunmaktadır. Bunun sonucunda ise, işbölümü ortaya çıkmaktadır. Bu farklılıklar insanların birbirleri ile yardımlaşmalarına dayanışma içinde olmalarına, zayıf yanlarını destekleme, güçlü yanlarını ise kullanarak geliştirmeye yol açar. Ve cemiyetteki işbölümü bir bölünme değil bir yardımlaşma halini alır. Cemiyetteki teşkilatlanmanın bir sonucu olarak insanlar, bir taraftan yardımlaşırken, diğer taraftan gruplaşmaktadırlar. Kişilerden oluşan bu yapıların bireysel farklılıklar taşıması gibi bireysel çıkarlar da taşıyabilmektedir. Ancak bu bireysellik yapıya zarar vermemek, ortak hedeften sapmamak zorundadır. Cemiyetin bir sınıf olmadığını söyleyen Max Weber, fertlerden ayrı bir cemiyet de düşünmemektedir.

Vakıflar ve cemiyetler yardımlaşmanın, birlik ve beraberliğin tezahürü olarak bir toplum içinde farklı niyetlerle oluşmuştur. Bireysel bazda ise bu cemiyet ve vakıflar kişilerin topluma ve içinde buldukları yapıya aidiyet hislerini geliştirmektedir. Çünkü içinde bulunduğu yapıya kişi gönüllülük esası ile bağlanmıştır. Bu da kendi kişisel, sosyal, kültürel birlikteliğini, fikirsel ve zihinsel faaliyetlerini yine kendine yakın bulduğu bu çerçevede içinde gerçekleştirme imkânı sunmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde ortak bir paydada buluşan bireyler aracılığı ile çok sayıda dernek ve vakıf geçmişten günümüze varlığını sürdürmektedir. Bu durum da toplumun inşası için temel oluşturan yapılara işaret etmektedir. Weber'e göre fertlerin aralarındaki münasebetler ve düşünceler onların zihinlerinde bir "ideal hayat" tarzı doğurur¹¹³

Osmanlının son dönemleri ve Cumhuriyet döneminde milli ve manevi değerleri olan aydın yetiştirme gayreti içinde olunmuştur. Bu durum devlet eli ile desteklenmekle birlikte Osmanlının son döneminde aksi bir aydın grup oluşmasına neden olmuştur. Yeni kurulan ve demokratikleşme yolunda ilerleme kaydetmeye çalışan Cumhuriyet Türkiye'

¹¹³ Hilmi Ziya Ülken, *İçtimai Doktrinler Tarihi*, 1 bs. (İstanbul, Yeni Devir Basımevi, 1941), 326.

sinde ise ahlaklı ve kendi köklerine sadık aydın yetiştirme çabası görülmektedir. Dönemin aydınları bu durumu dert edinerek toplumun yeniden inşa edilen aydın zümresi ile kalkınabileceğini, yeni medeniyetin de bu aydınlar ile kuruluşunu tamamlayabileceğini düşünmekteydiler. Yaşadığı dönem itibariyle siyasi çalkantıların, kültürel problemlerin yoğun olduğu bir dönemde Gemuhluoğlu insan yetiştirmenin ve toplumsal sorunların giderilmesinin eğitilmiş, milli ve manevi değerlerine sahip çıkan yeni nesiller yetiştirmekte olduğunu düşünmektedir. Kaliteli ve gayeli insan yetiştirmenin gerekliliğini içinde bulunduğu sohbet meclislerinde ve yazdığı yazılarda her fırsatta dile getirmektedir. Gemuhluoğlu karşılaştığı insanlarda hangi özellik varsa keşfetmiş ve birçok kişiyi yeteneği ölçüsünde yönlendirmiştir. Kuruculuğunu üstlendiği Türk Petrol Vakfı aracılığı ile de Gençlere burs vermiştir. Türk Petrol Vakfı aracılığı ile birçok insana ulaşmış, birçok insan ile gönül bağı kurmuş ve bu vakıf aracılığı ile gençleri desteklemiştir. Vakıf yönünün bulunması kendisinin insan tanıma konusunda da ufkunu açmıştır. Edebiyat araştırmacısı olan Abdullah Uçman *Mavera Dergisi*' nde Gemuhluoğlu' ndan bahsetmektedir. "Muallim Naci'nin;

Bir bakışta Hakkı öğretti nazar erbabına

Kimden öğrenmiş o lahuti nigahı gözlerin

beyitini sıklıkla okur. Kendisi de bu beyitteki gibi bir bakışta ilk gördüğü kişinin içini dışını okurdu." ¹¹⁴ sözleri ile yaşadığı ve yaşattığı vakıf ve derneklerin katkısını ve kişiliği ile ilişkiselliğini ortaya koymaktadır. Gemuhluoğlu bu yönüyle geleceğin bürokratlarını, yazarlarını, aydın kesimin oluşması konusunda destekte bulunmuştur. Vefatından sonra ise tanıdığı ve desteklediği kişiler kültürel ve sosyal hayatta etkinliklerini göstermişlerdir.

Ziya Gökalp ülkemizde uzmanlaşmanın az olduğunu ve genel bilgiye daha çok değer verildiğini, bu sebeple en yüksek ideallere atılma ve en köklü inkılapları yapmak cesaretini göstersek dahi her işin uzmanını bulamadığımız için, uygulamada hızlı ve hatasız olamadığımızı ¹¹⁵ vurgulamaktadır. Denilebilir ki toplumsal düzen içerisinde cesaretli ve işini iyi yapan insanlar sosyal yapı içerisinde ihtiyaç duyulan, değiştiren ve dönüştüren özne olarak kitleleri ve toplumun gelecekte evrilecek olduğu yönü

¹¹⁴ Uçman, *Bir Gönül Erinin Göçü*, 24.

¹¹⁵ Ali Nüzhet Göksel, *Ziya Gökalp Diyor Ki...*, (İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1950), 96-98.

belirlemektedir. Bu bağlamda Gemuhluoğlu cesareti ve idealleri ile döneminde yol gösterici, rol model olmuştur. İçinde bulunduğu vakıf ve cemiyetlerde işinin uzmanı olacak kişileri seçmiş ve eğitim süreçlerinde ve sonrasında da desteklemiştir. Cesareti yani aşkı ve şevki yüksek insanlar yetiştirmenin toplum düzeninde ve gelişiminde ne kadar önemli olduğunun farkında olmuştur. Nuri Pakdil, Gemuhluoğlu'nun ünsüz yaşantısının ayrı bir gizem oluşturduğunu ve ayrıca alçak gönüllüğün bir ülkü için gerekliliğini kendilerine öğrettiğini ifade etmektedir.¹¹⁶ Kendisini vakfeden ve kendisini vakfedecek insan yetiştirme gayretinde bulunan Gemuhluoğlu geri planda olmayı tercih etmiştir.

Tarihçi Mehmet Genç Fethi Gemuhluoğlu'nun Osmanlı dönemine ait bir metotla insan kazanmaya ve yetiştirmeye çalıştığını ifade etmektedir.

Fethi Ağabey methetmelerinde biraz mübalağa ediyor, övgülerinde biraz aşırıya gidiyor, diye düşünürlerdi. Hâlbuki o genç insanı övgüde aşırıya gitmenin Fethi Ağabeye bir faydası yoktu. Onu anlamakta zorluk çekenlerimiz vardı. Ama çok çabuk anlaşılırdı ki, herkesin yapabileceği en iyi işi, en önemli başarıyı hemen keşfediyordu ve onun o vasfının üzerinde ısrar ederek o istikamette gelişmesini sağlıyordu. Yalnız herkeste bir cevher keşfetmekle yetinmiyordu, bu cevherin gelişmesi için fiilen yardım da ediyor ve sonuca ulaşınca kadar desteğini sürdürüyordu.¹¹⁷

Gemuhluoğlu gençlik döneminden itibaren toplumsal düzen içerisinde cereyan eden olaylar karşısında faal bir aktör rolü üstlenmiş ve çeşitli oluşumların içinde bulunmuştur. İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Kıbrıs' ı Koruma Cemiyeti, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Derneği, Aydınlar Ocağı, Türk Petrol Vakfı gibi birlik, dernek, cemiyetler içerisinde yer almıştır. Bu yapılar içinde bulunması aynı zamanda ona geniş bir sosyal ortam sunmaktadır. Bu cemiyet ve dernekler içerisinde milli ve mukaddesatçı geleneğin besleyicileri Nurettin Topçu, Ali Fuad Başgil, Mümtaz Turhan, İbrahim Kafesoğlu, Tarık Buğra, Peyami Safa, Erol Güngör, Nevzat Yalçıntaş, Mehmet Kaplan, Yücel Hacaloğlu, Ahmet Kabaklı, Nihad Sami Banarlı, Faruk Kadri Timurtaş, Mehmet Çavuşoğlu, Ali Nihat Tarlan, Ergün Göze, Nihal Atsız gibi aydınlar da bulunmaktadır.

¹¹⁶ Pakdil, *Bağlanma*, 49.

¹¹⁷ Dostluğun İlk Harfi: Fethi Gemuhluoğlu'' Anma Programı, 30 Aralık 2010.

Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti: 1950 de Nevzat Karagil başkanlığında kurulmuştur. Cemiyetin idare heyetinde Fethi Gemuhluoğlu, Nemlika Yakar, Turgut Atasoy, Kemal Akgüner, Tekin Gül, İsmet Alkan gibi kişiler de bulunmaktadır.¹¹⁸ İkinci Dünya Savaşı sonrasında giderek tırmanan Kıbrıs sorunu karşısında Gemuhluoğlu Rumların Türklere baskısı ve adayı ele geçirme teşebbüslerine karşılık en büyük tepkiyi gösterenlerdendir. İstanbul Üniversitesi talebe birliğinin 14 Ağustos 1946'da talebe birliği adına yaptığı konuşmada hem milliyetçi tutumunu hem de Kıbrıs meselesine karşı duruşunu sergilemiştir. Türkiye'yi ziyaret eden 108 Kıbrıslı öğretmen için düzenlenen toplantıda Gemuhluoğlu kılıçtan önce kalemin keskinliğini vurgulamış ve öğretmenlerin ve yetiştirdiği talebelerin milletleri istiklal ve hürriyet davalarını kazanabileceğini ifade etmiştir.¹¹⁹ Daha sonra Kıbrıs meselesi hakkındaki görüşleri Kıbrıs' ta yayınlanan *Hürsöz* gazetesinde kendini göstermektedir. Bu yazının ardından ' Kıbrıs' ta müşterek cephe kurucularına ithaf ederek bir yazı daha kaleme almıştır. Bu yazıları Gemuhluoğlu'nun Kıbrıs davası ve tüm ulusların hürriyetine verdiği önemi göstermektedir. Yayınlanan bu yazı Türklerin sorunlarını dile getiren ve Rumların Enosis iddiasına karşı duran milliyetçi bir dergidir. Nevzat Karagil Kıbrıs için kamuoyu oluşturmak maksadı ile farklı düşünce dünyasına sahip kalemleri bu dergi etrafında toplamıştır. Ahmet Emin Yalman, Derviş Manizade, Hüseyin Nihal Atsız, Cemal Oğuz Öcal gibi edebiyat ve düşünce dünyasından kişiler de bulunmaktadır.¹²⁰ Kıbrıs davasında kalemi ve aksiyonel yönü ile destek veren Gemuhluoğlu *Yeşilada* gazetesinde 1946 Eylül ayında 'milli mücadelede birlik' başlıklı yazısını yazmıştır. Bu yazısında da birlik beraberlik ve Anavatan'ın topyekün bu davaya destek verdiğini yine sözleriyle belirtmiştir. 1950 sonrasında ise Yunanistan'ın kışkırtıcı ve baskıcı tavrına Anavatan' dan yükselen protesto sesleri içinde Gemuhluoğlu da bulunmaktadır. Bu dönemde cemiyetler Kıbrıs davasının haklılığını halka anlatmak ve kamuoyu oluşturmak amacındadırlar. Bu cemiyetler içerisinde en etkili olan ise Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti'dir. Bazı teknik nedenlerden dolayı bir süre sonra bu cemiyet kapatılmış olsa da Gemuhluoğlu daha önce kaleme aldığı yazısını 1958' de Arapgir Postası'na yollar. Kıbrıs davası için arkadaşları ile yaptıklarını, Anavatanın bu konudaki duruşunu bu yazısında dile getirmiştir. Fethi Gemuhluoğlu yazıları ile desteklemekle

¹¹⁸ İlhan Darendelioğlu, *Türkiyede Milliyetçilik Hareketleri*, (İstanbul: Toker yay.,1977), 242.

¹¹⁹ Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu*, 32.

¹²⁰ A.g.e., 35.

kalmamış aksiyonel yönünü de ortaya koymuştur. ‘Kıbrıs’a gidecek olan bir Türk heyetine başkanlık eden Fethi Gemuhluoğlu’na Makarios Hükümeti tarafından adaya girme izni verilmemiş, Gemuhluoğlu’nun Kıbrıs’a gidişi engellenmiştir. Bu olay 23 Aralık 1965’te Son Havadis Gazetesi’nde okuyucu ile paylaşılmıştır.¹²¹

Gemuhluoğlu gençlik hareketleri içerisinde yer almış ve öncü bir misyon üstlenmiştir. Çünkü gençlik toplumun en aktif ve heyecanlı kadrosunu temsil etmektedir. Bu heyecanlı kadro ile yeni oluşumlara adım atma cesareti göstermek mümkündür. Nisan 1946 da Türk Kültür Ocağı adı ile Türk milliyetçiliğine sahip ilk dernek kurulmuştur. 1945 yılında Cemiyetler Kanunu değiştirildikten sonra ve 1944-45 yıllarının milliyetçi gençlik üzerindeki olumsuz atmosferi dağılmaya başladıktan sonra bu gençlik hızlı bir şekilde dernekleşmeye başlamıştır. Geçmiş yıllarda sadece dergicilikle sürdürülmeye çalışılan düşünce ve eylemler dergilerin yanı sıra Türk milliyetçiliğine bağlı olanların bir çatı altında toplanmasının gerekli olduğu görülmüş ve 1946’dan sonra İstanbul ve Ankara’da art arda dernekler kurulmaya başlanmıştır.¹²² Fethi Gemuhluoğlu kuruluşundan yaklaşık bir yıl kadar sonra Türk Ocağı Derneği’ne katılmıştır. Bu dernek toplumun ahlaki tutumuna zarar verdiğini düşündüğü durumlar karşısında da tepki göstermiştir. 1951 yılına kadar varlığını sürdüren bu dernek komünizmi de tehlike olarak görmüş bu tehlikeye karşı mücadele vermiştir. Dernek yine “Çiçek Palas Olayı” olarak bilinen Nazım Hikmet’ in affını isteyen gruplara karşı gösterilen tepkide önemli rol oynamıştır.¹²³ Mareşal Fevzi Çakmak’ın cenazesinde milliyetçi mukaddesatçı geleneğe sahip bu dernek 10 Nisan 1950’ de radyonun yayın akışında müziğe devam ederek cenazeye saygısızlık yaptığını basın yayın müdürlüğüne telgraf çekerek protesto etmişlerdir.¹²⁴ Mareşal’ in cenazesini omuzlarında taşıyan gençliğin öncülerinden birisi de Gemuhluoğlu’ dur. Mareşal’ in vefatı üzerine yine gazetelerde yazılar yazmış ve bir özne olarak içinde bulunduğu fikirsellik birlikteliğin de görüşlerini yansıtmıştır. Mareşal’ in vefatı üzerine göstermiş olduğu duruş, yazdığı yazılar ile Gemuhluoğlu 28 yaşında genç bir öğretmen olmasına rağmen geniş çevrelerde tanınmış ve sevilmiştir.

¹²¹ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 103.

¹²² Necmettin Sefercioğlu, *Türk Milliyetçiler Derneği Ve Kapatılış Davası*, (İstanbul: Bilgeoğuz Yay. 2012), 12.

¹²³ Darendelioğlu, *Türkiyede Milliyetçilik Hareketleri*, 167-168.

¹²⁴ Alpay Kabacalı, *Türkiyede Gençlik Hareketleri*, (İstanbul Güler Yay. 2007), 110.

Türk Milliyetçiler Derneği: Milliyetçi derneklerin bir araya gelerek 1945 sonrasında kurduğu bir dernektir. Gemuhluoğlu bu dernek içerisinde milliyetçi yapılardaki mücadelesini sürdürmüştür. Derneğin kuruluşunda Gemuhluoğlu aktif bir rol oynamıştır. Bu dernekte bütünleştirici ve uzlaştırıcı yönü ile dikkatleri çekmiştir. 1951 yılında ilk kurultayını yaparak kurulan derneğin amacı milliyetçi dernekler ile milliyetçiler arasında birlik ve beraberlik sağlamaktır. Türk ahlâk, âdet ve geleneklerine uygun yaşamayı ve millî mukaddesata hürmeti telkin etmek bu derneğin ve üyelerinin temel savunusu olmuştur. Gemuhluoğlu derneğin nizamnamesini hazırlamıştır. Kurultayda yaptığı konuşmada ise derneğin kurulmasından duyduğu memnuniyeti dile getirmiştir. Ayrıca Gemuhluoğlu derneğin kurulmasının milliyetçileri tek çatı altında toplamasını başarırlarsa bu durumu kutsal kabul edeceklerini, iftihar vesilesi olacağını ifade etmiştir.¹²⁵ Bu dernek sadece 1953'e kadar, kısa bir süre faaliyet göstermiştir. Fakat Türkiye'de milliyetçi-muhafazakâr cemiyet inşası açısından kurucu bir rol oynamıştır. Milliyetçiler Derneği, Türkçüler, Anadolucular ve her çeşit muhafazakâr milliyetçi çevrenin, aralarındaki anlaşmazlıkları askıya alarak bir araya geldiği birleştirici bir üst unsur olmuştur. Örneğin; Nurettin Topçu, Nihal Atsız, Nur talebelerinin "ağabeylerinden" Bekir Berk, şair Arif Nihat Asya, Remzi Oğuz Arık, DP milletvekilleri Sait Bilgiç ve Tahsin Tola vd. hep bir araya gelmiştir. Onları birbirlerine bağlayan güç, Kemalist tek parti rejimiyle hesaplaşma ve anti-komünizmdir. Hedefleri, resmî ideoloji olarak milliyetçiliğin eksenini etno-kültürel temelde muhafazakâr bir eksene kaydırmak...¹²⁶Bu bağlamda kısa bir süre faaliyet göstermesine rağmen Türk Milliyetçiler Derneği milliyetçi görüşün bir araya gelmesinde ve bu alanda ilk temel olması açısından önem arz etmektedir. Bu dernek içerisinde faaliyette bulunan ve düşünceleri ile bu derneğe şekil veren aydınlar ise toplumsal düzende birlik ve beraberliğe sağladıkları destekle de önemli yere sahip olmuşlardır. Düzenin ve değişimin lokomotifini olan insan faktörünün içinde bulunduğu yapıyı etkileme gücünü var olan cemiyetler aracılığı ile sürdürmesi önemlidir. Türk Milliyetçiler Derneği'nin devamı olarak *Milliyetçiler Derneği* kurulmuştur. Bu derneğin kuruluşunda Fethi Gemuhluoğlu ön saflarda yer almıştır. Milliyetçi aydınlar, Temmuz 1953'te kuruluş dilekçesi verilen ancak Nisan

¹²⁵ Darendelioğlu, *Türkiyede Milliyetçilik Hareketleri*, 274.

¹²⁶ Murat Kılıç, *Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat Türk Milliyetçiler Derneği*, 1 bs. (İstanbul: İletişim Yay. 2016), 12.

1954'te faaliyete geçebilen Milliyetçiler Derneği'nde bir araya gelir. Milliyetçilerin ikinci kez birleşerek kurdukları ve 'İkinci Milliyetçiler Derneği' tanımıyla da anılan bu derneğin kuruluşunda Fethi Gemuhluoğlu'nun çok büyük önemli bir rolü bulunmaktadır. Bu dernek kuruluşundan sonra ve ilerleyen yıllarda Nurettin Topçu, Ali Fuad Başgil, Mümtaz Turhan, İbrahim Kafesoğlu, Tarık Buğra, Peyami Safa, Erol Güngör, Nevzat Yalçıntaş, Mehmet Kaplan, Yücel Hacaloğlu, Ahmet Kabaklı, Nihad Sami Banarlı, Ali Nihat Tarlan, Ergün Göze gibi aydınları bir araya getirmiştir.¹²⁷ Dönemin milliyetçileri Küllük Kahvesi denilen yerde bir araya gelmektedir. 1955 ve 1960'lı yıllarda Çavuşoğlu'nun Acemin Kahvesi ve Marmara Kırathanesi toplanılan mekânlar olmuştur. Burada gençleri etrafında ihtiyatlı ve tüm inancıyla toplayıp görüşen kişi Gemuhluoğlu olmuştur.¹²⁸

Aydınlar Ocağı: Türk siyasetine ve fikir hayatına uzun yıllar katkı sağlayan bir cemiyettir. Gemuhluoğlu bu cemiyetin içerisinde de yer almıştır. 1960 ihtilalinin ardından 1961'de milliyetçi aydınlar tarafından Aydınlar Kulübünün devamı olarak kurulmuştur.¹²⁹ Yaklaşık 4 yıl kadar aktif halde olan kulüp daha sonraları etkisini yitirmeye başlamıştır. Süleyman Yalçın, Asım Taşer, Faruk Kadri Timurtaş, Ayhan Songar, İsmail Dayı, Kemalettin Erbakan ve Mahmut Ayla'nın kurucusu olduğu Aydınlar Kulübü'nün asıl gayesi, iş hayatına atılmış olan aydınların memleket meselelerinde hem söz hakkına sahip olabilmeleri hem de bir araya gelerek birbirlerini tanımaları, ilişki kurmalarıdır.¹³⁰ Kulübün bir devamı olarak milli kültürü ve milli şuuru yayma, milli varlığımızı meydana getiren unsurları yaşatma gayesi ile 14 Mayıs 1970'de merkezi İstanbul'da olmak üzere Aydınlar Ocağı Derneği kurulmuştur. Bu derneğin kuruluşunda 56 aydının yanı sıra Fethi Gemuhluoğlu da bulunmuştur. Bu aydınların belli başlıları: Nihat Sami Banarlı, Fethi Gemuhluoğlu, Suat Vural, Muharrem Ergin, Ahmet Kabaklı, Sabri Ülker, Süleyman Yalçın, Sabahattin Zaim, Altan Deliorman, Metin Eriş, Arif Özkök gibi isimlerdir.¹³¹ Bu isimler ileriki yıllarda Türk toplumunda önemli görevleri üstlenmiş ve tanınan isimler haline gelmiştir.

¹²⁷ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 210.

¹²⁸ A.g.e., 212 .

¹²⁹ Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu*, 53.

¹³⁰ Darendelioğlu, *Türkiye'de Milliyetçilik Hareketleri*, 372.

¹³¹ A.g.e., 375-378.

1970’li yılların siyasal, sosyal, ekonomik çalkantılarına ve toplumsal gerilimlerine Aydınlar Ocağı tanıklık etmiştir. Milliyetçi çevrelerin kutsal kabul ettikleri değerler etrafında toplanması için birleştirici ve bütünleştirici rol oynamıştır. Aydınlar Ocağı mensuplarının 1974 yılında ortaya çıkan hükümet buhranı karşısında üstlendiği rolle Türk siyasi tarihinde izler bırakmıştır.¹³² Mecliste güvenoyu alarak hükümet kurulamamıştır. Bu Aydınlar Ocağı mensupları gibi milliyetçi aydınlar vatanın bu gidişatından bir an önce kurtulması için ivedilikle bir hükümet kurulmasının gerekliliğini belirtirler. Aydınlar Ocağı’nın üzerinde durduğu Milliyetçi Cephe koalisyonu kurulması fikri kamuoyunda karşılık bulur ve Aydınlar Ocağı’ndan bir grup Ankara’ya giderek bütün milliyetçi cephe partilerinin yönetimleriyle görüşür. Bununla birlikte Aydınlar Ocağı’nın teşvik ve desteğiyle sıkıntılı geçen bir süreç sonunda Birinci Milliyetçi Cephe hükümeti diye adlandırılan hükümet kurulur ve 12 Nisan 1975’te Meclis’te güvenoyu almayı başarmıştır.¹³³ Birinci Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulabilmesi için gayret gösteren Aydınlar Ocağı mensuplarından biri de Fethi Gemuhluoğlu’ dur. Ocağın kurulmasında aktif rol almasına rağmen ön planda olmaktan uzak durmuştur. Muharrem Ergin, Gemuhluoğlu’nun bu dönemde üstlendiği vazifeyi şu sözlerle anlatır:

Son zamanlarda memleket mukadderatına inanılmaz bir şekilde ağırlığını koymuştur. Bunu birçoğumuz dışarıdan bilmeyiz. 1973 seçimlerinde, ondan daha önce 1969’daki dağılmadan itibaren milliyetçiliğin, muhafazakârlığın, mukaddesatçılığın uğradığı dağılma karşısında, Fethi kendisinden beklenen tarihi rolü ifaya mecburdu, vazifeliydi ve size iç yüzünü çok iyi bilerek ifade edeyim ki, bu rolünü İstanbul’la Ankara arasında adeta uçaklarla mekik dokuyarak, herkesten daha iyi şekilde fakat herkesten daha gösterişsiz, daha gölgede olarak muvaffakiyetle ifa etmiştir. Birinci Milliyetçi Cephe hükümetinin kurulmasında, milliyetçilerin birleşmesinde, Fethi’nin tarihe geçecek büyük gayretleri olmuştur.¹³⁴

Gemuhluoğlu’nun Aydınlar Ocağı’nda 22 Kasım 1975’te yakın çevresinin isteği üzerine irticalen yaptığı konuşma ölümünden sonra kitaplaştırılan ‘Dostluk Üzerine’ adıyla anılan ünlü konuşmasıdır.

Türk Petrol Vakfı: Gemuhluoğlu gençlik yıllarından vefatına kadar dernek ve vakıflar içerisinde önemli bir rol üstlenmiştir. Bu dernek ve vakıflar aracılığı ile geniş bir

¹³² Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu*, 55.

¹³³ Fuat Uçar, *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, (Ankara: Berkan yayınevi, 2015), 168.

¹³⁴ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 241.

sosyal çevreye sahip olmuştur. Kendisinin benimsediği değerler doğrultusunda bu dernek ve vakıflarda çeşitli görevler üstlenmiştir. Ayrıca bu gruplar içerisinde İslami ve insani tasavvurunu gerçekleştirmek için sosyal bir ortam oluşturmuştur. Birçok genci bu ortamlarda tanımış ve yönlendirmiştir.

Türkp petrol Vakfı'nın kurucusu Ahmet Aydın Bolak' tır. 1961-65 yıllarında milletvekilliği yapmış, ardından politikadan çekilerek ticari hayata yönelmiştir. Birçok vakfın ve derneğin kurulmasında öncülük etmiş olması ve bugün ki vakıf sisteminin mimarları arasında sayılması sebebiyle de önemli bir yere sahiptir.¹³⁵ Gemuhluoğlu Aydın Bolak ile bu vakfın kuruluşunda görev almakla birlikte 7 yıl vakfın genel sekreterliğini yapmıştır. Vefatına kadar bu görevine devam etmiştir. Türk Petrol vakfı aracılığı ile birçok gencin yetişmesinde etkili olmuştur. Bu vakıfta 'Fethi Ağabey' olarak anılmasını sağlamıştır. Etrafında bulunan gençlerin maddi ve manevi durumlarının iyileştirilmesi için çabalamıştır. Burs vermek dışında bu öğrencilerin akademik başarıları ve günlük hayatları ile de ilgilenmiş ve yönlendirmiştir. Ayrıca gençleri geleceğe hazırlamış ve her bir gençte gördüğü yeteneğe önce genci inandırarak başlamıştır. Gemuhluoğlu'nun bu yıllarına tanıklık eden tarihçi, yazar Altan Deliorman onun vakıftaki çabasını şu sözlerle anlatır:

Fethi Ağabey, o yıllarda cemiyete yeni bir kumaş dokumakla meşguldü. Daha pek çok şeyle meşgul olduğu gibi. Bir cevher gördüğü genç istidatların ellerinden tutuyor, onları bir yerlerde okumaya, yetişmeye teşvik ediyordu. Tanıdıklarına telefon edip iş buluyor, bazılarını yanına alıp üniversiteye götürerek hocalara takdim ediyordu. Mezun oldukları zaman üniversitede kalmaları için gayret gösteriyor yahut devlet kademelerinde yükselmelerine çalışıyordu. Hiç şüphe yok ki insan kumaşından iyi anlıyordu. Bu dokuma işini, gittikçe artan ölçülerde, ömrünün son demine kadar sürdürecekti.¹³⁶

Gemuhluoğlu bir vakıf insanı olarak Türkiye'nin kalkınmasına öncülük edecek yeni kadroların kurulması gerektiğine inanmıştır. Buna istinaden gençlerin yetişmesine önem vermiştir. Gençleri destekleyici oluşumların içinde yer almış ve bu gençlerin rol modeli, ağabeyi olmuştur.

¹³⁵ Salih Tuğ, *40 Vakıf İnsan*, (İstanbul: Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, 2011), 4.

¹³⁶ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 277-279.

2.5. FETHİ GEMUHLUOĞLU'NDA MEDENİYETİN YENİDEN İNŞASI FİKRİ

Sosyoloji, insan eylem ve etkileşimlerini, bilimsel ahlaka ve genel kabul görmüş belli bilimsel prosedürlere bağlı kalmaya özen göstererek anlama çabasıdır. Toplumdaki davranış örüntüleri, sonuçları, topluma yansımaları hususunda toplumu anlamaya çalışmak gelecekteki sorunların da giderilmesine öngörü kazandırmaktadır. Toplumsal düzen içerisinde gözlemlenen eğilimler ve örüntüler geleceğimizi inşa konusunda daha güçlü bir konuma gelebilme açısından da anlaşılmaya ve yorumlanmaya ihtiyaç duymaktadır. Bir medeniyet tahayyülü fikrîsel ve yaşamsal düzlemde problemlerin, anomilerin, toplum dinamiklerinin bozulmaya başladığının, uygun olmayan formların varlığına işaret etmektedir. Bu bağlamda Osmanlının son dönemleri, Cumhuriyetin ilanından sonraki toplumsal yapımız aydınlar üzerinde yeni bir medeniyet kurma fikrini oluşturmuştur. Nurettin Topçu, Necip Fazıl Kısakürek, başta olmak üzere Fethi Gemuhluoğlu da milliyetçi ruha sahip, ilim sahibi olan, çalışkan olan yapıda kişiler yetiştirmek ve bu gençlerin köklerinden güç alarak yeni bir oluşuma destek vermesini arzulamışlardır. Bu özelliklere sahip bireyler yetişmesi için kendilerinden sonraki gençlik üzerinde etkili olmuş düşüncelere sahiptirler. Mehmet Akif'in Asım'ın Nesli dediği nesil için tahayyül ettiği özellikler yeni kurulan Türk devleti ve şekillenen toplum yapısı için mütefekkir aydınlar tarafından özlem duyulan bir şahsiyet olmuştur. Bu aydınlar Türk toplumunda yeniden bir oluşumu sağlayacak olan şahsiyetlere ihtiyaç olduğunu düşünmektedirler. Bu şahsiyetler aydınların fikir yapılarına göre kimi zaman batıcı bir kişiliğe işaret etmiş, kimi zaman da milli ve manevi değerlere sahip bir kişiliğe işaret etmiştir. Nurettin Topçu gibi dönemin örnek alınan aydını olarak *Millet Mistiği* diye yorumladığı kişilerin örnek alınması gerektiğini düşünmektedir. Çünkü bu kişilerin şahsında öncelikle ruh dünyasının bunalımını çözümlenmek, ruh dünyasını onarmayı, sonrasında ise toplumun aksak yönlerini onarmayı amaç edinmişlerdir. Topçu, bu millet mistiklerine Hüseyin Avni, Selahaddin Köseoğlu, Remzi Oğuz Arık, Rahmi Eray, Peyami Safa, Celalettin Ökten, Ali Fuat Başgil, Ali Nihat Tarlan, Cahit Okurer, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu gibi kişileri ekleyen ve eğer yakın tarihimizin önemli ve en şerefli şahsiyetlerini iyi tanımazsak, ruhumuzun, hayat mefkûresinin tehlikeye gireceğini, İnkılâpların büyük adımlar atmakla değil de büyük ruhları takip etmekle olacağını düşüncesine sahiptir. Gemuhluoğlu tıpkı Topçu gibi Türk milletinin köklerinden güç alarak yeniden diriliş sağlayacağını düşünmektedir. Dönemin mütefekkir

aydınları Türk toplumunun yapı taşı ve geçmişle gelecek arasında köprü kurmasını sağlayacak olan Yunus Emre, Hacı Bektaş-ı Veli, Mevlana, Ahmet Yesevi veya Ahi Evran'ı millet mistiği olarak görmekte ve toplumsal yapının kurucu ve taşıyıcısı olduğunu düşündükleri aktör rolü üstlenen kişilerin örnek alınmasını savunmaktadırlar. Günümüzde ise bu örnek şahsiyet ve millet mistiği olarak Gemuhluoğlu' da görmek mümkündür.

Yeni bir medeniyet inşa ederken milletin köklerinden gelen gücün taşıyıcıları farklı bir gözle okunmalı ve yeniden yorumlanmalıdır Gemuhluoğlu'na göre. Bu noktada Gemuhluoğlu da geçmişinden beslenen bir ulusun ve gençliğin oluşması gerektiğini düşünmektedir. Gemuhluoğlu büyük bir ulusun son küçük parçası üzerine bırakılmış bir millet olarak hem toprak kaybetmenin hem de ülküsünü kaybetmenin Türk milletinin acılarının başlangıcı olduğunu ifade etmektedir¹³⁷ Gemuhluoğlu, dostluk üzerine yaptığı konuşmalarında ve yazılarında Osmanlı'nın yok olmuş bir medeniyet olmadığını, durdurulmuş bir medeniyet olduğunu belirtmiştir. İslam medeniyetinin yeniden inşa edilmesini vurgulamıştır. Sanatındaki yönlendirmeler ve özendirmeler de medeniyetin yeniden kurulmasına yöneliktir. Bu nedenle Gemuhluoğlu İslam medeniyetine farklı bir bakış açısı getirmiştir.¹³⁸ İslam ve Osmanlı medeniyetine dair getirdiği bu farklı bakış açıları dönemine öncülük etmiş, “Günahlarınız bile şevk içinde olsun. Hayalleriniz, düşleriniz büyük olsun. Büyük rüyalar görün. Osmanlı bir rüyanın eseridir. Medeniyet insanlığın büyük rüyasıdır. Şevk, başarıyı kendinden bilmemektir. Medeniyet, büyük rüya görenlerce kurulabilir...”¹³⁹ diyerek medeniyetin kurulmasında hayallerin büyük olması gerektiğini savunmuştur. Ona göre ancak bu durumda doğru ve sağlam bir medeniyet kurulmuş olacaktır.

Gemuhluoğlu yaşadığı dönemde fazlaca yazılı eser bırakmamış olsa da döneminde yakın çevresini ve kendisinde cevher gördüğü kimseleri çeşitli yollarla teşvik etmiştir. Mektupları onun çağdaşlarına ve sonraki kuşaklara bir yol gösterici olduğunu göstermektedir. Mektupları ile dönemine ve döneminden sonra şekillenecek sosyal mecraya ışık tutmuştur. Duygu ve düşüncelerini bu mektuplarla anlatmış ve bir tebliğ aracı olarak görmüştür. Mektuplar aynı zamanda tasavvuf geleneğine göre benimsemiş

¹³⁷ Pakdil, *Bağlanma*, 41.

¹³⁸ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 12-22.

¹³⁹ Mahmut Bıyıklı, www.haberkultur.net [14.03.2019].

olduğu bir tebliğ metodunu göstermektedir. İmam Rabbani' ye göre tasavvufta mektupla irşat geleneği mevcuttur. Bu mektuplar yakın dostlara, tasavvuftaki seviyesi yüksek kişilere ya da sırdaşlarına tasavvufun en derin düşüncelerini ele alabilmektedir. Bu durum tasavvuf düşüncesinin en ince ayrıntılarını, remizlerini (sembolik sözler) mektuplarda görülebileceğini söylemektedir.¹⁴⁰ Gemuhluoğlu'nun mektup yazma ve bu mektuplarda yakın çevresine ışık tutmaya çalışması ve mektuplarındaki derinlik onun tasavvuf düşüncesinin bir geleneği olarak da anlaşılabilir.

Gemuhluoğlu çeşitli çevrelerce sevilen ve bu çevrelerle iletişim halinde olan birisidir. Emin Işık Gemuhluoğlu'nun bu farklı sosyal çevrelerle olan iletişimini "Civa gibi bir insandı, her ortamda kendisine yer bulur, herkese uygun hitabı bilir ve nazı geçerdi."¹⁴¹ şeklinde ifade etmektedir. Gemuhluoğlu'nun "Büyük Türkiye" ideali vardır. Sorumlu gençler yetiştirmeyi gaye edinmiştir. Büyük Türkiye tüm yeryüzünü hareket alanı olarak görmelidir. Bu büyük Türkiye ülküsü Asya'dan Afrika'ya ve Avrupa'da da söylenmelidir. Gençleri kendileri olmaya davet etmesiyle birlikte yetişmesine vesile olduğu genç kadrolarda bu ideali işlemiştir.¹⁴²

Gemuhluoğlu hitap ettiği çeşitli çevreler ve medeniyeti oluşturan çoklu unsurları bir görmüş, yalnızca bir kesime hitap etmemiştir. Sadık Yalsızuçanlar Gemuhluoğlu'nun çok yönlülüğünü ifade ederken;

Gemuhluoğlu, sadece belli bir kesime seslenmiyor, medeniyetimizi ve geleneksel bilgeliğimizi oluşturan bütün unsurları, yapıları ve kişileri kuşatıyordu. Bu anlamda Yaşar Kemal'den Asaf Halet Çelebi'ye, Bedri Rahmi Eyüboğlu'ndan Genco Erkal'a, Cahit Zarifoğlu'ndan Nuri Pakdil'e, Neyzen Tevfik'ten Cınuçen Tanrıkorur'a, bu toprakların her kıymetine ayrı bir önem atfediyor, cem düzeyinden sesleniyor, birliyor, derliyor, toparlıyor, toplumu topyekûn bir kalkınmanın, bir dirilişin ve yeniden varoluşun deveranına çekiyordu.'

143

demiştir. Bu yönü ile Gemuhluoğlu bir araya getirmek, bir bütün oluşturmak, derlemek ve yeniden toplama konusunda çaba göstererek hayatında edindiği bir misyona

¹⁴⁰ İmam-ı Rabbani, *Mektubat-ı Rabbanide Şeriat ve Tasavvuf*, çev. Necdet Tosun, Süleyman Derin, Ahmet Hamdi Yıldırım, (İstanbul: Erkam, 2014), 25.

¹⁴¹ Pendik Belediyesi. 15 Ocak Gemuhluoğlu' nu Anma Programı.

¹⁴² Mahmut Bıyıklı, *İnsan İnsana Şifadır*, 1 bs. (İstanbul, 2018), 166.

¹⁴³ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 12.

işaret etmektedir. Çağına öncülük eden fikir yapısına sahip olan Gemuhluoğlu'nun medeniyet kurma yönündeki düşünceleri çevresinde oluşan bu halkayı da etkilemiştir.

Yeni bir medeniyet kurma ve köklerinden güç alma yönündeki bir düşüncenin ilk adımının bu amaca aşk ile hizmet edecek insanlar yetiştirmek olduğu bir gerçektir. Tarih bu durumu birçok örnekle sunmaktadır. Gemuhluoğlu burs verdiği ve her yönüyle desteklediği insanlarda geleceğin Türkiye'sinin kurulmasında ses getirecek ve aktif görev almaktan çekinmeyecek değişim ve dönüşümün kendi içinden başlamasını sağlayacak aydın kesimin yetişmesinde büyük katkılar sağlamıştır. Bu katkıyı ve çabalarının verdiği sonuçları açısından Gemuhluoğlu'nu anma programında tarihçi Mehmet Genç:

“Gerçekten bende de hep Sokrates intibasını uyandırmıştır. Sokrates, biliyorsunuz, kendisi yazmadı ama tabii onun Platon gibi bir yazarı oldu. Fethi Ağabeyin yazarı da olmadı. Ama o kadar büyük çeşitlilik içinde milletimizin çekirdeğini âdeta yoğurdu. Biz hepimiz burada olanlar ve burada olmayanlar onun Platon'ları gibiyiz. Herkesi çok etkiledi.”¹⁴⁴

Şeklindeki konuşmasıyla ortaya koymaktadır. Gemuhluoğlu köklerinden doğacak milli ve mukaddesatçı gençliğin, aziz olarak gördüğü milletin kalkınmasını sağlayacağını düşünmektedir. Türk tarihinin köklerinden yeni yeni filizlerin çıkacağına, ulu bir ağacı kesince tükendi bitti zannetmemek gerektiğine ve ağacın daha gür filiz vereceğine inancı tam olmuş ve gençlere de bu umudu aşlamıştır.¹⁴⁵ Bu nedenle kökleri ile bağlantı kuran bir gençliği arzuladığı ve gençlerin geçmişi ile bağ kurması ile yeni bir medeniyetin kurulacağına inanmıştır. Geçmişi ile şimdi arasında bir köprü kurma vazifesi üstlenmiştir.

2.6. FETHİ GEMUHLUOĞLU'NUN ROL MODELLİĞİ VE DÜŞÜNSEL, YAZINSAL HAYATA ETKİLERİ

Toplumsal bir varlık olarak insanı ele alan sosyoloji, rol kavramı üzerinde de durmaktadır. Toplumsal yapı içerisinde bulunan komunu belirleyen ve davranışsal kalıplar oluşturan unsurdur. Rol kavramı daha çok sosyal psikolojinin ilgi alanına girmektedir. Rol kavramı insanı toplumsal bir varlık olarak ve yine toplum içerisindeki ilişkiler ve olgular ile anlamlandırma çabasını ifade etmektedir. Öyle ki Marshall ve Giddens da rol kavramını toplumsal ilişkiler bütünü çerçevesinde ele almaktadır.

¹⁴⁴ “Dostluğun İlk Harfi: Fethi Gemuhluoğlu” Anma Programı, 30 Aralık 2010.

¹⁴⁵ Pakdil, *Bağlanma*, 30-31.

Toplumun, belirli bir statüyü, toplumsal konumu ifade eden roller konusunda beklentileri olduğunu ileri sürmektedirler.¹⁴⁶ Toplumdaki bireylere yönelik beklentilerin karşılanması rollerin başarılı ve istenilen şekilde yerine getirilmesine bağlıdır. Uygun rol ve davranışları yerine getiren bireyler toplum nazarında başarılı kabul edilmektedirler. Böylelikle toplumda kabul görme ve kabullenilen davranışların devamının sağlanması için de başarılı kabul edilen roller önemli unsur olmaktadır. Denilebilir ki roller istedik şekilde ve başarılı devam ettiği takdirde toplumsal taşıyıcı görevi görmektedirler. Linton' a göre roller bireyin tek başına sahip olduğu ve ortaya koyduğu davranışlar değildir. Rollerde aynı zamanda toplumun beklentilerini de ihtiva ettiğini düşünmektedir.¹⁴⁷ Toplum beklentileri kültür, din, aile, ekonomi, eğitim, bilim, sanat, spor vb. gibi çeşitli etmenler tarafından belirlenmektedir. Bu alanlarda ortaya çıkan beklentilerin başarılı bir şekilde aktarılmasını sağlayan birey üstlendiği rolü ile toplumsal dinamiklerin taşıyıcı unsurunu da oluşturmakta ve devam ettirmektedir.

Rol kavramının ardından model kavramına bakılacak olursa model kavramı sözlüklerde “örnek alınması, izlenilmesi gereken ideal, standart kişi, durum veya davranış”¹⁴⁸ şeklinde tanımlanmaktadır. Toplumsal yapı içerisindeki ilgi uyandırıcı ve yönlendirici etkisi olan örnek şahsiyetlere işaret etmektedir. Bu tanım ayrıca model alan kişi tarafından örnek alınması gerekenin yalnızca ideal bir kişi olarak sınırlandırılmayacağını göstermektedir.

Yancey rol model kavramını “örnek olarak algılanan veya taklit değerinde olan bir birey” olarak tanımlamaktadır.¹⁴⁹ Bu bağlamda toplumsal etkileşimin arttığı veya toplum tarafından tanınan sanatçılar, fikir önderleri gibi gençlerin ilham aldığı, hayran olduğu ünlülerin yanı sıra birebir etkileşimde olunan normatif referans (ebeveynler, öğretmenler, okul/iş arkadaşları gibi) gruplar içerisinde de rol model oluşturulabilmektedir. Rol model alma davranışı ise, genel olarak, bireylerde önemli olduğu kanaati oluşan ve örnek alınan birey tarafından karar verme durumları üzerindeki

¹⁴⁶ Anthony Giddens, *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel, (Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005), 28; George Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akinhay ve Derya Kömürçü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2003), 624.

¹⁴⁷ Tuncay Ceylan, “Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 1 (2011): 114.

¹⁴⁸ Selçuk Budak, *Psikoloji Sözlüğü*, 1 bs. (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000), 516.

¹⁴⁹ Ersin Eskiler, vd., “Rol Model Alma Davranışının Pozitif Sözlü İletişim ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisinde Marka Bağlılığının Aracılık Rolü”, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB 17, Özel Sayı (2017), 674.

etkisini de açıklamak için kullanılan bir kavramdır.¹⁵⁰ Kişiler gelişimsel sürecine bağlı olarak farklı figürleri rol model alabilmektedirler. Bandura Sosyal Öğrenme Kuramı ile bireylerin taklit ederek, gözlemleyerek, sosyal bir varlık olarak öğrenme sürecinin gerçekleşeceğini savunmaktadır. Model alarak öğrenme insanın sosyal bir varlık olmasından hareketle toplumda bireylerin, başka bireylerin davranışlarını model alması ve gözlemlemesi sonucunda da öğrenmenin gerçekleştiğini savunmaktadır. Bireyler rol model aldığı kişilerin davranışlarını Bandura'nın yaklaşımı ile kimi zaman dolaylı, kimi zaman taklit ederek ve yaparak öğrenebilmektedirler.¹⁵¹

Rol modellerin bireyler üzerinde sosyalleşmeyi, öğrenmeyi sağlayıcı bir işlevi bulunmaktadır.¹⁵² Nitekim sosyal bir varlık olarak bu sosyalleşme ve öğrenme unsurları bireyler ve toplumlar için de önemli unsuru oluşturmaktadır. Rol model kavramının modernleşme süreci ile hızlı değişim ve dönüşüme uğrayan toplumsal yapı içerisinde önemi artmaktadır. Rol model kimi zaman yakın çevreden ve herkesçe tanınmayan kişiler olabildiği gibi kimi zaman da etkili ve popüler bir kişiliğe işaret edebilmektedir. Kongar' a göre rol model siyasal, sosyal, bilimsel veya iletişimsel alanda; insanları “*etkileme gücü*” olan ve giyim kuşamdan, günlük yaşamlarına hatta kişiliklerine kadar geniş kitlelerce taklit edilmeye çalışılan kişiler olarak ifade etmektedir.¹⁵³ Bu durum sosyal hayatta sıkça örnek alınan, iletişim araçları aracılığı ile toplumda yaygın bir şekilde sunulan, kimi zaman toplum nazarında hüsnü kabul görmese de etkileme gücü nedeniyle model alınan kişiler olabileceğini göstermektedir.

Öğrenme süreci birçok farklı kuramla açıklanmaktadır. Sosyal öğrenme kuramı içerisinde yer alan rol model öğrenme Bandura'nın ortaya koyduğu bir öğrenme yaklaşımıdır. Bandura'ya göre bir davranış ve öğrenme sadece bireyin kendi tecrübesiyle oluşmamakta, başkalarının deneyimlerini gözlemleyerek (dolaylı olarak) de pek çok şeyi öğrenebilmektedir. John Lock, insan zihni boş bir levha olduğunu ileri sürerek öğrenmenin sosyal etkileşimler ile gerçekleştiğini ifade etmektedir. Kağıtçıbaşı'na göre bir rol modelini taklit ederek öğrenme, çocukların ve bireylerin de toplumda

¹⁵⁰ A.g.e., 675.

¹⁵¹ Ramazan Gürel, “Sosyal Pekiştiricilerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)”, *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 12, S.28(2014), 101-119.

¹⁵² A.g.e., 675.

¹⁵³ Emre Kongar, *İçimizdeki Zalim*, (İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011), 81-82.

sosyalleşmesini sağlayan önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁵⁴ Bu bakımdan bir sosyal öğrenme kuramı çerçevesinde rol model, toplumsal öğrenmenin ve toplumsal aktarımın da temelini oluşturmaktadır. Rol model alınan kişiler kimi zaman efsanevi kişilikler, kimi zaman şarkıcılar, popüler ve liderler olabileceği gibi, yakın çevreden, şahsen tanınmayan kişilerden de seçilebilmektedir.¹⁵⁵ Böylelikle toplumsal etkileşim ve bireylerin pozisyonları da toplumda önem kazanmaktadır. Rol model alınan kişiler bireyler ve toplum üzerinde bir tercih ve yönelime sebep olmaktadır.

Toplumun varlığını devam ettirmesinde, gelişimini sürdürmesinde insanların çevreleri ile olan sosyal etkileşimleri önemli bir yere sahiptir. Toplumsal ilişkiler en az iki kişinin birbiri ile olan ilişkisel ve iletişimsel süreci ile varlığını devam ettirmektedir.¹⁵⁶ Toplumun dinamik yapısından kaynaklı olarak değişkenlik gösteren unsurları bulunmaktadır. Rol model kavramı da bu değişen, dönüşen ve yeni formlar kazanan yapı içerisinde farklı temsillere dönüşmektedir. Modernleşme ile birlikte dünya küçük bir köye benzetilmiştir. Bu küçük köy davranışlar, normlar, yaşamsal faaliyetler, üretim ve tüketimde kendisini gösterdiği gibi örnek alınan, temsil örneği olan rol modelleri değişen toplum yapılarının oluşmasına da sebep olmuştur.

Sadık Tural “Bir kültürün temel değer ve özelliklerini şahsiyetinde taşıyan insanlara, model şahsiyet veya model insan tipi denir”¹⁵⁷ şeklindeki tanımıyla rol model konusuna farklı bir bakış açısı kazandırmış ve örnek kişi, örnek şahsiyet olgusuna vurgu yapmıştır. Gençlerin geçmişte ve günümüzde kendilerine örnek alabilecekleri model insan arayışında olduğuna dikkat çekmiştir.¹⁵⁸ Tural, modelin sosyo-kültürel değerlerden bağımsız düşünülmemeyeceğini dolayısıyla o toplumun ve bağlamın içinde aranması gerektiğine dikkat çekmiştir.¹⁵⁹ Türk toplum yapısında ise değişen ve kültürel değerlerinden bağımsız bir model arayışının olduğu da görülmektedir. Geçmişten günümüze rol model tercihlerinin değiştiği görülmektedir.

¹⁵⁴ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, (İstanbul: Evrim Yayınevi, 2000), 67.

¹⁵⁵ Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, 626.

¹⁵⁶ K. Aslan, “Eğitimin Toplumsal Temelleri”, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5 (2001), 16-30.

¹⁵⁷ Sadık K. Tural, *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, 1 bs. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988), 42.

¹⁵⁸ A.g.e., 44.

¹⁵⁹ A.g.e., 64.

Türk toplum yapısına bakıldığında kimi zaman ilim erbabı, kimi zaman otoriteyi elinde bulunduran idareciler, kimi zamansa aydın denilen zümre içerisinde rol modeller seçilmiştir. Çünkü toplum kendi dinamikleri içerisinde çeşitli argümanları bir arada gördüğü kişileri rol model olarak görmektedir. Kişi ve toplum bu noktada hem birbirini etkileyen hem de etkilenen rollerdedir. Bu rol modellerin benimsenme düzeyi, model alınan gibi düşünme ve onun gibi yaşama şeklinde olabildiği gibi çocuklarına rol modellerin adını koyma geleneği ile de kendisini göstermiştir. Modeller hiçbir zaman kendi yetiştiği sosyal bağlamdan ayrı düşünülmemektedir. Zira etki alanı da yine bu sosyal bağlamın çevreleyici unsurlarını taşımaktadır. Diğer bir ifade ile toplumsal roller içinde buldukları sosyo-kültürel unsurlardan soyutlanması mümkün olmayan olgulardır.¹⁶⁰Sahip olunan toplumsal roller bireyin toplum içerisindeki cinsiyetine, mensubiyetine, mesleğine ve görev türüne göre şekillenmektedir.

Toplumsal sistemi oluşturan en alt unsur olan bireyler sürekli olarak toplumsal sistem ile etkileşim halindedir. Bu etkileşimin yönü bireyin sahip olduğu toplumsal rol ve statü ile yakından ilişkilidir.¹⁶¹ Toplum içerisinde rol model olarak benimsenen unsurların başında siyaset, bilim ve medya alanındaki ünlü isimler ile dini ve ideolojik kimliğe sahip bireyler gelmektedir. Rol modellerin toplumları etkileyebilmesi için temsil edilen rolün bir dine ya da ideolojiye yönelik olması gerekmektedir.¹⁶²Yaşadığı dönemde birçok aydın da toplumda üstlendiği rol gereği model alınmıştır. Özellikle Cumhuriyetin ilanından sonra çalkantılı bir dönemden geçen Türkiye’de dini, ideolojik ayrılıklar ve bu ayrılıklara bağlı olarak gruplaşmalar görülmektedir. Bu gruplarda model alınan dini ve ideolojik dünyasının diğer bireyler tarafından kabul görüldüğü kişiler bulunmaktadır. Toplumsal ve düşünsel hayatın şekillenmesinde model alınan kişilerin büyük rolleri vardır. Muhafazakar aydınlar arasında 1920’ li yıllardan sonra Necip Fazıl , Sezai Karakoç, Nurettin Topçu.... gibi aydınlar bulunmaktadır. Öyle ki Nurettin Topçu rol model kavramına kendi yorumu ile ‘ *Millet Mistiği*’ olarak gördüğü kişilerin örnek alınması ve yaşamlarının, düşüncelerinin gerekli şekilde öğrenilmesinin önemli olduğunu

¹⁶⁰ Aytül M. Kasapoğlu, “Aile ve Kadın Araştırmaları İçin Yedi Temel Rol ve Statü”, *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, C. 15 (1994), 220.

¹⁶¹ Tuncay Ceylan, “Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 1 (2011), 89.

¹⁶² Ali Emre Biliş, “Dini Yönelimli Türk Televizyon Dizilerinde Oksidentalizm Söylemi ve Toplumsal Rol Modellerinin Temsili”, (Yayımlanmamış doktora tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012).

savunarak kendi yorumunu yapmıştır. Topçu'nun bir millet mistiği olarak andığı isimler şunlar: Hüseyin Avni Ulaş, Remzi Oğuz Arık, Salâhadin Köseoğlu, Rahmi Eray, Peyami Safa, Celalettin Ökten, Ali Fuad Başgil, Sabahattin Ali, Cahid Okurer ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğu. Bu millet mistiği olarak andığı kişilerin de kendisine örnek aldığı ve öncülerini sayılan isim Mehmet Akif Ersoy olmuştur. Bu aydınlar Türk-İslam sentezini tarihsel-kültürel, politik ve ekonomik bağlamda toplum temeline yerleştirmeye gayret etmişlerdir. Bahse konu olan kişiler özellikle milliyetçi ve muhafazakar halk için kendi yaşadıkları dönemde ve sonraki dönemler için de önemli ve etkili isimler olmuştur.

Nitekim bu çalışmanın konusunu oluşturan Fethi Gemuhluoğlu'nun da yaşadığı toplumsal dönemde kendisine rol model aldığı şahsiyetler bulunmaktadır. Bu şahsiyetlerin başında dini inancının temelini oluşturan Hz. Muhammed bulunmaktadır. Peygambere bağlanmadan hiçbir gerçeğe ulaşamayacağını düşünmektedir. Konuşmalarında, yazılarında ve yetiştirdiği insanlarda kendi rol modelini de sıkça vurgulamıştır. Toplumun en küçük yapı taşı olan aile şüphe yok ki içinde yetişen her bireyin öncelikli modelini teşkil etmektedir. Gemuhluoğlu 'Kadınanam' dediği annesini model aldığı gibi babasının da Gemuhluoğlu üzerinde etkisi büyüktür. Gemuhluoğlu 8 yaşında Necip Fazıl'ın 'Bir Adam Yaratmak' adlı piyesini tek başına çatı katında oynadığını ve bunu gören hane halkının kendisini delirdi diye düşündüğünü ifade etmektedir. Daha sonra Necip Fazıl ile çeşitli meclislerde ortak düşünceler ve eylemler için bir araya gelmişlerdir. Gemuhluoğlu'nun modelleri arasında Necip Fazıl'ın bulunduğu görülmektedir. Yine Gemuhluoğlu mensup olduğu tasavvuf geleneği ve tarikatı Halveti tarikatı gereği bu mensubiyete bağlı olarak model almış ve kendisi de rol model olmuştur. Model alınan ve model alan arasında görünen veya görünmeyen iletişimsel ağ bulunmaktadır. Bu iletişimsel ağ fikirselleşmiş veya görsel olarak modele benzeme, modelin taklit edilmesi gibi boyuta da evrilebilmektedir. Bir ağabey modeli çizen Gemuhluoğlu çağına ışık tutuş ve gelecek çağın öncülerinin yetişmesinde önemli katkılar sunmuştur.

Özelde Türkiye örneği ve genelde tüm dünyada hızla tüketilen kültür ve birikim unsurları, değerlerin ve inançların seküler bir boyut kazanması, önemli addedilen her ne var ise bu önemi kısa sürede yitirmesi yani post-modern bir yapının sunduğu toplumlar ve insanlar artış göstermektedir. Bu artışla birlikte toplumun temel taşı olan insan da önemini yitirmektedir. Toplum sorunlarının arasında başta gençlerin bu amaçsızlık ve

boşluk bataklığından kurtulmalarında şüphesiz ki rol model alabilecekleri toplumsal aktörlerin önemi büyük olacaktır. İnsana kendi önemini ve insan olma gerçeğini hatırlatacak, her alanda destek sağlayacak önderlere, liderlere her dönemde olduğu gibi günümüzde de ihtiyacın olduğu bir gerçektir. Hızla tüketilen varlıklar içinde insan önce kendi özünü bulmalıdır. Bu buluşu elbette ki tek başına sağlamayacaktır. Gemuhluoğlu gibi şahsiyetlerin rol modelliğinde ‘ *insanı tutup çağa çıkaran*’ insan olma gerçeğini hatırlatan kişilere ihtiyaç olduğu kuşkusuz sosyal hayat içerisinde gözler önüne serilmektedir. Gemuhluoğlu’nun rol modelliği ve örnek şahsiyetinde geleceğin nesillerini hazırlama düşüncesi bulunmaktadır¹⁶³. Bu bağlamda Gemuhluoğlu ağabey, öğretmen, arkadaş, dost, yönetici, baba, eş gibi üstlendiği rollerinde geleceği hazırlamak ve gelecek toplumsal düzen endişesine kendi döneminden itibaren çözüm bulmaya çalışmıştır. Gemuhluoğlu’nun kendileri için rol model oluşunu Nuri Pakdil Bağlanma adlı eserinde, Cahit Zarifoğlu Yaşamak adlı eserinde, Yazar Metin Eriş Gönümde Taht Kuranlar adlı eserinde, Ergün Göze Gözümler ve Gönümler Tanıdıklarım adlı eserinde dile getirirken; Necip Fazıl, Ergün Göze, Cahit Atasoy, Muharrem Ergin, Süleyman Yalçın, Saadettin Ökten, Rasim Özdenören, Akif İnan, Beşir Ayvazoğlu, Cemal Süreya, Mustafa Miyasoğlu, Ahmet Kabaklı, Nabi Avcı, Beşir Ayvazoğlu, Tarık Buğra, İsmet Özel gibi sanat ve edebiyat insanlarının hakkında yazdığı yazılar ve söyledikleri ile Gemuhluoğlu’nun örnek şahsiyetini anlatmış ve kendileri için nasıl bir rol model olduğunu yansıtmışlardır.

2.6.1. Fethi Gemuhluoğlu’nun Düşünsel ve Yazınsal Hayata Etkileri

Her dönemde toplumsal düzen içerisinde yaşanan olaylar karşısında bir yol gösterici ve etkin aktörün var olduğu ve toplum dinamiklerinin işleyişine yön vermek için de bu eylemselliği gerçekleştirenlere duyulan ihtiyacın varlığı görülmektedir. Fethi Gemuhluoğlu, toplumu bir bütün olarak ele alan hoşgörülü tutumu, seven ve sevilen bir karakter olması, herkese sevgiyle yaklaşımından dolayı etrafında aydın bir çevre oluşturmuştur. Bu çevrelerde Gemuhluoğlu’nun yönlendirici ve yol gösterici tutumu vefatından sonra anlatılagelmiştir. İstanbul Türkçesine hakim olan tavrı ile yaptığı konuşmalarında, yazdığı mektup ve makalelerinde, gazete yazılarında vatan, iman, aşk,

¹⁶³ Metin Eriş, *Gönümde Taht Kuranlar*, 1 bs. (İstanbul: Kubbealtı, 2009), 149

hizmet, emek, hürriyet, güzel ahlak, çalışkanlık, insanca ve insan kalarak yaşamak gibi değerlerin savunucusu olur ve bir dönemin yükseköğrenim gençliğine bu değerleri aşılama da çok önemli rol oynamıştır¹⁶⁴.

Gemuhluoğlu din, soy, makam, mevki ayırt etmeden her kesimi kuşatan bir kişiliğe sahiptir. İçinde bulunduğu havzada bu çeşitliliği görmek mümkündür. Gemuhluoğlu içinde bulunduğu çevrelerde bir gayeyi gerçekleştirmek üzere yer almıştır. Türk ve İslam ülküsünü bir arada taşıyan Gemuhluoğlu temelde sevgi üzerine kurduğu bir yaşamı benimsemiştir. Gemuhluoğlu bir araya gelme ve bir bütün olarak hareket etmenin önemine vakıftır.

İbn Haldun asabiyet kavramını açıklarken neseb asabiyeti ve sebep asabiyeti olarak ikiye ayırmaktadır. Neseb asabiyeti, aynı soydan gelme, kandaş olma ile elde edilir¹⁶⁵ Sebep Asabiyeti, kandaş ve soydaş olma şartı olmayan, iradeye dayanan asabiyet biçimidir. İnsanları bir araya getiren ve bir arada tutan yardımlaşma ve dayanışma duygusu *asabiyet*, aynı zamanda düzen koruyucu ve liderlik otoritesi tesis edicidir. Bu güç, toplumsal hayatı başlattıktan sonra, toplumsal hayatın iki büyük kurumu olan din ve devlet üzerinde etkisini göstermektedir. İbn Haldun dini davetin asabiyet olmadan gerçekleşmeyeceğini savunmaktadır. Gemuhluoğlu içinde bulunduğu vakıf ve cemiyetlerle toplumsal hayatın başlangıcı olan dayanışma ve yardımlaşmayı sağlamıştır. Akabinde ise bir davetçi ve temsilci olarak sosyal hayatta misyon üstlenmiştir. Cahit Zarifoğlu günlüklerinde Fethi Gemuhluoğlu' nun vefatının ardından şöyle demektedir: "Fethi Ağabey gitti. Hepimize bir kalbimiz bulunduğunu, gözü yaşlı olmak gerektiğini anlatarak gitti."¹⁶⁶ Gemuhluoğlu insanlığa davet ettiği kişiler ile kurduğu gönül bağı ile vefatından sonra özlem duyulan bir şahsiyet olmuştur.

Gemuhluoğlu sanatın, edebiyatın, kültürel unsurların toplum üzerindeki etkisinin farkına varmış ve bu konuda sanat ve edebiyatı desteklemiştir. Sanat ve edebiyata meyilli olanları kabiliyetleri ölçüsünde yönlendirmiştir. Bu konuda ışık gördüğü kişileri de teşvik etmiştir.¹⁶⁷ Kendisi Türk toplumu için yayıncılığın, dergi ve gazetelerin toplumu eğitmede, yeni Türkiye'nin şekillenmesinde etkili bir araç olarak

¹⁶⁴ Şamil Kucur, "Fethi Gemuhluoğlu: Sır Kapısındaki Alperen", *Aksiyon*, 1997, 149.

¹⁶⁵ İbn Haldun, *Mukaddime I*, çev. S. Uludağ, (İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013), 102.

¹⁶⁶ Cahit Zarifoğlu, "Yaşamak", *Mavera Aylık Dergisi*, Kasım 1977.

¹⁶⁷ Bıyıklı, *İnsan İnsana Şifadır*, 166-167.

kullanıldığı yıllarda önemli gördüğü değerleri bu konuda gündem oluşturmaya davet etmiştir. Bu bağlamda hangi şekilde olursa olsun birlik beraberlik çerçevesinde bir araya gelerek ülkenin yeni oluşumları içerisinde rol alması gereken kişileri bir araya getirmiştir. Gemuhluoğlu Almanya'dan Nuri Pakdil' e yazdığı mektuplarda ' *Sen benim için Türkiye'nin geleceği ve umudusun.* ' diyerek onu yüreklendirmiş ve Sezai Karakoç, Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Bahattin Karakoç gibi gençlerin bir araya gelmeleri konusunda tavsiyede bulunmuştur. Bu gençlerin imani çabaları ve sanat güçleriyle aynı safta yer tutabilecekleri konusunda yüreklendirmiştir. Bu gençlerin fikirsel alt yapılarını besleyen kaynaklardan birisi elbette ki Gemuhluoğlu' dur. Sezai Karakoç' un Diriliş Dergisini çıkarmaya ara vermesi ile muhafazakâr edebi çevrede oluşan boşluğun doldurulması konusunda Gemuhluoğlu Nuri Pakdil' i Edebiyat Dergisi' ni çıkarması konusunda teşvik etmiştir. Pakdil Gemuhluoğlu'ndan aldığı mektupla derginin çıkarılması yönünde bir nüvenin oluştuğunu ifade etmektedir. Nuri Pakdil' e yazdığı mektupta:

Edebiyat'ın yayımlanışı beklediğim o günlerin baş günü değerindedir. "Gözü olana sabah ışımıştır" buyuruyor Şâh-ı Velâyet. Edebiyat'ı çok beğendim. Sizden, hepimizden daha "evrensel" yazılar bekliyorum. Bekleyeceğim. Siz kâinat için, sebebi hilkat için, insan içinsiniz. Daha güçlü, daha berrak ve sancılı, daha aydınlık ve çileli eserler, oyunlar, şiirler bekliyorum ve bekleyeceğim. Daima yeni, eski ve yeni, ezel ve ebed. Bana yaşama sevinci veriyorsunuz. Sezai'den de şiir veya yazı alınız. Edebiyat ne kadar kutlu ise, o mütevazı işleriniz de o kadar kutludur'.¹⁶⁸

Gemuhluoğlu fiilen yanında olmasa da ülkenin aydınlığını gördüğü gençleri yazmaları ve üretmeleri konusunda daima desteklemiştir. Gençlerdeki yazma eğiliminin ise kendisine yaşama sevinci verdiğini ifade etmektedir. Edebiyatın her alanında ve evrensel olarak çalışmaları, düşünceleri konusunda tavsiyelerde bulunmuştur. Türk edebiyatında önemli bir yere sahip olan Nuri Pakdil, Erdem Beyazıt, Akif İnan gibi edebiyat ve düşünce dünyasının önemli şahsiyetlerinin keşfinde ve desteklenmesinde öncü olmuştur. Şair Erdem Beyazıt Gemuhluoğlu' nu ve annesini anlatan 'Sebepe Ey' şiirini yazmıştır. Sebepe Ey sözcüğünü Gemuhluoğlu annesinin sıkça kullandığını anlatmıştır. Bunun üzerine Erdem Beyazıt kendisi üzerinde iz bırakan ve sanatının önemli göstergesi olan Sebepe Ey şiirini yazmıştır. Bahattin Karakoç Gemuhluoğlu ile özel bir

¹⁶⁸ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, 107-108.

dostluk köprüsü kuran isimlerdendir. Gemuhluoğlu sanatı konusunda kendisini mektupları ve sözleri ile daima desteklemiştir. Vefatından sonra Bahattin Karakoç can dostum diye hitap ettiği Gemuhluoğlu' na Boşlukta adlı şiiri yazarak:

Sen ki aşık oldun peygamber-i ekberin

Aşk aynasında dem tutmuş bir yar i güzünsin

Bizi hasretine asmak da varmış kaderde

Ki sen bu dünyadan izinlisin

Sözleri ile hem söz ustalığını hem de Gemuhluoğlu' na duyduğu sevgiyi yansıtmıştır. İsmet Özel Gemuhluoğlu'nun kendisini günlük fıkra yazması konusunda teşvik ettiğini ancak bu konuda onun isteğini gerçekleştiremediğini, bu konuda onun isteğini yerine getirmeye gayret edeceğini, Gemuhluoğlu'nun ufkunun kendisini etkilediğini ve tavsiyelerine uymaya ittiğini ifade etmiştir.¹⁶⁹ Nabi Avcı kendisi üzerinde Fethi Gemuhluoğlu'nun büyük etkisinin olduğunu ifade etmektedir. Onun rehberliğinde başladığı yazı hayatına Maveria, Yeni Devir, Zaman, hareket, Yeni Şafak, Türk Yurdu, Milli Gazete gibi dergi ve gazetelerde yazmıştır. Yazılarına devlet ve dış politika, aile, ahlak, mizah, çeviri gibi kitaplarla devam etmiştir. İsmet Özel ile birlikte Yeryüzü Yayınevi'ni (1979) kurmuştur. Nabi Avcı'nın günümüzde iletişim bilimci, yazar, siyaset bilimci, akademisyen yönünün ön plana çıkmasında Gemuhluoğlu'nun etkisi büyüktür. Kendisi Gemuhluoğlu'nun kendisi ve dönemindeki kişiler için bir şans olduğunu, 'Bir şekilde Fethi ağabeyle yolu kesişmiş olan, Fethi ağabeyle bir şekilde bakışmış olan bir kuşak olarak biz çok talihliydik.'¹⁷⁰ Diyerek özetlemektedir. Birçok gence yol göstermiş olması, iyi bir model olması Gemuhluoğlu'nun etkili bir kişilik olduğunu göstermektedir. Rasim Özdenören; 'Sessiz fakat derin ve etkili bir eylem adamıydı.'¹⁷¹ Sözleri ile Gemuhluoğlu'nun kişiliğini ve etkisini özetlemektedir. Bu noktada Gemuhluoğlu az sayıdaki yazıları ile siyasi, sosyal, kültürel toplum yapısına katkıda bulunmuş ve edebiyat, sanat, kültür alanında kabiliyetli gördüklerini desteklemiş ve teşvik etmiştir. Nuri Pakdil' e edebiyat dergisinin çıkarılması konusunda destek vermiş ve Edebiyat Dergisi'nin yayınlanmasının ardından huzur bulduğunu, mutluluğunu dile getirmiştir. Işık gördüğü

¹⁶⁹ İsmet Özel, Eyvah!, Yeni Devir, 07.10.1970.

¹⁷⁰ <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/bakan-nabi-avci-cok-talihli-bir-kusaktik-40016624>

¹⁷¹ R. Özdenören, Fethi Ağabey, Yeni devir 08.10.1977.

ve Edebiyat Dergisi etrafında toplanan gençlerin Sezai Karakoç' u örnek almalarını, daha evrensel, daha güçlü yazılar yazmalarını, oyunlar, şiirler, tiyatrolar beklediğini vurgulamakta ve bu konuda fikirlerini paylaşmaktadır.¹⁷²

2.6.2. Fethi Gemuhluoğlu'nun Mektupları ve Mektuplarında Temel Düşünceler

Her dönemin kendine göre koşulları içerisinde iletişim araçları bulunmaktadır. Henüz iletişim araçlarının kısıtlı olduğu yıllarda mektup sık kullanılan bir iletişim vasıtasıdır. Gemuhluoğlu yaşamı boyunca yakın çevresine, arkadaşlarına ve aile efradına başta olmak üzere mektuplar yazmıştır. Kendisinin içinde bulunduğu muhitte değer verdiği kişilere de karşılıklı mektuplaşmaları bulunmaktadır. Gemuhluoğlu yazdığı mektuplarla inanç ve eylem adamı kimliğini ortaya koymaktadır.

Işık gördüğü insanlara mektup yazıyordu. O mektupta muhatabıyla 40 yıllık dostuymuş gibi konuşuyordu. Bugün hatırı sayılır bir zattan böyle bir mektup alan kaç kişi var. Oğluna yazdığı bir mektup var ki, aslında o mektup oğlu nezdinde tüm gençliğe yazılmış bir mektuptur. Günümüzde her gencin o mektubu bir kez bile olsa mutlaka okuması gerekir. Okuyunca yüreğinizle birlikte tüm vücudunuzun titrediğine şahit olacaksınız. Kişisel gelişim uzmanlarının aylarca anlatmaya çalıştıklarını birkaç sayfada buluvataceksiniz. Hayata bakışınızın değiştiğini göreceksiniz. Dostluk, arkadaşlık nasıl bir şeymiş, ya da nasıl olmalı bunu göreceksiniz.¹⁷³

Ay yüzlü güneş yüzlü oğul canım Ali'ye. O aydınlık yüzlü annen, sen ve kardeşin benim dünyasınız. Sizden kuvvet buluyorum. Türkiye'mizin cümle çocukları ve anneleri için kavgaya katılmayı ibadet addediyorum. Biraz gelişince bunu takdir edeceğine inanıyorum. Dost, ihvan ve arkadaş oğlum. İyi baba olma ümidimi terk etmeyeceğim. Seni öperim annenizi benim için öpün. Fethi baban.¹⁷⁴

Fethi Gemuhluoğlu bir bayrak koşusu olarak yaklaşmaktadır yaşadığı dünyaya. Bu bayrak koşusunda kendisinden sonra iman ve inancının, fikirlerinin taşıyıcısı olarak çocukları görmektedir. Oğlu Ali Gemuhluoğlu 15 yaşına gelince babası Fransa' ya göndermiştir. Bu süreçte Mehmet Ali Gemuhluoğlu 2 ay kadar Paris' te kalmıştır. Babasının tavsiyesi üzerine İslam düşünürleri ile de görüşmüştür. Fethi Gemuhluoğlu bu sürede oğluna sık sık mektup yazmıştır. Bu mektuplardan birinde yine Fethi

¹⁷² Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 143-173

¹⁷³ <http://www.yenisoz.com.tr/fethi-gemuhluoglu-nu-anlayabilmek-makale-7583> Ahmet Dur

¹⁷⁴ Ayşe Olgun, <https://www.yenisafak.com/gundem/kavga-ibadettir-2802562> [15 Ekim 2017]

Gemuhluoğlu: “Çok okuyunuz. İkra emri umumidir. Yazmak nefisten olursa ene, ego, nefis onun ulviyetini gölgeler. Yazmak da emirle manen alına emirle olmalıdır. Senin tek eksiğin 24 saatlik günde 30 saat okumamandır”.¹⁷⁵ Bu mektuplarda Gemuhluoğlu’nun aksiyonel yönü dikkati çekmektedir. Gemuhluoğlu davasının ve fikirlerinin devamı olarak gördüğü çocuklarına ve gençlere çok okumalarını ve iyi yetişmelerini istemiştir. Yeni kurulan dünya düzeninde iyi yetişmiş insanlara ihtiyaç olduğunu görmüştür. Afrika ve Müslüman ülkeler bağımsızlık mücadelesini verdiği yıllarda Afrika’daki Müslüman mücadelesini anlatan romanlar, ansiklopediler almasını istemiştir. Gençliğin okuyan ve yazan bir gençlik olarak donanımlı olmasını istemiştir. Her Cuma Paris Camisi’ne giden Ali Gemuhluoğlu buradan babasına hediye olarak bir Hac kıyafeti almıştır. Babasının vefatından bir gün önce İstanbul’a dönen Gemuhluoğlu hediyesini babasına vermiştir. Babası bu hediyeyi çok beğenip o akşam giymiş ve “Çok güzel, bu benim kefenim olsun!” demiştir. Ertesi gece ise kalp krizi geçirerek vefat etmiştir.¹⁷⁶ Gemuhluoğlu gelecek nesilden Türkiye’nin yeniden imar edilmesi Türk İslam sentezinin ülke üzerinde yoğurulmasını istemektedir. Bu düşüncesi çerçevesinde başta kendi çocukları ve yakınlarını bu düşüncesi doğrultusunda desteklemiştir. Yine Gemuhluoğlu oğlu nezdinde tüm gençliğe seslenerek temiz ve tahir olmalarını, abdestsiz gezmemesini söylemiştir. Esir Türkmenlere ve esir Müslümanlara dua etmelerini, yenedünya düzeninde çok çalışarak yerlerini almalarını, batı dillerini öğrenmelerini, ilim erbabını tanımalarını istemiştir. Oğlu Ali Gemuhluoğlu Fransa’ da bulunduğu sırada yazdığı mektupta uykunun gaflet olduğunu, uykuyu azaltanın zamanının çoğalacağını, Afrika’yı Afrika’nın kurtuluşunu anlatan kitaplar almasını, plak, ansiklopedi, lügat ve birçok kitap alması yönünde isteklerini ve Fransız aydınlarını, özellikle Müslüman olmuş Fransız aydınları da tanınmasını dile getirmiştir. Gemuhluoğlu öngörülü tutumuyla oğlunun Fransa’da kaldığı sürede çocukları için eğitim görebilecekleri okulları öğrenmelerini de istemiştir. Gemuhluoğlu yazdığı mektuplarda tasavvuf düşüncesini ve Hz. Peygambere bağlılığını da göstermektedir. Peygamberin sözlerini hatırlatarak mektup yazdığı kişilerin İslami düşüncesini de güçlendirmeyi amaçlamıştır. Ayrıca mektuplarında samimi ifadelerin olduğu, “kardeşim Mahir Gedikoğlu, dostum Nevzat Sezer, göresim geldi, gönlüm gözüm seni arar durur, aziz oğlum, adı güzel, adı ulvi, dost ve er kişi Vahid, Mektubunuzdan

¹⁷⁵ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 168.

¹⁷⁶ Olgun, <https://www.yenisafak.com/gundem/kavga-ibadettir-2802562>

Nurlandım, ışıklandım, Nabi Kardeş Nabi Can, Nurun Ala Nur Nuri...”¹⁷⁷ gibi sözler Gemuhluoğlu’nun dostları ile ilişkisini, sözlerinin içtenliğini, özlemini, hitap şekillerinin özgünlüğünü de ortaya koymaktadır. Mektupları anlattığı hadiseler ve konular bakımından adeta zamanın ruhunu taşıma özelliği de göstermektedir.

Prof. Dr. Nabi Avcı’ ya yazdığı bir mektubunda ise Türk İslam kültürü ile bezenmiş olan ruh ve düşünce dünyasını görmek mümkündür. Yazma konusunda ise mektubu ile Nabi Avcı’yı teşvik etmiştir. Denilebilir ki Gemuhluoğlu’nun ışık gördüğü ve desteklediği gençler arasında Nabi Avcı Gemuhluoğlu’nun ‘ağabey’lik ögüdünü tutmuş ve geçmişten günümüze siyasetçi, sanatçı, edebiyatçı, akademisyen gibi birçok unvana sahip olarak gelmiştir.

Nabi kardeş, Nabi can,

Mektubunu aldım, içim ışıdı. Mutluluk duydum.

Belgeleri tamamlamakta acele davranmanı isterim. Şiiri bırakma, O senin ibadetindir. Herkesi “Usta” bil, o senin edebindir. Ama “sen kendin ol” ve Usta sensin. Gerçeği ifade ediyorum. Meslekim ve meşrebim “Medih ve senâ”da ileri gitmek değildir. Benim için Ankara, Hacı Bayram şehridir. Huzura git, yalvar, ağla ve cemale hizmete talip ol. “Hadim olmayan, mahdum olamaz! Sükût da tevhiddir. Onu da bil. Benim için Ankara biraz da Nuri Pakdil, Erdem Beyazıt ve Akif (İnan) demektir. Onlara sevgimi ilet. Kendine de selamımı ilet.”¹⁷⁸

Gemuhluoğlu ve Nuri Pakdil arasında mektuplaşma oldukça yaygındır. Nuri Pakdil’ in dünyasında Gemuhluoğlu’nun önemi büyüktür. Bu önemi ‘Bağlanma’ adlı eserde görülmektedir. Bu mektuplarda içten ve samimi tutumla geleceğin ümit bağladığı Türkiye’ sinde yer alacak gençlere ve oluşumlara da ayna tutmuştur.

2 Eylül 1963, Nürnberg

Nûr-un alânûr Nûri,

Aziz Kardeşim, Merhaba,

Sen benim için Türkiye’nin geleceği ve umudusun. Senin mü’min ve muvahhid için, ezeli-ebedi Hakk dostu oluşun, Hakk’a belî deyüp inkiyat ve ittiba edişin benim sana bağlanışımıdır. O ışıklı, sıcak, içimi ısıtan mektubun için müteşekkirim. Adres ve yeni çalışmalarını bekliyorum. Senin ibadetin, ihlâsın, nezrin, adağın budur. Kendini vakfetmeni

¹⁷⁷ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 143-179.

¹⁷⁸ <http://www.haber7.com/yazarlar/meryem-aybike-sinan/2162363-sebeb-ey-ve-fethi-gemuhluoglu>

*ve sel-sebil etmeni duâ ediyorum. Hakk'a emanet ol aziz, koca Adam, sevgili er-kişi. Merhaba sanadır.*¹⁷⁹

Fethi Gemuhluoğlu

Gemuhluoğlu Türkiye gençlerinde olmasını istediği arzular adeta Nuri Pakdil üzerinden mesaj vererek anlatmaktadır. Türkiye'nin umudu olarak gördüğü bu gençlerden beklentisi kendisini aşk ile ülkesine ve değerlerine vakfedecek, nefisini geride bırakacak ve insanlık için çabalayacak bireyler olmasıdır. Bu doğrultuda Nuri Pakdil' den beklediği çalışmaların bir ibadet olduğunu yani Pakdil' in yazmasının bir ibadet olduğunu vurgulamaktadır. Nuri Pakdil' e yazdığı bir diğer mektubunda ise:

*Sen, Sezai, Çavuşoğlu ve Yücel. Sonra henüz tanımadığım fakat kendilerinden çok umutlu olduğum Erdem Bayazıt, Rasim Özdenören, Bahattin Karakoç gibi büyük nefesli gençler. Siz neden bir araya gelmeyesiniz. Bütün imanınız ve artistik çabanızla niye aynı safta tutmayasınız... Yan yana getirirseniz, yan yana gelmiş olursunuz. Sizler isimlerinizi bekâreti ile koruyunuz, kirlitemeyiniz, bunu dilerim her daim Allah'tan (17 Ocak 1965).*¹⁸⁰

İfadelerine yer vermiştir. Gemuhluoğlu'nun yol göstericiliği kimliği yazdığı mektuplarla da devam etmiştir. Nuri Pakdil akabinde Edebiyat Dergisi'ni çıkarmıştır. (Şubat 1969). Edebiyat Dergisi Cumhuriyet döneminde Türkiye' de çıkan Büyük Doğu, Diriliş gibi İslami edebiyatın temsilcisi olmuştur. Bu dergi etrafında birçok şair ve yazar toplanmıştır. 10 Şubat 1969'da Nuri, Erdem, Akif, Rasim, Bahri Beyler' e diyerek başladığı mektubunda ise Edebiyat Dergisi'nin yayınlanmasının ardından beklediği huzuru bulduğunu, huzur bulacağı günlerin baş gününün Edebiyat Dergisi'nin yayınlanmasının olduğunu, Sezai Karakoç' tan şiirler almalarını istemiştir. “Sizden, hepimizden daha “evrensel” yazılar bekliyorum. Bekleyeceğim. Siz kâinat için, sebebi hilkat için, insan içinsiniz. Daha güçlü, daha berrak ve sancılı, daha aydınlık ve çileli eserler, oyunlar, şiirler bekliyorum ve bekleyeceğim”.¹⁸¹ Diyerek kendi sözleri ile beklentilerini ifade etmiştir. Denilebilir ki Pakdil, Gemuhluoğlu'nu yeterince anlamış ve beklenilene İslami edebiyata kazandırmıştır. Ona göre Kapitalist ve Marksist anlayışlarına Edebiyat ile karşı koyar, kendi düşüncesiyle ve kalemiyle dik duruş sergiler ve inancından hiçbir zaman taviz vermemiştir. Nuri Pakdil hayatı boyunca da yazmayı bir “Hücum

¹⁷⁹ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, 114.

¹⁸⁰ A.g.e., 115.

¹⁸¹ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 143-173.

komutu” olarak görmüştür.¹⁸² İslami söylemin kendi dönemindeki sesi olmuş Nuri Pakdil, Edebiyat Dergisi ile kendi ekolünü kurmuştur. Denemeleri, oyunları, yayıncılığı, devlet kadrolarında üstlendiği görevlerle Nuri Pakdil Necip Fazıl ve Sezai Karakoç’ tan sonra İslami edebiyata ve İslami çevrelere katkısını sürdüren isimlerden olmuştur.

Nesiller üzerinde etkili olan sosyalleşme mecralarından biri de kahvehaneler, evlerde gerçekleşen sohbet meclisleri, dernek ve vakıflarda, kültür ve sanatsal ortamları olmuştur. Gemuhluoğlu içinde bulunduğu meclislerde rağbet edilen ve akıcı ve şahsına münhasır dili ile konuşması beklenen bir isim olmuştur. Nitekim vefatından sonra hakkında yazılan ve söylenenler bu sohbet halkalarından geriye kalanlar olmuştur. Rasim Özdenören Gemuhluoğlu’nun sohbet meclislerinde hem fikirlerle donanır, hem ermiş bir adam hâlini yaşar, hem dava bilincinizin keskinleştiğini hissettiklerini söylemektedir.¹⁸³ Yazdığı bir diğer mektubunda ise kendi sohbet meclisinde oluşan iklime gençlerin ihtiyacı olduğunu görmüş ve Pakdil’ den etrafında bir halka oluşturmasını istemiştir.

*Türkoloji asistanı Mehmet Çavuşoğlu’nu da tanı. Sen hiç Kani Karaca’dan Sure-i Rahman dinledin mi? Ağlar oldun mu? Niyazi Sayın veya koca üstad Halil Can üflerken sen yeniden doğdun mu? Ya çok puslu, ya ay-aydınlık bir sabahta Anadolu Kavağı’ na kadar gittin mi? Ali Nihat Hoca’ya var. Mehmet aracı olsun. Benim için de Nat-ı Şerifler, mersiyeler toplayın. Sana gençlerle bir araya gelip ivazsız garazsız, bir sahabe ahlakı murat ederek, bir ensar ve muhacirin düzeni kavilleyerek sohbet ediyor musun?.*¹⁸⁴

Gemuhluoğlu’nun şiir sevgisi, tarihsel kökende yer alan birikimlere saygı ve sevgisi görülmektedir. Gemuhluoğlu’ na göre tarihe dost olmak gerekir. Tarihine dost olmayanlar yeni devlet ve dünya düzeninde söz sahibi olamazlar. Bu nedenle kültüre dost olmak gerektiğini de söylemektedir. Kültür birikimini kişilerin kendi olabilmelerinde ve toplumun öz benliğini korumasında önemli görmektedir. Bu nedenle tavsiyeleri kendi kültürü içerisinde olan değerlerin örnek alınması gerektiği yönündedir.

Yavuz Bülent Bakiler’e 11 Ağustos 1963 tarihinde yazdığı mektupta Keban için yazdığı iki yazıyı okuduğunu, kendisine heyecan ve şevk verdiğini, Türkçeyi ana sütü gibi kullandığını, çok usta olduğunu ifade etmiş, hizmet ehli olması yönünde temennide bulunmuş ve sözcükleri ile Bakiler’ i övmüştür. Devamında ise hukuk bölümüne doktora

¹⁸² Pakdil, *Başlanma*, 19

¹⁸³ Rasim Özdenören, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı*, Der, (İstanbul: İz Yayıncılık, 1978), 235.

¹⁸⁴ T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, *Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*, 115.

yaparak devam etmesini, eski yazı ve bir yabancı dil öğrenmesini tavsiye etmiştir.¹⁸⁵ Bakiler' e yazdığı 1963 tarihli mektubunda aldığı mektuplardan mutluluğunu dile getirerek başlamış ve 'Anamın duası gibi, sıcak bir –merhaba- gibi, bizim türküler gibi içimi aydınlattı, içim güllük gülistanlık oldu.' Sözlerine yer vermiştir. Şeyh Şamil ve Gence kahramanı Cevat Han, Gence Müdafaası için çalışması, destanlaştırması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Bunun için de çok okuması gerektiğini yazarak, tavsiyede bulunduğu konularla ilgili bilgi sahibi kişilerle tanışmasını istemiştir. Necip Fazıl'ın Hz Peygamberi anlatan ve Tercüman' da yayınlanan yazısını dikkatle okuması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Yeni şiiri iyi bilen Sezai Karakoç'u çok okumalarının önemli olduğu konusunda yönlendirmiştir. Sezai Karakoç' u çok yüklü ve enteresan bir insan olarak ifade etmiştir.¹⁸⁶ Gemuhluoğlu'na göre eski ve yeni edebiyatı bilmek önemlidir.

*“Siz Türkiye'nin umudu ve geleceğisiniz. Sizden Tanpınar'ın Huzur ve Beş Şehir'ini, Mithat Cemal'in Mehmet Akif'ini, Orhan Veli'nin nesirlerini, Ataç'ın Günlerin Getirdiği'ni, Halikarnas Balıkcısının Merhaba Akdeniz'ini, Cahit Beğenç'in Yol Notları Serisini, Cahit Okurer'in Fetih için çıkan Büyük Fetih'ini lütfen okuyunuz.”*¹⁸⁷

Sözlerinden sonra bu eserlerde Türkçenin muvazeneli ve güzel olduğunu, yazıda Türkçenin ak ve berrak olması gerektiğini ifade etmiştir. Gemuhluoğlu'nun Türkçeye verdiği önem bu ifadelerde görülmektedir. “Mithat Cemal, Orhan Veli ve Ataç'ın inanmadan yazmaları henüz sizi ilgilendirmesin”.¹⁸⁸ Diyerek sanata verdiği önemi, edebi eserlere bakarken değerden arındırarak fayda amaçlı yaklaşılması gerektiğine işaret etmektedir. Gemuhluoğlu' na göre iyi bir şair önce nesiri iyi bilmelidir. Bu da dili iyi bilmek demektir. “Önce nesir geliyor, şiir sonra başlayacaktır.”¹⁸⁹ Edebi eserlerin, önce dil hâkimiyeti ve dil estetiğini öğrenmekten geçtiğini ve akabinde bu estetik ve kıvrak dil ile şiirin hakiki şiir olacağını düşünmektedir. Gemuhluoğlu Bakiler'e yazdığı mektupta yalnızca sanatı ile ilgilenmemiştir. Ankara' ya gittiğinde Nuri Pakdil ile görüşmesini, avukatlık stajını yapması için aydınlık, dost ve İslam'dan nasibini almış olarak nitelediği kişilere ulaşması için de tavsiyelerde bulunmuştur.

¹⁸⁵ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 175.

¹⁸⁶ A.g.e., 181.

¹⁸⁷ A.g.e., 182.

¹⁸⁸ A.g.e., 182.

¹⁸⁹ A.g.e., 183.

Gemuhluoğlu'nun hayatında geçmişten izlere sıkça rastlanmaktadır. Köklerine bağlıdır ve gençlerin de köklerine bağlı olmasını istemektedir. Almanya' dan Bahaettin Karakoç' a yazdığı mektupta kardeşi Abdurrahim Karakoç'un muhteşem bir ironiye sahip olduğunu görmüş ve Seyrani'yi Mısri'yi çokça okuması yönünde tavsiyede bulunmuştur. Denilebilir ki Gemuhluoğlu gelenekten beslenen ve şimdi ile geleneği birleştiren bir şahsiyettir. Gelenekten beslenen ve Türk İslam sentezi ile yoğrulan bir gençliğin hayalini kurduğu ve gençliğin de bu gelenek ve birikimden faydalanarak günceli yakalamaları konusunda yol gösterici olmuştur.

Gemuhluoğlu'nun mektupları döneminin tanığı olması, çağına ve olaylarına değinmesi açısından da önem arz etmektedir. Bu mektuplarda Gemuhluoğlu'nun tarihsel birikimi, güncel konulara yaklaşımı, ileri görüşlülüğü görülmekle birlikte hitaplarında süslü bir dili de tercih ettiği görülmektedir. Nitekim mektuplar çağını tanığı olarak değerlendirilen edebi, sosyolojik unsurlardır.

2.6.3. Fethi Gemuhluoğlu'nda 'Dostluk' Düşüncesi

Gemuhluoğlu 22 Kasım 1975'te Aydınlar Ocağı'nda bulunan topluluğa karşı dostluk üzerine irticalen konuşma gerçekleştirmiştir. Gemuhluoğlu'nun vefatından sonra da bu konuşma onun hayatını özetler nitelikte olması sebebiyle zihinlerde yer etmiştir. Dostluk Üzerine adlı konuşması Gemuhluoğlu' nu anlatan kitaplara da ilham olmuş ve ismini vermiştir. Bu konuşma bir nutuk (söylev-hitabet) olma özelliği göstermesi açısından oldukça önem taşımaktadır. Gemuhluoğlu'nun hitabet ve söz üzerindeki hâkimiyetini de gösterir niteliktedir. 22 Kasım 1975'te dostluk üzerine yaptığı konuşması vefatından sonra yapılan çeşitli eklemelerle, "Dostluk Üzerine" adı altında kitaplaştırılmıştır. Konuşmasında milliyetçilik, ümmetçilik, dünya üzerindeki Müslümanların durumu, Avrupalı devletler hakkındaki öngörüler, gelecekte ülkenin durumu, toplumsal sorunlar ve yönelimler, tasavvuf, halk edebiyatı gibi çok çeşitli alanlardan bahsetmiş ve bu konular hakkında görüşlerini bildirmiştir.

Nutuk, kelime anlamı olarak, "söz, lakırdı; söyleyiş, söylemek kuvveti" demektir. Türkçede bu kelime daha çok "bir topluluğa karşı söylenen söz, hitabet" karşılığında kullanılmaktadır. Dinleyenleri coşturmak ve belli bir amaca yönlendirmek; onlara bir duyguyu, bir düşünceyi, bir isteği, bir ülküyü aşılacak; önemli açıklamalarda

bulunmak için yapılan etkili, coşkulu konuşmalara söylev/hitabet (Nutuk) denir.¹⁹⁰ Etkili ve güzel konuşma açısından Dostluk Üzerine adlı hitap dinleyicileri harekete geçirme, bir fikri etkili bir şekilde anlatma, topluluğa karşı ikna metotları kullanma özellikleri taşımaktadır. Bu bakımdan eseri bir nutuk/hitabet olarak değerlendirmek gerekmektedir. Türk toplumunda etkili hitabet örnekleri bulunmaktadır. Orhun Kitabeleri Türk toplum yapısı hakkında bilgi veren en önemli hitabet/nutuk örneklerinden birisidir. Bu bağlamda toplumu anlatma ve topluma yön verme açısından hitabet/nutuk türleri edebiyat ve sosyoloji bilimi açısından önemlidir. Söylev türleri toplumu etkileme, bir düşüncüyü aşılama, topluluğu coşturma ve bir amaç doğrultusunda o topluluğa yön veren konuşmalardır. Bu nedenle tarihten günümüze ilk günkü etkililiği ile ulaşan söylevler bulunmaktadır. Dil ve söyleyiş tarzı ile toplumu etkileme gücü yüksek kişilerin hitabetleri üzerinden geçen zamana rağmen toplulukları etkileyici ve bir amaç etrafında toplayıcı gücünü yitirmemektedir. Gemuhluoğlu döneminin mütefekkir aydını olarak dostluk Üzerine adlı hitabeti ile sadece o topluluğu etkilemekle kalmamıştır. O mecliste bulunmayanlar, hitabı bizzat dinelemeyenler, vefatından sonra da duyan ve dinleyenlerin de kendilerinden parçalar taşıdığı, yayılan ve etki uyandıran bir konuşma olmuştur.

Gemuhluoğlu kendi hayatıyla özdeşleşen “Dostluk Üzerine” yaptığı konuşmasında kendisine rehber edindiği Peygamberi selamlayarak konuşmasına başlamıştır. Konuşmada 3 kez giriş selamlamasını gerçekleştirmiştir. Peygamberin ‘önce selam sonra kelam’ tavsiyesi ile konuşmasına etkili bir selamlama ile başlamıştır. Yaratılışın sebebi olarak görülen Peygamberi ve ailesini, peygamberin arkadaşlarını, yoldaşlarını, sahabeyi, peygamberin torunları Hasan ve Hüseyin’ i son olarak da sohbeti iştirak edenleri selamlayarak konuşmasına başlamıştır.

Evveli, âhiri, zâhiri, bâtını selamlarım. El-Evvelü Allah, El-Âhirü Allah, Ez-Zâhirü Allah, ElBâtını Allah. Sâhib’i selâmlarım. Sâhib-i Hakîki’yi selâmlarım. Sağımı, solumu, önümü, ardımı selâmlarım. “Levlâke Sırrının Mazharı”nı selâmlarım. Vâlidesini, Hadîce Vâlidemi, Fâtıma Vâlidemi selâmlarım. Cihâr-ı Yâr-ı Güzîn’i selâmlarım. Erkân-ı Erbaa’ı: Selmân’ı, Mikdâd’ı, Ammâr’ı, Ebu-Zerr’i selâmlarım. İmâmeyn’i Muhteremeyn’i selâmlarım. Tâife-i ecinnîyi selâmlarım, mü’minlerini ve müslimlerini. Ve sizi selâmlarım. Peygamber-i Ekber bir hadîs-i nebevîlerinde buyuruyorlar ki, “Önce selâm, sonra kelâm”.

¹⁹⁰ www.turkedebiyati.org/yazi_turleri/nutuk.html

Önce sizi selâmlıyorum. Yine Peygamber-i Ekber buyuruyorlar ki bir hadîs-i nebevilerinde, “Önce refîk, sonra tarîk”. Önce yolda yoldaş, sonra yol.¹⁹¹

Gemuhluoğlu konuşmasına devam ederken bir veda konuşması olduğunu, kendisinde bu hissin oluştuğunu vurgulayarak 53 yaşında olduğunu, yaklaşık 20 yıldır yazı orucu tuttuğunu, 40 senedir söz orucu tuttuğunu, okuryazar takımından olmadığını, dinleyenlerde aşk ve şevkin olmasını dilemiştir. Kâinatın aşk için yaratıldığını anlatarak dostluk örnekleri vermiş ve Peygambere gösterilen dostluk örneğinden yola çıkarak dostun nasıl olması gerektiğinin sınırlarını çizmiştir. Dostluğun da gönülden olması gerektiğini, her şeyin gönülde başladığını kendine has üslubuyla yinelemiştir.

Tabî, ezelde aşk vardı. “Levlâke levlâke lemâ halaktü 'l-eflâk”de kâinatın aşk için halk edildiği meydanda. Onu... Eşrefoğlu diyor ki: Yoğ idi levh ü kalem, aşk var idi Âşık u ma'şûk u aşk bir yâr idi Âşık u ma'şûk u aşk bir yâr iken Cebrâil ol arada ağıyâr idi Cebrâil, Cibrîl-i Emîn, Nâmûs-ı Ekber ol arada ağıyâr idi, der. Demek ki, kâinât, eflâk aşk üzere, dostluk üzere hakedilmiştir. Size bazı dostluk, remzî de olsa bazı dostluk hikâyeleri anlatmak isterim. Bu hikâyeler hakîkatın ta kendisidir. Dost ol kişidir ki, öldürülmesi muhakkak ve mukarrer olan gecede Peygamber-i Ekber'in yatağında yatar, O'na Şâh-ı Velâyet denir. Dost ol kişidir ki, Yâr-ı Gâr'dır. Kucağında, mübârek bir emânet vardır. Bütün delikleri elbisesinden muhtelif parçalarla tıkar, son deliğe tabanını dayamıştır. Kucağındaki mübârek emânet, uyumayan uyanıklık içinde uyur görünmektedir. Oradan Ebû-Bekr' i yılan sokar. Dost son deliğe tabanını, taban gibi görünen gönülünü uzatandır, gönülü ile orayı tıkayandır.¹⁹²

Söylenecek tüm sözlerin zaten Hz. Muhammed tarafından, Kur' an tarafından söylendiğini, bu nedenle özel ve yeni bir söylemde bulunmayacağını ifade eden Gemuhluoğlu Türkiye' deki problemin tenkitten kaynaklandığını, bu tenkidin de fikirlere, insana, coğrafyaya, tarihe dost olunmamasından ileri geldiğini söylemiştir. Buradan anlaşılacağı üzere Gemuhluoğlu yaşadığı dönemin insanından yola çıkarak topluma bir eleştiri getirmektedir. Dönemin toplumsal aktörlerinin aslında kendi ülkesine, değerlerine, tarihine uzak olduğunu, tarihinden, coğrafyasından bağımsız olanların kültür ve birikimlerinden de yoksun olacağını, sorunların temelinde içinde bulunduğu sosyal bağlam içerisinde önce insanın kendisini tanıyarak ve severek diğer eleştirdiği unsurlara da dost olabileceğini anlatmaktadır. Tenkit dilinin yıkıcılığından ve asıl gayeden uzaklaştırmasından yakınırken tebliğ dilinin yapıcılığı ve sorunların çözümü için önemini

¹⁹¹ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 9.

¹⁹² A.g.e., 10.

anlatmıştır. Gemuhluoğlu fikre dostluktan bahsederken bu dostluğun İslam' ı tenkit edemeyeceğini ifade etmektedir.

*Türkiye'deki yanlışlık tenkit fikrinden başlıyor. Yanlışlık dost olmamak, fikre dost olmamak... İnsana dost olmak, fikre dost olmak, coğrafyaya dost olmak, tarihe dost olmak, kendi vücuduna dost olmak, komşuya dost olmak, gibi kademe kademe, ama entegre bir bütün içinde bütün dostluklar söylenmeye mecburdur. Bütün dostluklar söylenmelidir. Biz şimdiye kadar... Bizim son zamanlarda çektiğimiz, tenkit ile vakit geçirmiş olmamızdır.*¹⁹³

Gemuhluoğlu Hz. Muhammed ve onun hayatından örnekler, örnek alınması gereken özellikleri topluluğa hatırlatarak insanın yaratılışının gayesini de tekrar vurgulamıştır. Onun tasavvuf düşüncesinin temelinde yatan sevgi ve aşk, konuşması sırasında sık sık vurgulamıştır. İslâm onun için tenkit üzere değildir; İslâm tebliğ üzeredir. Fikre dost olmak İslam' ı tenkit etme iznini vermemelidir. Konuşmada yine hayatın aşk üzerine yaratıldığını, inanan insanın hüznünün ve sevincinin de Allah' a olduğunu anlatmaktadır. Gemuhluoğlu yaşantısında olduğu gibi sözlerinde de Yunus ve Mevlana'dan izler taşıyarak bunu yansıtmıştır.

Gemuhluoğlu dostluk kavramı denilince ilk akla gelen isimlerdendir. Çünkü dostluk kavramını özel yerlere taşımıştır. “Tabîî, insan fikre dost olunca tarihe, coğrafyaya, ormana da dost olur, ağaca da dost olur. Komşuya dost, Kurda kuşa dost! Görünene, görünmeyene dost! Her ân kendi raksı üzerine olan madde zannettiklerimize dost!”¹⁹⁴ İnsanın dost olması gereken şeyleri sıralayarak dostluğun önce fikre dost olmakla başlayacağını söylemektedir. Konuşmanın devamında ise dost olunması gereken şeyleri derinleştirerek açıklamaktadır. Gemuhluoğlu'na göre kendi öz tarihimize ve coğrafyamıza dost olunmadığı için eskiden rütbeli devlet adamları gönderilen coğrafyalara günümüzde artık elçi gönderilebiliyor. Bu da bir beden olarak düşündüğü tüm ülkenin uzuvları olan, parçalanan ve koparılan diğer uzuvlarına sadakatının ve dostluğunun olmadığını göstermektedir.

Ağaca dost, komşuya dost, süflî olmayana dost ..Size, coğrafyaya da dost olmadığımız için, Anadolu Beylerbeyliğini de artık çok görüyorlar. Hânedân-ı Âl-i Osman'ın mülkünü, partililik yaparak 1912'den 1920'ye kadar bitirdiniz. Eskiden vali gönderdiğiniz yerlere şimdi sefir-i kebîr gönderiyorsunuz. Son Bağdat valilerinden biri, Süleyman Nazif

¹⁹³ A.g.e., 9.

¹⁹⁴ A.g.e., 9.

Bey; Vala Nureddin Bey'in babası son Beyrut vâlilerinden Nureddin Bey. Bıraktığımız Beyrut'u görüyorsunuz. Bıraktığımız Lübnan'ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye'yi görüyorsunuz. Bıraktığımız Irak'ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye meydanda. "Fitnenin evveli Şam, âhiri Şam." Görüyorsunuz. Sefir gönderiyorsunuz, utanmıyorsunuz. Çünkü kendinize de dostluğunuz yok. Uzuvarımıza da dostluğumuz yok...¹⁹⁵

Gemuhluoğlu Irak'ın Suriye'nin durumunu işaret ederek bu coğrafyalara dost olunmadığını ve gelecekte bu ülkelerden kaynaklı büyük sorunların yaşanacağını anlatmaktadır. Denilebilir ki Gemuhluoğlu günümüz güncel sorunlarının öngörüsünde bulunarak kendi döneminden gelecek tarihe bir okuma yapmıştır. Önce kendi coğrafyasına dost olmayan, kendini Orta Doğu coğrafyasının içerisinde sorunların eşliğinde görmeden, Avrupalı olarak tanımlayan ülkenin, aslında kendi coğrafyasına dost olmadığı, kendi gerçeğini kabul etmediği için günümüz Orta Doğu problemlerinin içerisinde Türkiye'nin sürüklendiği gerçeğine ışık tutmuştur.

Gemuhluoğlu kendisine dost olmayanların başka hiçbir şeye dost olamayacağını söyler. Kişinin iç dünyasında dostluk, huzur, bağ ve sevgi kurulmadıysa barış nedir bilemez. Kendileri ile barışa varamayanların, gayrı ile barışa varamayacağını düşünmektedir. Ona göre zaten savaş denilen şey yoktur. Dünya, dostluk üzere halk edilmiştir... Dostluk ile insan arasında diyalektik bir bağ kurduktan sonra uykuya dost olunmamasını, her şeye dost olunmasını ancak politikaya dost olunmamasını, dünya hırsı ve dünya malına dost olunmamasını yinelemiştir.¹⁹⁶ Gemuhluoğlu'na göre insana, fikre, tebliğe, tarihe, coğrafyaya, komşuya, ölüme, zamana, kurda, kuşa, görünene, görünmeyene dost olmadır insan. Vaktin bitip tükendiğini ve vakte de dost olmak gerektiğini, vaktin de insan gibi sonu gelecek şekilde yaratıldığını söyleyerek vakte de dost olunmasını söylemektedir. Tüm bunlara dost olmak, hayatı doğru yorumlamak ve doğru yaşamayı sağlamaktadır ona göre. Tüm bu dostluk bireyin ve toplumun iyiliği için ne kadar önemli ise uykuya, politikaya, hırsa, paraya dost olmak da insanlık adına olumsuz sonuçlar doğuracak dostluklardır. Dostluk bağlanmadır, insanı elinden tutup olduğu yerden yükseltilere çıkarmaktır. Bu nedenle politika, hırs ve paraya bağlanılmaması gerekmektedir. Gemuhluoğlu'nun tasavvufî nazariyesinin konuşması üzerinde etkileri olduğu da görülmektedir.

¹⁹⁵ A.g.e., 9.

¹⁹⁶ A.g.e., 10.

Tarihe dost, kişinin kendi uzuvlarına dost, komşuya dost, coğrafyaya dost ve bazı mesleklere dost olmak gerektiğini konuşma sırasında tekrar ederken:

“Her mahalleye bir kasap lâzımdır beyefendiler, o siz olmayın. Kan dökücü olmayın. Maktûl olun, katil olmayın. Mazlûm olun, zâlim olmayın. Size kassâb olmak, sayyâd olmak, dellâk ve dellâl olmak yakışmaz”.¹⁹⁷ diyerek insanın insaf, merhamet yönünü zedeleyecek mesleklere dost olunmamasını söylemektedir.

Gemuhluoğlu gerçek olanın aşk olduğunu, aşkın kişiyi derinleştirip incelttiğini bilen birisidir. Bu nedenle insanın ince taraflarını, derinliğini görmek için kendisi ile tanışmaya gelen gençlere ‘Hiç aşık oldun mu?’ diye sorar. Ona göre çocukken bile aşık olduğunu söyleyen kişinin yazdığı ve yaptığı işler daha değerlidir. Bu konuşmada hitap ettiği topluluğa bir düşünce ve heyecan vermek için yine aşk konusuna değinmiştir.

*Beyefendiler, günâhlarınız bile şevk içinde olsun eğer günâh işleyecekseniz. Şevki seçiniz. Aşkı seçiniz. Ben aşksız insanlar görüyorum; huzur içinde uyuyorlar, gidiyorlar, gülüyorlar, vitrinlere bakıyorlar; hâlâ büyük büyük pazarlıklar peşindeler, hâlâ büyük büyük ihâlelere giriyorlar. Türkiye'nin içinde bulunduğu felâketi idrâk etmiyorlar, huzur içindeler... Akli olanlar, aşkı seçsinler ve akli terk etsinler.*¹⁹⁸

Gerçek olanın aşk olduğunu, dostlu olduğunu, yapılan her hareketin aşk ve şevk ile yapılmasının önemini göstermektedir. İnanmak aşk ve şevk içinde olmayı gerektirir ona göre. Bu nedenle isteğini, ümidini, arzusunu yitirmiş insanlar görmekten mutlu değildir.

Fethi Gemuhluoğlu, Dostluk Üzerine yaptığı bu konuşmada kendisi ile müsemma olan kavramları sıkça kullanmıştır. Hitap ettiği topluluk üzerinde etkili söylemi, kullandığı şiirler, vecizler, hadisler, ayetlerle hitabını güçlendirmiştir. Sözün kuvveti toplulukları harekete geçirmede şüphesiz ki etkilidir. Tarihte birçok örneği görülmektedir. Dili etkileyici ve güzel kullandığı görülmektedir. Gemuhluoğlu Dostluk Üzerine adlı bu konuşmada dinleyicileri coşturmayı, yönlendirmeyi, ortak duygularda, ortak paydada bir araya getirmeyi, heyecan uyandırarak harekete geçirmeyi başarmıştır. Bu yönüyle nutuk/hitabet/söylev türünün de önemli bir örneğinin günümüz de aynı etkileri uyandırmasını sağlamıştır. Gemuhluoğlu çevresinde bulunan insanlara karşı

¹⁹⁷ A.g.e., 10.

¹⁹⁸ A.g.e., 10-11.

uyarıcı, yol gösterici olduğunu, çağın sorunu olarak gördüğü manevi boşluk ve değerlerden uzaklaşmakta olan insanlığı uyandırmayı amaç edindiğini bu konuşması ile de göstermektedir. Selamla başlayıp kelamı tükettiğini söylerken dinleyicilerden haklarını helal etmelerini isteyerek konuşmasına son vermiştir. Denilebilir ki bu konuşma Gemuhluoğlu'nun inancının, değerlerinin, tecrübelerinin, kültürel birikiminin yani hayata bakışının özeti niteliğindedir.

2.6.4. Gemuhluoğlu'nun Coğrafyaya Dostluk Önerisi ve Orta Doğu, Afrika ve İslam Ülkelerine Dair Fikirleri

Her dönemin belirgin sosyal dinamikleri, içinde bulunduğu toplum yapısının değişip dönüşmesini sağlamaktadır. Osmanlı Devletinin son dönemleri ve Cumhuriyetin kurulması ile birlikte Türk toplumunda günümüze kadar etkileri devam etmekte olan önemli sosyal olaylar görülmektedir. Aynı zamanda Türkiye için Cumhuriyetin kurulmasının ardından siyasi çalkantılar, toplumsal reformlar, kültürel değişimler gibi kendi iç dinamikleri ve dünya nezdinde yaşanan dış dinamikler de toplum yapısı üzerinde etkili olmuştur. Türkiye 2. Dünya Savaşına girmemesine rağmen savaşın iç ve dış etkileri ile mücadele etmek zorunda kalmıştır. Denilebilir ki bu dönemde iç ve dış kaynaklı sosyal dinamiklerden etkilenmeyen toplum ve birey kalmamıştır. Toplumun aydın kesimi ise tüm toplumsal değişim ve dinamiklerinin hem etkileneni hem de etkileyeni olmuştur. Gemuhluoğlu 1922-1977 yılları arasında yaşamıştır. Bu yıllar dünya ve Türkiye siyaseti için önemli olayların yaşandığı yıllardır. Yaşanan hadiselerin sosyolojik boyutu dönemin aydınları üzerinde etkili olmuştur. Gemuhluoğlu'nun yazılarında ve fikirlerinde yaşadığı dönemin izleri görülmektedir. Kimi zaman dünya üzerinde toplumların problemlerini dile getirmiş kimi zaman ise insanın birey olarak problemlerini dile getirmiştir. Yaşadığı sosyolojik ve politik dönemin aynasını oluşturacak yazılarını daha çok Arapgir Postası gazetesinde yazmıştır. Arapgir Postasında yazdığı yazılarda özellikle Tunus, Cezayir, Mısır, Gana, Keşmir, Kıbrıs gibi Türkiye ve dünya siyasetini ilgilendiren konulara değinmiştir. Gemuhluoğlu dönemine ayna olan bir kişiliğe sahiptir. Bu yönüyle o düşünsel ve yazınsal olarak derin bir tarih sentezi ile kendi dönemine ve geleceğe ışık tutmuştur.

1954 yılında Fransızlara karşı Cezayir bağımsızlık mücadelesinin verildiği yıllar ve akabinde 1957 yılında bu mücadelenin uluslararası sahada destek görmesi ile devam

etmektedir. Gemuhluoğlu Türkiye’yi ve İslam coğrafyasını ilgilendirdiğini düşündüğü bu bağımsızlık mücadelesi için yazılar kaleme almıştır. Kıbrıs meselesi ve adanın durumu hakkında, Mısır ve Türkiye arasında tarihsel kökeninden kaynaklı kurulması gereken olumlu ilişkiler, Pakistan ve Hindistan arasında süregelen ve birçok masumun ölmesine sebep olan Keşmir meselesi, Gana’nın İngilizlere karşı bağımsız bir devlet olma yolunda yürüttüğü bağımsızlık mücadelesini ve 1957 yılında bu mücadelenin bağımsız Gana Devletinin kurulması ile sonuçlanması gibi konuların ülke ve dünya gündemi olması Gemuhluoğlu’nun da konuları arasında yer bulmalarını sağlamıştır. Gemuhluoğlu bu yazılarda özellikle İslam dünyasında yaşanan hürriyet mücadelelerini desteklerken İngiliz, Fransız ve Ruslar başta olmak üzere Asya ve Afrika’daki sömürgeci güçlere meydan okumaktadır.¹⁹⁹ Gemuhluoğlu batının bir gün gücünü kaybedeceğine inanmaktadır. Aynı manevi iklime sahip olan iki ülke olarak Türkiye ve Mısır’ı görmektedir. Bu manevi iklim gereği Mısır ile Türkiye’nin ilişkilerinin dostluk temeline oturması gerektiğini savunmaktadır. Mısırın uzun yıllar Osmanlı devletine karşı özellikle İngilizlerin kışkırtmaları sonucu düşmanca tutum sergilediğini, Türkiye’yi Osmanlı’nın devamı olarak gördüklerini ve bu nedenle aynı düşmanca tavrı devam ettirdiklerini düşünmektedir. Gemuhluoğlu’na göre dost olunmayan her şey insanın elinden kaçıp gitmektedir. Dostluk sevmek, bağlanmak, sadakat ve kabul etmektir. “Size, coğrafyaya da dost olmadığımız için, Anadolu Beylerbeyliğini de artık çok görüyorlar”²⁰⁰. Gemuhluoğlu’na göre kendi öz tarihimize ve coğrafyamıza dost olunmadığı için eskiden rütbeli devlet adamları gönderilen coğrafyalara günümüzde artık elçi gönderilebiliyor. Bu da bir beden olarak düşündüğü tüm ülkenin uzuvları olan, parçalanmış ve koparılan diğer uzuvlarına sadakatının ve dostluğunun olmadığını göstermektedir. Tüm dünyada İslam coğrafyalarında zulüm görenlerin birlik sağlanamamasından kaynaklı olduğunu yani yine coğrafyaya dost olunmadığı için aynı bir uzuv olarak düşünülmediğini ve İslam coğrafyalarında baskı ve zulmün devam ettiğini anlatmaktadır.

“Bıraktığımız Beyrut’u görüyorsunuz. Bıraktığımız Lübnan’ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye’yi görüyorsunuz. Bıraktığımız Irak’ı görüyorsunuz. Bıraktığımız Suriye meydana. “Fitnenin evveli Şam, âhiri Şam.” Görüyorsunuz. Sefir

¹⁹⁹ Tiken, *Dostluğa Adanmış Bir Ömür*, Fethi Gemuhluoğlu, 86

²⁰⁰ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 9.

gönderiyorsunuz, utanmıyorsunuz. Çünkü kendinize de dostluğunuz yok. Uzuvarımıza da dostluğumuz yok...”²⁰¹

Gemuhluoğlu İslam coğrafyalarında yaşanan çatışmalara, Müslüman halkın zarar görmesine yok olan medeniyetler için bir bedenın uzvunun zara görmesi olarak yaklaşmaktadır. Bu zararın sebebi ise coğrafyaya ve uzva dost olmamaktır. Irak'ın Suriye'nin durumunu işaret ederek bu coğrafyalara dost olunmadığını ve gelecekte bu ülkelerden kaynaklı büyük sorunların yaşanacağını anlatmaktadır. Denilebilir ki Gemuhluoğlu günümüz güncel sorunlarının öngörüsünde bulunarak kendi döneminden gelecek tarihe bir okuma yapmıştır. Türkiye ve tüm dünya ülkeleri için öncelik kendi coğrafyasını bilmek, kabullenmek ve buna göre adımlar atmaktır. Yani coğrafyaya dost olmaktır. Gemuhluoğlu coğrafyaya dost olacağına inandığı genç nesli desteklemiştir. Lise öğrencisi iken yanına giderek Gemuhluoğlu ile tanışan tarihçi Ahmet Haluk Dursun ilk tanışmalarında Gemuhluoğlu'nun kendisine ne olacaksınız diye sorduğunda Tarihçi olmak istediğini söyler. Bunun üzerine Gemuhluoğlu:

Evvel i fitne Şam, ahir i fitne Şam. İlk fitne Şam'dan çıktı, son fitne Şam' dan çıkacak, Şam başımıza büyük işler açacak. Suriye' yi çalışacak adam lazım, göze alıyor musun?’ der. ‘alıyorum ‘ cevabını alan Gemuhluoğlu ‘ bana söz ver tarihi bitireceksin. Doktoranı Suriye üzerine yapacaksın, masa başı tarihçisi olmayacaksın. Suriye’ ye gideceksin. Türkmenleri, Bayırbucak Türkmenlerini araştıracaksın.’²⁰²

Bu yaklaşımı ile Gemuhluoğlu'nun tarihe ve coğrafyaya dostluğu görülmektedir. Özellikle Türkmenler üzerinde durması ise tarihe ve coğrafyaya dost kalabilme düşüncesinden ve bu bağı devam ettirebilme düşüncesinden ileri gelmektedir.

Gemuhluoğlu'na göre Osmanlı Devleti'nde Mağrip Ocakları olarak anılan Trablusgarp, Tunus, Cezayir gibi devletlerde Osmanlı Devletinden sonra kurulan Türkiye' ye karşı derin sevgi bağı görülmektedir. Ona göre bu ülkelerle olan politik ilişkiler Orta Şark diye tanımladığı bu ülke coğrafyalarında yeni politikaların inkişafını sağlayacaktır.²⁰³ Tunus Osmanlı Devletinin yıkılması ile birlikte 1881 yılında Fransa tarafından işgal edilmiştir. Kendine has jeopolitik konumu dolayısı ile dünya devletlerinin

²⁰¹ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 9.

²⁰² Ahmet Haluk Dursun, Sıradışı, Nevi Şahsına Münhasır Bir Adamdı' Bir Vakıf İnsanı Fethi Gemuhluoğlu, 57.

²⁰³ Fethi Gemuhluoğlu, “Tunus’ ta Büyükelçilik Açıyoruz”, *Arapgir Postası*, 27 Temmuz 1956.

de ehemmiyet verildiği bir coğrafya olmuştur. 1942 yılında 2. Dünya Savaşı sırasında Tunus bir süre Almanya tarafından işgal edilmiş 1956 yılında Fransız sömürsünden kurtularak bağımsız devlet olarak kurulan Tunus ile Türkiye arasında 1957 yılında karşılıklı büyükelçilik açılmıştır. Halkı Müslüman olan Tunus gibi eski Osmanlı eyaletleri ve halklarının sorunları Türkiye ekseninde de gündem oluşturmuştur. Gemuhluoğlu iki ülke arasında büyükelçilik açılması olayına Arapgir Postasında yazdığı yazı ile düşüncelerini dile getirmiştir. 1947 yılından bu yana Hindistan ve Pakistan arasında yaşanmakta olan Keşmir sorunu Hindistan Yarım Adasının İngiliz işgalinden kurtulmasının ardından Hindistan ve Pakistan Hint yarım adasında iki ayrı devlet olarak 1947’de kurulmuştur. Keşmir halkının yüzde 90’ı Müslüman olması sebebi ile Pakistan devleti içerisinde yer almak istemiştir. Yöneticilerin farklı tutumları nedeniyle Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir meselesi sorun olarak uzun yıllar gündem oluşturmuştur. Günümüzde de Keşmir meselesi sorun olarak özellikle Pakistan ve Hindistan arasında gündem oluşturmaktadır. Halkın çoğunluğunun Müslüman olması ülkemizde güncel mesele olarak varlığını korumaktadır. Bu noktada geçmişten günümüze Müslüman aydınların kanayan bir yara olarak ele aldığı konulardan birini oluşturmuştur. Gemuhluoğlu Müslüman Keşmir halkının çaresiz bırakılması, yaşama sevincini kaybedecek duruma gelmeleri, Hinduların Müslüman Keşmir halkına gösterdiği baskı politikasının utanç verici olduğunu, ayrıca Pakistan’ın Birleşmiş Milletlerin verdiği kararlara gösterdiği istikrarlı tutumun yerinde olduğunu, Türk siyasetinin Keşmir meselesinde Pakistan’ın haklı davasının yanında olduğunu beyan etmektedir.²⁰⁴

Gemuhluoğlu Arapgir Postasında “Uyanan Afrika, Afrika’ da Yeni Bir Devlet Kuruluyor”, başlıkları ile yazdığı yazılarında batı emperyalizmini eleştirirken hürriyetini kazanan halkları da desteklemiştir. Türkiye’nin de bu dönemde Gana’ da büyükelçilik ile temsil edilmesinden duyduğu mutluluğu dile getirmektedir. Gemuhluoğlu’na göre bu devletlerin özgürlüğünü kazanması aynı zamanda birçok mağdur ve mazlum ülke insanı için örnek teşkil edecektir. Afrikalıların beyaz ırkına olan düşmanlığının sebebini Gemuhluoğlu İngiliz ve Fransızların sömürge olarak bu halkları mağdur etmelerinden ileri gelmekte olduğunu düşünmektedir.²⁰⁵ Milletlerin öncelikle yaşadıkları coğrafyaya

²⁰⁴ Fethi Gemuhluoğlu, “Keşmir Meselesi ve Dr. Namık Gedik’ in Beyanatı”, *Arapgir Postası*, 17 Ağustos 1956.

²⁰⁵ Fethi Gemuhluoğlu, “Uyanan Afrika”, *Arapgir Postası*, 26 Nisan 1957.

dost olarak bu coğrafyalarda varlığını sürdürebilmek için her türlü kabulü sağlamaları gerekmektedir. Nitekim Gemuhluoğlu dost olunmayan coğrafyanın da kopup gideceğini tarihten örneklerle açıklamaktadır.

2.7. ‘SELAM, MERHABA, DOSTLUK, AŞK’ KAVRAMLARINA YÜKLEDİĞİ ANLAM VE TOPLUMSAL ETKİLEŞİMDEKİ ROLÜ

Toplumsal yaşam içerisinde ihtiyaçlara ve durumlara bağlı olarak farklı iletişim araçları kullanılmaktadır. İletişimin başlama şekli devam edip etmeyeceği konusunda yol göstericidir. Bu nedenle kişilerin iletişim dili sosyal yapı içerisinde önemlidir. Bu iletişim dili birey ve toplum hakkında bilgi sunmaktadır. Kişinin kullandığı iletişim unsurları toplumdaki topluma farklılık gösterse de her toplumu ve bireyi yansıtan yazılı veya yazısız iletişim unsurları bulunmaktadır. Toplumdaki iletişim dili toplumun sosyokültürel özellikleri hakkında bilgi verebilmektedir. Bu bakımdan Gemuhluoğlu ve içinde yetiştiği çevre hakkında ve dünya görüşü hakkında yapmış olduğu selamlama şekline bilgiler edinilmektedir. Bu selamlama kültürel ve manevi bir selamlama değerini de içermektedir. Buradan hareketle Gemuhluoğlu’nun iletişim dilinde kullandığı selamlama, karşılama, vedalaşma gibi kavramlar İslami bir yaşam tarzını benimsediğini de göstermektedir.

Fethi Gemuhluoğlu ‘selam’ sözcüğüne gönülden bir iletişim değeri yüklemiştir. Dostluk Üzerine irticalen yaptığı konuşmada kendine has iletişim dilini kullanmıştır.

Efendim, Evveli, âhiri, zâhiri, bâtını selamlarım. El-Evvelü Allah, El-Âhirü Allah, Ez-Zâhirü Allah, ElBâtünü Allah. Sâhib’i selâmlarım. Sâhib-i Hakîki’yi selâmlarım. Sağımı, solumu, önümü, ardımı selâmlarım. “Levlâke Sırrının Mazharı”nı selâmlarım. Vâlidesini, Hadîce Vâlidemi, Fâtıma Vâlidemi selâmlarım. Cihâr-ı Yâr-ı Güzîn’i selâmlarım. Erkân-ı Erbaa’ı: Selmân’ı, Mikdâd’ı, Ammâr’ı, Ebu-Zerr’i selâmlarım. İmâmeyn’i Muhteremeyn’i selâmlarım. Tâife-i ecinnîyi selâmlarım, mü’minlerini ve müslimlerini. Ve sizi selâmlarım. Peygamber-i Ekber bir hadîs-i nebevîlerinde buyuruyorlar ki, “Önce selâm, sonra kelâm”. Önce sizi selâmlıyorum.²⁰⁶

Selamlaşma toplumsal yapı içerisinde rutin hale gelse de aynı zamanda değişip dönüşebilen bir boyuta da sahiptir. Selamlaşma, insanlık tarihinin en eski dönemlerinden beri “barış” belirtisi taşıyan bir iletişim ve davranış biçimi olarak kabul görmüş, bu

²⁰⁶ Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı, 9.

temelde ortaya çıkmış ve gelişmiştir.²⁰⁷ Gemuhluoğlu ‘Merhaba’ ve ‘Selam’ sözcüklerini sıkça kullanmaktadır. Bu durum kendine has yazılı ve sözel dilinde de yerini almıştır. Selamlaşma, vedalaşma, gündelik yaşamın ve iletişim rutinlerinin başlıca örnekleri ve anlamlı kültürel göstergeler olarak bütün toplumlarda dil ve kültürün önemli yansımaları olarak ön plana çıkmış ve Gemuhluoğlu’nun fikir ve gönül dünyasından sızanlar Merhaba ve Selam kavramları ile kelimeler olarak aktarılmıştır. Bu selamlama ve barış dili Gemuhluoğlu’nun köklerini kültürel kaynaklarından alarak benimsediği bir toplumsal öğretilere de işaret etmektedir. Türk toplumunda tarihsel geçmişinden bu yana Selamlaşmanın önemli bir iletişim unsuru olduğunu Muharrem Ergin; Dede Korkut Kitabı’nda geçen *Baş* “indürüp selam virdiler”.²⁰⁸ “Delü ozan geldi, baş indürdi, bağır basdı, selam virdi.”²⁰⁹ Bu doğrultuda selamlaşma eylemi ve bu eyleme bağlı davranış kalıpları, söylemler ve sözcükler, tarihî süreçte farklı kültürlerde insanların birbirlerine karşılıklı “zarar vermeme, emin olma, barış” gibi anlamları içermektedir. İslamiyet ile birlikte Türk kültüründe Selamlaşma emin olmak ve emniyet vermek, tebliğde olmazsa olmaz bir öge olarak karşımıza çıkmaktadır. Hz. Muhammed’ in ‘Selamı yayın ki sevginiz artsın’ hadisi şerifi üzerine dolayısı ile daha fazla yaygınlık kazanmış ve İslami çevrelerce de sıkça kullanılmaya başlanmıştır. Tam da Hz. Muhammed’ in bu hadisi ile müsemma bir kişiliğe sahip olan, seven ve sevilen, örnek alına şahsiyet olarak Gemuhluoğlu içinde bulunduğu toplumsal mecrada bu kişiliğini yaşayarak göstermiştir. Türkiye’nin dört bir yanında bizzat tanıdığı veya ismini duyduğu kişilere de selam gönderme yolu ile bağ kurmuştur. Bu şahsına ait iletişim yöntemi ile Gemuhluoğlu geniş bir sosyal çevreye de sahip olmuştur. Öyle ki Muharrem Ergin kendisine ‘Türkiye’nin Muhtarı’ diye hitap etmiştir.²¹⁰ Gemuhluoğlu’nun kendisine has üslubu onun Türkiye’nin Türkleşmesi ve İslamlaşması adına gayret gösteren Horosan erenleri gibi geri planda kalarak kendi dönemindeki bu erenlerin temsilcisi gibi yaşamıştır.²¹¹

Merhaba selam ile aynı anlamlara gelmektedir. Arapça kökenli “Merhaba” kelimesi “Ruhb” masdarından gelmektedir. Ruhb da “yer genişliği / ferahlık” demektir. Bir kimseyle karşılaşıldığında, birinin yanına gidildiğinde veya yanından

²⁰⁷ Ahmet Keskin, “Türk Dünyası”, *Dil ve Edebiyat Dergisi*, S. 43 (2017), 49.

²⁰⁸ Muharrem Ergin, *Dede Korkut Kitabı I*, 5 bs. (Ankara: TDK Yayınları, 2004), 120.

²⁰⁹ A.g.e.,144.

²¹⁰ Cahit Atasoy, *Dostluk Üzerine*, 1978.

²¹¹ Muharrem Ergin, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı*, 187.

uzaklaşıldığında kendisine söz ve işaretle bir nezaket gösterisi yapma, esenleme, merhaba²¹² "Geniş ve mamur yere geldiniz, rahat ediniz, günaydın, hoş geldiniz" anlamlarında bir esenleşme veya selamlaşma sözü²¹³ Peygambere bağlanmadan yol alınamayacağını ve dünyanın Hz. Muhammed uğruna yaratıldığını, insanların bir yol gösterici olarak peygamberi örnek almaları gerektiğini düşünmekteydi. Toplumsal değişimin ve bozulmanın önüne ancak peygambere bağlanarak çözüm bulabileceğini düşünmektedir. Bu nedenle kişi sevdiğine benzer düşüncesiyle örnek aldığı ve sevdiği peygamberin uygulamalarını Gemuhluoğlun' da görmek mümkündür. Süleyman Çelebi'nin kaleme aldığı, Mevlid'in de birçok mısraları merhaba kelimesiyle başlar. 'Merhaba ey şah ı sultan merhaba' adlı beyiti örnek göstererek merhabanın kuşatıcı ve tüm yaratılmışlara açılan kapısına vurgu yapmaktadır. Eserde "Merhaba Bahri" adıyla ayrı bir bölümde bile vardır. Merhaba Bahri'nin bir beyti şöyledir:

"Merhaba ey Rahmeten lil âlemin

Merhaba sensîn şefîu'l-müznibîn"²¹⁴

Gemuhluoğlu merhaba ve selam kavramlarını dilinden düşürmeyerek güven ve ferahlığı yayması ile tanıştığı kişilerde uzun soluklu dostluk halkaları kurmuştur. Arapgir Postasında yazdığı "Yeniden Bir Merhaba" başlıklı yazısında;

Merhabanın nuru bizi söyleiyor..dilimiz açılıyor. Merhaba bir dosttan gelmeli. Mübarek bir dosttan. Merhaba sıcak, sınımsıcak olmalı. Doğru olmalı eğriye, gelişigüzele karşı. Alabildiğine geniş olmalı, uçsuz bucaksız; kahredici ve bunaltıcı dar' a karşı.bu merhaba tohum olmalı vefasızlıklara, avarelilere, günü birliklere, iğretilere,ihtiraslara karşı. Bu merhaba yeşermeli, göğermeli; ihtimallere, ilgisizliklere, yalnızlıklara karşı.²¹⁵

Sıcak bir merhaba ile içinin yıkanarak her şeye yeniden başlayabilmeyi, bu merhaba ile yorgunluğunun gitmesini, bu merhaba ile duaya, teslimiyete, aşka, küfre, sabra, imana, yeniden başlayabilmeyi istemekte bunun temelinde ise imani ve milli mefkûresinin tüm insanlıkta canlanmasını istemektedir. Onun merhabası aynı zamanda tasavvuf düşüncesinin de izlerini taşımaktadır. Merhaba ile af kapılarının, nur kapılarının, bereket kapılarının açıldığını, *Merhaba* ile kulun yeniden yaratıcı ile bir olacağını ve

²¹² http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=Selam

²¹³ http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MERHABA

²¹⁴ Mevlit Şerhi, *Hüseyin Vassaf Gülzar I Aşk*, çev. Mustafa Tatçı , Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, (İstanbul: Dergah Yay., 2006), 435-450.

²¹⁵ Fethi Gemuhluoğlu, *Yeniden Bir Merhaba*, *Arapgir Postası*, 14 Mart 1958, 5.

gönülünden merhabanın gönüllerde yer bulacağını, ezelden denilen bir merhabanın ebede taşınacağını²¹⁶ ifade ederek Yunus Emre ve Mevlana misali gönüller yapmaya, tüm başlangıçların merhaba ile başlayacağına inanmaktadır. Böylelikle Gemuhluoğlu tasavvufî nazariyesinden yola çıkarak toplumsal gerçekliğin var olan sorunlarının giderilmesinin temeline de yine bu düşüncelerini oturtmaktadır. Merhabanın kurda kuşa ve asıl olarak insana olduğunu söylemektedir. Değiştiren ve dönüştüren aktörün bu değişime içten bir “merhaba” ile kurduğu gönülünden iletişim dili ile başlayacağı düşüncesine sahip olduğu görülmektedir.

Fethi Gemuhluoğlu için aşk kavramına değinmeden önce aşk için yapılan tanımlamalara göz atmak gerekmektedir. Zira Gemuhluoğlu aşk kavramına farklı perspektiflerden yaklaşmaktadır. Çünkü o tasavvufî gelenekten gelerek aşkı yorumladığı gibi dünya mefkuresinde de mecazi olarak aşkı işaret etmektedir. İslami kaynaklarda aşk ilahi ve beşeri olmak üzere ikiye ayrılır ki ilahi aşk gerçek aşkı temsil ederken beşeri aşk mecazi aşkı temsil etmektedir. Şiddetli sevgi anlamına gelen aşk tasavvufî ve mecazi olarak iki şekilde ele alınmakla birlikte aşkın amacı hakiki olan ilahi aşka ulaşmaktır. Bunun için de aşkın derecesi önemlidir. Birçok dinde ve tasavvufta aşk yaratılışın başlangıcıdır. Tasavvufun özünü ise “ben bir gizli hazine idim, bilinmeyi istedim ve âlemi yarattım.” Kutsi hadisi oluşturmaktadır.²¹⁷ Vahdet-i vücud anlayışı Allah’ı bilmenin aşk yoluyla olacağını, ilk olarak ‘masivadan’ yani dünyadan kurtulmak ve egoyu (ene) öldürmek gerektiğini vurgulamaktadır. Böylelikle kul enel hak (ben hakkım) diyerek ‘fenafillah’a ulaşmakta ve Hak ile bütünleştiğini söyleyebilmektedir. Bu da aşkın ta kendisidir.

Aşk insan yaratılışının güzelliğinin ve varlığın temelini oluşturmaktadır. Aşkın temelini güzellik oluşturur ve güzelliğini kaynağı Allah’tır. Allah a karşı beslenen aşkın süregelen şekilde maddeden manaya ve cisimden ruha yönelmektedir böylelikle de parçadan bütüne bir geçiş ile ‘Hakk ile Hak’ olma yoluna girmiştir. Maddi ve manevi aşk söz konusu olduğunda ağırlık manevi aşka yönelir²¹⁸ Gemuhluoğlu’nda aşk kavramı da manevi aşkı işaret etmektedir. Çünkü o aşk içinde aşk ile bir yola çıkmanın gerekliliğini, aşk ile bağlanmanın ve sahiplenmenin, aşk için (Allah) için yapılan her şeyin aynı

²¹⁶ A.g.e., 5.

²¹⁷ İskender Pala, *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, (Kapı yay. 2004), 38.

²¹⁸ A.g.e., 39.

zamanda ibadet olduğunu düşünmektedir. Çünkü beşer aşk içinde kendi yerini ve yaratılış gayesini bulmuş demektir. Aşk insanlara cesaret, inanç ve disiplini sağlamaktadır. Erich Fromm da “Eğer alçak gönüllülük, cesaret, inanç gerçek disiplin yoksa (...) bireysel aşk tatmin kaynağı olamaz. Fakat bu niteliklerin ender bulunduğu bir kültürde gerçekleşmiş aşk istisnai olmalıdır.”²¹⁹

Aşksızlara verme öğüt,

Öğüdünden alır değil.

Aşksız kişi hayvan olur,

Hayvan öğüt bilir değil

Yunus Emre'nin ifadeleriyle hemhal olmuş bir aşk anlayışına sahip olan Gemuhluoğlu gençliğin düşüncesinde ve kalbinde aşk, sevgi, iman, dostluk, vatan sevgisi, çalışkanlık gibi konuların yerleşmesi için çaba göstermiştir. Bu nedenle çeşitli çevrelerce ‘aşk ve gönül adamı’ şeklinde de anılmıştır.

Gemuhluoğlu Dostluk Üzerine adlı konuşmasında aşksız ve şevksiz insanlar gördüğünü ve aşkı, sevgiyi dostluğu seçmenin önemini vurgulamaktadır. ‘ sen hiç aşık oldun mu’ sorusunun üzerinde ısrarla durması bir işe koşturacak kişiyi seçerken temel öğretisini oluşturmuştur. Aşık olmamış kişilere karşı “Ben hayatta sevmemiş, gönül adamı olmamış insanı ne yapayım? Bu adam aşka düşman.” fikri oluşmaktadır. Çünkü aşk ve şevk içinde olan kimse yaşamını ve yaptığı her şeyin temeline neyi koyacağını bilmektedir. Aşk içinde aşk ile yapılanlar amaca ulaşmada şevk ve istek vericidir. Aşk özen göstermek ve özen gösterilen nesneyi koruma arzudur²²⁰ Aşkı tatmış kişi kendisine verilene sahip çıkacak ve gerektiği şekilde değer verip koruyabilecektir. Aşık olan kişi gönül adamı olmayı başarır ve bu kişilik özelliği Gemuhluoğlu için aranılan özelliktir. Çünkü dünya görüşünün temelinde sevgi, aşk, gönül, merhamet duygularını yerleştirmiş, bu dünya görüşü doğrultusunda yaşayıp içinde bulunduğu sosyal çevrede bu kavramları yerleştirmeye çalışmıştır.

²¹⁹ Erich Fromm, *The Art of Loving*, (Open Road Medya, 1995), 7.

²²⁰ Zygmunt Bauman Akışkan, *Aşk-İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair*, 1 bs. çev. Işık Ergüden (İstanbul: Alfa, 2017), 17.

Aşk aşkınlıkla bağlantılıdır; yaratma dürtüsünü belirtecek diğer sözcük odur ve bu haliyle, riskle dolup taşar, çünkü hiçbir yaratılan kendi sonundan emin değildir.²²¹ Allah' a varmak aşk ve akıl ile iki şekilde gerçekleşir ki zaten akıl ile Allah' a ulaşmak zordur bu nedenle kendisi de aşkın bir varlık olan Allah' a ulaşmak ancak kalp ile yani aşk ile gerçekleşmektedir.

Aşk elbette öğrenilecek bir şey değildir. Mecazi aşkın sembolleri hakiki aşka götüren yolları taşımaktadır. Hakiki aşk yoluna mecazdan gidilir ve güzelden güzelliğe, fertten cemiyete, mazhardan zahire, kuldan Hakk'a, diğer bir deyişle çokluktan birliğe doğru seyir takip edilir.²²² Allah aşıkları aşktan başka şeylerle teselli olamazlar. Bu bakımdan onlara göre aşk vacip ve farzdır.²²³ Dünyanın varlık sebebi aşk ve o aşkın sahibine kavuşmak olarak düşündükleri için aşkın ve aşk ızdırabının son bulmasını istemezler. Aşk ızdırabı ne kadar çok ise o kadar masivadan (dünyadan) uzaklaşıp Hakk' a yakın olmaktadır. Aşk gönlü istila edince nefis ölür, nefsin ölümü ise ruhun dirilişi anlamına gelmektedir. Bu nedenle Gemuhluoğlu'nun aşk kavramı nefsin ölümü ve ruhun dirilerek Hakka hizmet yolunda çabalaması anlamına gelmektedir.²²⁴ Yunus Emre;

Yâ Rab bela-yı aşk ile kıl âşîna beni

Bir dem bela-yı aşktan kılma cüdâ beni.

(Ya Rab aşk belasıyla beni içli dışlı et

Bir an bile beni aşk belasından uzak tutma.)

Aşkı bulan dünyanın faniliğini bilerek yaşar. Dünya ve içindekiler geçicidir. Ebedi olan ise aşk ve aşkın sahibidir. Bu nedenle aşkı bulan kişi bu aşkın bitmesini istemez. Aşkın derecesi arttıkça insanın olgunun da artmaktadır. Bu nedenle ister beşeri ister ilahi aşk olsun kişinin olgunlaşmasını sağlamaktadır. Aşık mutludur aşk derdinden çünkü aşk herkese verilmeyen, insanın mertebesini artıran özel bir durumdur. Kalbinde aşkı tatmamış bir ruha sahip kişi insanlığa hayır getirecek bir zenginliğe sahip olmadığını bilerek aşk ve sevgi anlayışının temeline insanı ve manevi değerlerini koymuştur. Gemuhluoğlu'nun 'Sen hiç aşık oldun mu'? Sorusuna asla diyerek cevap verenlere tepki

²²¹ A.g.e., 22.

²²² *İslam Ansiklopedisi, Cilt 14.* Türkiye Diyanet Vakfı, 11-21.

²²³ A.g.e., 19.

²²⁴ A.g.e.,19-20.

göstermesi aşkın insanı aşkın bir dünyaya çekmesinden mütevellittir. Aşk hünerli, hürmet gösterilmesi gereken ve isteyen herkese verilmeyen özel bir şeydir. Bu da aşık kişiyi özel kılar.

İşitin ey yarenler, kıymetli nesnedir aşk,

Değmelere verilmez, hürmetli nesnedir aşk. (Fuzuli)

Fethi Gemuhluoğlu aşk ve gönülden gelen duyguların özel olduğunu anlatırken aynı zamanda insanı yücelten de bir durum olduğunu, nesnel bir varlık olan insanın inşasında yine belirleyici olan unsurun aşk ve sevgi olduğunu:

“İnsanlar hal-i cimadan doğmuyorlar. İnsanları gönül döllüyor, gönül çocukları onun için ayrı oluyor. Ve gönül çocuklarının çoğu onun için ‘yol evladı’ oluyor, ‘bel evladı’ olmuyor. Tasavvufta ‘yol oğlu’ olmak, ‘bel oğlu’ olmaktan; ‘yol evladı’ olmak, ‘bel evladı’ olmaktan onun için mukaddemdir” .²²⁵

diyerek her şeyin temelinde sevgi ve aşkın olması gerektiğini vurgulamaktadır. Dolayısı ile onun dostluk anlayışının temelini de samimiyet ve gönülden gelen duygular oluşturmaktadır. Vefatından sonra yazılarının bir araya getirildiği kitaba ‘*Gerçek olan aşktır*’. İsminin verilmesi kendisinin geride bıraktığı şahsiyetini özetlemektedir.

Gemuhluoğlu’nun sevgi ve hoşgörü anlayışı etrafında aydın bir çevre oluşmasını sağlamıştır. Bu çevreler onu dostane tutumu ve samimiyeti ile tanımış ve etrafındaki halka bu sebeple artmıştır. Zarif bir İstanbul Türkçesi’yle yaptığı konuşmalarında, mektup ve makalelerinde iman, aşk, emek, hürriyet, güzel ahlâk, çalışkanlık gibi değerlerin savunucusu olmuş ve bir dönemin üniversite gençliğine bu değerleri aşılama önemli rol oynamıştır. Yaşadığı yıllarda sosyolojik bağlamda gördüğü sıkıntıların çözümünde yine insanı kazanarak ve insan yetiştirerek, temele aşk sevgi, çalışmak gibi kavramları yerleştirerek bir yol gösterici misyon sergilemekteydi. Bulduğu bütün görevlerde batılılaşmanın Türk toplumunda meydana getirdiği tahribatın onarılması için büyük çaba sarf etmiştir.²²⁶ Milli ve manevi değerlere önem veren muhafazakâr aydın çizgisi sergilemiştir.

Dostluk, aşk ve vefa kavramları geleneksel toplum yapımızda önemli kavramlardır. Gemuhluoğlu İslami çizgisi ve yetiştirdiği Halveti tarikatı geleneği gereğince

²²⁵ Gemuhluoğlu, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 9-10.

²²⁶ Yalsızuçanlar, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 10-11.

aşk, vefa, dostluk kavramlarını kendine has sosyolojik temele oturtmuştur. Bu kavramları her fırsatta vurgulamış ve yaşamının temeline oturtmuş olduğunu göstermiştir. Kendisinin aşka meylini de şöyle dile getiriyor: “Hiç âşık oldunuz mu? Bir dağ başında, bir ağaçla baş başa kalsam, o ağaca âşık olurum.”²²⁷ Dostluk Üzerine adlı konuşmasında her şeye dost olmak gerektiğini ancak paraya, uykuya, makama dost olmamak gerektiğini vurgulamıştır. Tüm bunlar dünyaya bağlanma ve insanın yaratılışındaki özden ayrılma sebebidir. Bu nedenle Gemuhluoğlu'nun dilinde sıkça dolaşan sözcüklerin temelinde yine İslami anlayışının olduğu görülmektedir.

Fethi Gemuhluoğlu, karşılaştığı ve burs verdiği kişilere, “Hiç âşık oldunuz mu?”²²⁸ diye sorar. Bu sorunun insanda şaşkınlık yaratması olağandır. Gemuhluoğlu bu sorusuyla karşısındaki insanın mayasındaki cevvaliyetin bir ölçümünü yapmış adeta akıl ve kalp istidadını yoklamıştır.²²⁹ Aşk akli ve kalbi bir eylem olarak kişiye özgünlük ve özel bir yer katmaktadır.

Gemuhluoğlu toplumda yalnızca Müslüman aydın çevrelerce tanınmakla kalmamıştır. Aşk ve dostluk üzerine kendisi ile aynı görüşe sahip olmayan insanlar üzerinde de etki bırakmıştır. *Dostlar Korosu* ekibi ve Ruhi Su ile aralarındaki dostluk onun sanata ve insana verdiği değeri, dostluğa verdiği değeri göstermekteydi.

Gemuhluoğlu'nun aslında İslamcı, dindar bir yanı olduğunu gördüm. Ruhi Su'ya gidip 'Hocam biz bu Gemuhluoğlu' nu solcu biliyorduk meğer sağcıymış' dedim. O da 'Gemuhluoğlu gibi dostlarınız olursa dünyada savaş kalmaz' dedi. Herhangi bir fikri önde tutarak insanlar dost olamaz. Onun gibi isimler olsa bugünkü çatışmalar yaşanmazdı.' Gemuhluoğlu'na teşekkür ziyaretinde bulunan Dostlar Korosu ekibi ondan şu öğüdü dinlemişler: “Dost, Ruhi Su kadar türküsünü içten ve yüreğinden söyleyen insandır. O bir ilahiyi de siyasal sözleri de aynı duygularla söyleyen insandır. Bugünlerin gelip geçici rüzgârlarına aldanmayın, geriye kalan yalnızca dost olandır.”²³⁰

Tüm bu yaşayış ve duyuş tarzı Gemuhluoğlu'nun özel bir sosyal çevreye sahip olmasını sağlamıştır. Onun kullandığı kavramlar sosyal etkileşimsel alanın ve kendi fikri alt yapısının da izlerini taşımaktadır. dolayısı ile Gemuhluoğlu insan odaklı ve inanç

²²⁷ A.g.e., 71.

²²⁸ A.g.e., 71.

²²⁹ Su, Kalemin Yüğü, 110.

²³⁰ İlker Nuri Öztürk,

3412905 [04.12.2018]

<https://www.yenisafak.com/hayat/gemuhluoglu-varsa-savas-Yok>

değerlerine uygun olarak bir literatür ve anlam içeriğini kullanarak iletişim dili geliştirmiştir.

2.8. GEMUHLUOĞLU'NA İTHAFEN YAZILANLAR VE NURİ PAKDİL'İN BAĞLANMA ESERİNİN İNCELENMESİ

İrfan Fethi Gemuhluoğlu'nun yaşamı boyunca içinde bulunduğu sosyal çevre, düşünceleri, fikirlerinin etki alanı oldukça geniş olmuştur. Ancak kendisi *cephe gerisinde olmayı* tercih etmiştir. Vefatının ardından hakkında yazılanlar bireyin toplum üzerindeki etkisinin derinliğini göstermektedir. Hakkında yazılanların bir kısmı Dostluk Üzerine adlı kitapta derlenerek yayınlanmıştır. Her yıl hakkında düzenlenen anma törenleri ile döneminde bıraktığı izler yad edilmektedir.

Gemuhluoğlu döneminde özellikle İslami muhafazakâr camia içinde anılmıştır. Ancak kendi kişiliği, duyuş ve yaşayış tarzı onu farklı sosyal zemine sahip kişiler tarafından da bilinir ve sevilir kılmıştır. Yazar, siyasetçi Gökhan Evliyaoğlu Gemuhluoğlu'na ithafen yazdığı Kilim adlı şiirde “*Sevdası var kiliminde bu memleketin.*”²³¹ Gemuhluoğlu'nun ülkesi ve milleti için olan sevgisi ve ümidini dile getirmektedir. Sezai Karakoç Çocukluğumuz adlı şiirini, Cahit Zarifoğlu Sebep Ey adlı şiiri, ona atfetmiş olmakla birlikte; Özdemir Asaf, Muharrem Ergin, Nabi Avcı, Nihal Atsız, İsmet Zeki Eyüboğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Bahaettin Karakoç, Coşkun Ertepinar, Nuri Pakdil, Mustafa Miyasoğlu, Arif Ay gibi edebiyat dünyasından diğer birçok isim de Gemuhluoğlu'na ithaf ettikleri eserleri vefatından sonra yayınlamışlardır.

İsmet Zeki Eyüboğlu Gemuhluoğlu'na yazdığı şiirde sohbeti ile huzur aramaya devam ettiğini, Gemuhluoğlu'nun sohbet ve muhabbetine olan özlemine:

“Gemuhlu memuhlu anlamam ya- hu

Gönlümden geliyor etmem tekapu

Ele ağı gelsen bize anber-bu

Huzurunla gördük meserret nedir”²³²

²³¹ Gökhan Evliyaoğlu, Kilim, *Serdengeçti*, 1950.

²³² Selman Gemuhluoğlu, Gerçek Olan Aşktır, 52.

Dizeleri ile dile getirmektedir. Yine Gemuhluoğlu'na ithafen yazdığı Fetret ve Vuslat adlı şiiri ile Mustafa Miyasoğlu daha önce kendisine bırakma ellerimi şeklinde söylediğini ancak Gemuhluoğlu'nun vefatının ellerini bırakmak olduğunu ve dolayısıyla duyduğu hüznü dile getirmiştir. Gemuhluoğlu'nun kendisi ve çevresindekiler için önemini ise:

“İçimizde bir devlet çöktü bir dev göçtü dünyadan
İrcii ayeti ile suskun ve mahzun kaldık buralarda
Bu acıyı kim anlatabilir kim bulabilir kelimeleri
Ondan şimdi bir söz bir umut kaldı buralarda.”²³³

Sözleri ile ifade etmektedir. Yakın dostu Mahmut Bıyıklı, Gemuhluoğlu ve Mahir İz gibi kendisinde derin izler bıraktığını ifade ettiği kişilere ithaf ettiği yazısında ise “Anadolu'nun İslamlaşmasında emeği geçen tüm soylu ruhlara diyerek ithafa başlamıştır. ‘Horosan’dan gelir gibi geldiler, çağa direnmesini bilen tam kuşatılmış bir erdiler.”²³⁴ Dizelerinde Gemuhluoğlu'nun çevresinde bıraktığı sosyal etkiyi ortaya koymuştur.

Vefatından sonra Gemuhluoğlu hakkında Necip Fazıl, İsmet Özel, Akif İnan, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Ahmet Kabaklı, Ergün Göze, Yaşar Nuri Öztürk, Cahit Zarifoğlu, tarihçi Abdullah Uçman, Metin Eriş, Ahmet Aydın Bolak, Mahir Gedikoğlu, Saadettin Ökten, Mehmet Genç, Cahit Tanyol, Beşir Atalay, Hüseyin Hatemi, Tarık Buğra gibi sanat, siyaset, din, akademi, tarih, yayıncılık gibi birçok alandan isim gazete ve dergilerde ona ithafen yazılar yazmışlardır. Ancak Gemuhluoğlu'nu en kapsamlı anlatan eser Nuri Pakdil’ in Bağlanma adlı eseridir. Gemuhluoğlu'nu anlamak ve tanımak, düşünsel ve yaşamsal duruşunu kavrayabilmek için Pakdil’ in Bağlanma adlı eserinin incelenmesi önem arz etmektedir. Bu eser Gemuhluoğlu'nu sosyal bağlamı içerisinde ve kendisine birçok konuda tanıklık eden, bu tanıklıkların günlük ve anı şeklinde anlatıldığı eser olması sebebi ile de önemlidir.

Fethi Gemuhluoğlu'nun hayatında özel bir yere sahip olan Nuri Pakdil’ in hayatını ve Fethi Gemuhluoğlu ile anılarını yazdığı Bağlanma kitabını ayrıca ele almak

²³³ Mustafa Miyasoğlu, “Fetret ve Vuslat”, *Mavera*, 1977.

²³⁴ Bıyıklı, Önden Giden Atlılar, Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı, 305.

gerekmektedir. Bu gereklilik aynı zamanda Gemuhluoğlu adına yazılan tek müstakil eser olması sebebiyledir.

1934 yılında Kahramanmaraş'ta doğdu. 1965 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk bölümünden mezun olmuştur. Avukatlık stajını tamamlamış belli bir dönem hukuk müşavirliği yapmış, bu mesleği kendi ilkelerine ters bulan Pakdil avukatlık yapmamıştır. Üniversite yıllarında Necip Fazıl, Sezai Karakoç gibi önemli yazarlarla yakın ilişkide olmuştur. Pakdil lise yıllarında iki arkadaşı ile birlikte Hamle Dergisi'ni çıkarmış, sonra belli bir süre Yeni İstiklal Gazetesi'nde sanat sayfaları düzenlemiştir. Nuri Pakdil yazar şair aynı zamanda fikir adamıdır. 1942'de Edebiyat Dergisi yayınlarını kurmuş ilk kitabı ise Roma ve Paris'e gittiği gezi izlenimlerini anlattığı Batı Notları adlı kitabını yayınlamıştır. Edebiyat Dergisi Yayınları, 1972-1984 yılları arasında 18'i Nuri Pakdil imzasını taşıyan, 45 kitap yayınlamıştır.²³⁵ 28 Şubat 1997 yılından itibaren Edebiyat Dergisi Yayınları Pakdil' in kitaplarını yayınlamaya başlamıştır. Pakdil deneme, şiir, oyun eleştiri gibi alanlarda da edebiyat dünyasına katkı sağlamıştır.

Yaşamı boyunca her birey sosyal öğrenmenin de içerisinde. Bu sosyal öğrenme en yakın çevremiz olan ailemizden başlayarak öğretmen, arkadaş, sanatçı veya kendimize model alacağımız çeşitli kişilerce gerçekleşmektedir. Gemuhluoğlu ile düşünsel ve manevi bir bağları olan Nuri Pakdil' in hayatında Gemuhluoğlu adeta onu 'Çağa çıkarıcı', model olan, dost, ağabey olan kişidir. Gemuhluoğlu ile Nuri Pakdil' in fikrîsel ve duygusal dünyalarının benzerliği aralarındaki bağın göstergesidir. Nuri Pakdil'i yazması ve edebiyat dergisi çıkarması konusunda her zaman destekleyen kişi Gemuhluoğlu olmuştur. Pakdil yazmayı bir hücum komutu olarak görerek²³⁶ edebiyatı kendi fikirlerini işlediği bir kale olarak görmüştür. Bağlanma hem bir vefa göstergesi hem de Gemuhluoğlu adına yazılan, onu en kapsamlı şekilde anlatan eser olması dolayısı ile önem arz etmektedir. Bağlanma ilk kez 1979'da yayınlanmıştır. Ayrıca bu eser Yunus Emre Enstitüsü Londra Temsilciliği'nin destekleriyle 2018 yılında İngilizce' ye çevrilmiştir.

Bağlanma bir günlük, biyografi olma özelliğinin yanı sıra ağabey-kardeş ya da müşit-mürît ilişkisinin modern zamanlarda da nasıl sürdürüldüğünü ve her daim yol

²³⁵ <https://www.blogarti.com/yazar-fikir-ve-dusunce-adami-nuri-pakdil.html> [05.05.2019]

²³⁶ Pakdil, *Bağlanma*, 19.

göstericilere olan ihtiyacımızı ‘model şahsiyet’ örneğinde sunmaktadır. Pakdil rehber olarak Gemuhluoğlu’nu *Bağlanma*’ da kendi tecrübeleri ile anlatmıştır. Zira Pakdil yeni yayınlanan her dergiyi özenle Gemuhluoğlu’na ulaştırmış ve her yeni eserini Ankara’dan İstanbul’ a Gemuhluoğlu’na sunmaya gitmiştir. *Bağlanma* adlı eserde Gemuhluoğlu ve Pakdil arasındaki ilişki Şems- Mevlana, Tabduk Emre- Yunus Emre ilişkisinin, yani geleneksel yaşamın ideal tiplerinin modern zamanlarda nasıl sürdüğünü göstermektedir. Modern zamanlarda yol göstericilerin, önderlerin, gönül ve dava erlerinin ne olması gerektiğine dair bir okuma sunmaktadır. Modern insanın nasıl bir ilişki kurması gerektiğini ve bu bağa olan ihtiyacını göstermektedir.

Bağlanma, “Fethi Gemuhluoğlu’nun büyük anısına bitimsiz saygıyla”²³⁷ ithafıyla başlar. Eser birbiri ile bağlantılı olacak şekilde on iki denemeden oluşmuştur. Her bir denemede üst başlık bulunmaktadır. Pakdil kendine has matematiksel ifadeleri yazı dilinde kullanımını *Bağlanma*’da da sunmuştur.

*Bağlanma*da birbirini tamamlayan bir yol arkadaşlığı görülmektedir. İnsanı anlama, varlığı yorumlama ve yeni bir var oluşu ortaya koymaktadır. Bu özelliği ile *Bağlanma* çok boyutlu, çok sesli, çok anlamlı ve çok katlı bir “ varoluş sözleşmesi” ve çağı yüklenmenin, çağa çıkarmanın yol gösterici kılavuzunu ortaya koymaktadır.²³⁸ Gemuhluoğlu Peygambere bağlanmadan yol alınamayacağını söyler ve her sosyal ortamında Peygambere olan sevgisini dile getirir. *Bağlanma* aynı zamanda Peygambere olan bağ olarak da okunup yorumlanmalıdır. “Tanrı inancı ile Peygamber bağlılığından kaynaklanan evrensel ısıydı, dostluk coşkusuysu sunduğu, İnsanın elinden tutuyor, adeta çağa çıkartarak yürüyüşe alıştırıyordu. İnsan; arttığını, çoğaldığını duyumsuyordu O’nun yanında.”²³⁹ Çağımız insanının yalnızlık içinde olduğunu, ruhun gereksinimlerinin konuşulmasının adeta ayıp sayıldığı bir çağda insanlığın öldürüldüğünü, kendisinin bağlanmaya gereksinim duyduğunu ve tüm insanların yeniden birbirine bağlanması gerektiğini, sevgi bağı kurulması gerektiğini ve bu bağı Tanrı’ ya ulaştıracağını ve Gemuhluoğlu’nun tüm bunların tamamını kendisine duyumsattığını ifade etmektedir.²⁴⁰

²³⁷ Pakdil, *Bağlanma*, 5.

²³⁸ Turan Koç, "Bağlanmanın Boyutları", (Ankara: Hece Yayınları, 2013), 394.

²³⁹ Pakdil, *Bağlanma*, 14.

²⁴⁰ A.g.e., 16.

Pakdil, Gemuhluoğlu ile ilk tanışmasını eserin başlangıcında anlatmaktadır. 1959’lu yıllarda üniversitede öğrenciyken ‘Fethi Ağabey’ olarak anılan bu isim hakkında anlatılanlar Pakdil’ de bir an önce Gemuhluoğlu’nu tanıma isteği doğurmuş ancak uzaktan izlediği Gemuhluoğlu ile tanışması tam bir yıl sürmüştür. Pakdil, onu yakından görünce içine bir evrenin dolduğunu, kendisini gizemli bir gücün kuşattığını anlatır. Onunla beraber olmak Pakdil için, insanın iç aygıtlarını bakımdan geçirmesi, insan kalbinin ve manevi yaraların onarılması demektir.²⁴¹

İnsanı yanına alarak bir amaca doğru yürüten ve kendisini dinleten ve kendisini sanatın ve edebiyatın evrensel oluşuna inandırarak sürekli yazmasına inandıran ve yüreklendiren kişi olduğunu ve çağımızda da en çok yüreklendirilmeye ihtiyaç olduğunu söylemektedir. Böylelikle Edebiyat Dergisinin tohumlarını Pakdil’ in gönlüne serpen kişinin Gemuhluoğlu olduğunu ifade etmek yanlış bir söylem içermemektedir.²⁴²

Gemuhluoğlu tüm kitapların gerçek kitabı daha iyi anlamak için olduğunu, insan sevgisinin ancak Kutsal Kitapla yeryüzünde büyüyeceğini ve böylelikle insanın bunalımının da ortadan kalkacağını anlatarak yeni bir umut aşlamıştır. Sanatın ve edebiyatın insanı anlatmasını ve insanların içindeki katılıkları yumuşatması için araç olması gerektiğini anlatmaktadır.²⁴³ İnsanın dünyadaki yürüyüşünde manevi yolların temizlenmesinin önemli olduğunu böylelikle ruhun diri kalabileceğini ve bu yolu temizleme görevinin de sanat ve edebiyatla sağlanabileceğini söyleyerek yazması konusunda desteklediği tüm gençlere de kalemleri ile üslenmeleri gereken misyonu göstermeye çalışmıştır. Toplumun dönüştürücü unsuru olarak sanatçıları görmesi değişim sürecinde bulunan toplumun öngörücü konumunda sanatçıların olduğunu belirtmesi ile sanatın ve sanatçının topluma yön vermedeki önemini belirtmiştir.²⁴⁴ Denilebilir ki Bağlanma Gemuhluoğlu’nun sanat ve edebiyata dair ortaya koyduğu bir manifesto olma özelliği de göstermektedir.

Bağlanma aynı zamanda Gemuhluoğlu’nun toplum sorunlarına ayna tuttuğu ve toplum sorunlarının çözümünü sunduğu bir kaynaktır. Büyük bir ulusun son küçük parçasında bırakılması nedeniyle bu son parçadan oluşan ülkenin acı içinde olduğunu ve

---

²⁴¹ A.g.e., 12.

²⁴² A.g.e., 12-13.

²⁴³ A.g.e., 25.

²⁴⁴ A.g.e., 43.

hem toprak hem de ülküyü yitirmiş olmasının acılarının devam sebebi olduğunu anlatmaktadır.²⁴⁵ Bu nedenle toplumun her ferdi bir birine bağlanması gereken bir kablo olarak görmekte ve Türk milletinin ülküsünü yeniden canlandırması gerektiğine inanmaktadır. Bu ülkü ona göre tarihine ve köklerine tutunarak yeniden kazanılabilecektir. Tarihsel bir bilinçle edebiyat ve sanatı bu uğurda işlevselleştirmek toplumun unuttuğu ülküsünü ve yönünü bulmasını sağlayacaktır.²⁴⁶

Pakdil, Gemuhluoğlu ile yaptığı yoldaşlığın kendisine katkısını şöyle ifade ediyor:

'O'nun her sözü, konuştuğu insanın üzerinden, kürek kürek kül kaldırıyordu + O'nunla konuşan insanın kendinde bir yeğnilik duyumsaması bundandı. Bir insan bir ordu oluyordu O'nda: dinç, gürbüz, vakur: tarihin tüm kanayan yaralarını da şahdamarında duyumsayan: İNSAN (Yeryüzünün damarlarında dolaşan tek yapıcı güç)...' ²⁴⁷

Bağlanma' da yer alan her deneme kendi içinde münferit konular içermektedir. Ancak her biri birbirini tamamlamaktadır. Her denemede sembolik ve özel çağrışımlar taşıyan sözcükler kullanılmıştır. Bağlanma'daki ilk denemenin adı "Çağa Çıkmak" tır. Modern insan yalnızlığından ve nesneleşmiş halinden yine insan ısıısıyla yani insan sevgisiyle çağa çıkabilecektir. ²⁴⁸ Pakdil'e göre, Gemuhluoğlu, modernizmin kurguladığı ve metalaştırdığı dünyanın insanı Tanrı'dan koparttığını, var oluşunu unutturduğunu onun için de yapılması lazım gelen şeyin, insanın bir an önce Tanrı'yla ve onun mutlak öğretisiyle buluşması gerektiğini vurgulamaktadır.²⁴⁹ İnsanı evrensel adalete, barışa, sömürsüz dünyaya peygambere bağlanmak ulaştıracaktır²⁵⁰

Pakdil, 'Bağlanma' da bir anlamda, insanlığın yön tercihlerinin saptığı bir dönemde, insanı bütün yönleri ile kavrayabilen, onun iç âlemine nazar edebilen ve insanı ehlileştiren arif insanların varlığına her dönem ihtiyaç duyulduğu gerçeğine götürmektedir. Pakdil "İç Dünya Uzmanı"²⁵¹ olarak gördüğü ustasından kendisine açtığı ufka dair toplumsal bağlamda da dikkat edilmesi gereken noktalara ışık tutmuştur. Bağlanma edebiyatı, insan ve toplum sentezi sunmaktadır. Pakdil başta kendisinin

²⁴⁵ A.g.e., 41.

²⁴⁶ A.g.e., 39.

²⁴⁷ A.g.e., 43-44.

²⁴⁸ A.g.e., 9-10.

²⁴⁹ A.g.e., 193.

²⁵⁰ A.g.e., 73.

²⁵¹ A.g.e., 66.

bağlanma tecrübesinden hareketle çağ insanının sorunlarından, nerelerde hata yaptığından ve bu hatalardan hangi yollarla kurtulacağından örnekler sunmaktadır. Bağlanma adeta bir yol gösterici olarak da karşımıza çıkmakta ve çağı sorgulamaya ve çözüm yolları üretmeye yönlendirmektedir.

Yusuf Kaplan “İnsan insanın kurdu değil; yurdu, umudu ve ufku’ dur”²⁵² der. Bağlanma’ da Pakdil ve Gemuhluoğlu arasındaki bağı birine fikir ve duygu dünyasında yurt olmuş iki insanı görmekteyiz. Çağ insanın yaşadığı güvensizlik, umutsuzluk sorunsalına birbirine yurt olan insanlara ihtiyaç olduğu görülmektedir. “İnsanlığa girmekten başka çare yoktur, tek evrensel ölçü birimi insandır. “İnsanlığa girdikçe daha çok tutunabileceğimiz birbirimize: bağlanma, insanın yeniden duyumsanması, insanı sevmesi, insanın anlamını bulması, insanlığa girmek demektir.”²⁵³

Bağlanma’ da Gemuhluoğlu özelinde ele alınarak işlenen konular aslında çağın sorunlarının bir yansımasıdır. Toplum sorunları ve beşi kaplayan Kapitalist ve materyalist düzene bir başkaldırı olma özelliği de taşımaktadır. Bu başkaldırıda Gemuhluoğlu toplumun ve insanın düştüğü yerden anlamını bularak kalkmasını ve Tanrı’ ya bağlanarak materyalist dünya ile baş etmesi gerektiğini anlatmaktadır. İki düşünce insanının yeni bir medeniyet inşa etme düşüncesinin de bir yansıması olarak da Bağlanma ele alınabilir. Gemuhluoğlu ve Pakdil’ in aksiyonel yönleri de Bağlanma’ da görülmektedir. Her iki mütefekkir de insanı yüceltmek ve insanda bulunan olumlu yanları ortaya çıkarmak gerektiğini, insanın vicdani ve iman yönünü aramak gerektiğini, insanın en derininde gizemli bir yanının olduğunu ve oradan insana ulaşmak gerektiğini sık sık vurgulamışlardır. Bu yönü ile esere de bir tasavvuf yolu kitabı olma özelliği de kazandırmıştır.

Bağlanma Türk Edebiyatı’nın önemli eserleri arasında yer alan Tezkire(Biyografi) örneği özelliği göstermektedir. Dosta saygı ile başlayan eser *Var Oluş Sözleşmesi* ve *Vicdan İşleyişi* başlıkları ile son bulmaktadır. Modern insanın bağlanmaya olan gereksinimini ve bağlanmanın doğru bir elçi ile kurulacak dostlukla kurulacağını göstermektedir. Bağlanma, Gemuhluoğlu’nun dostluk tasavvurunun bağlanma ile

²⁵²<https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/insan-insanin-kurdu-degil-yurdu-umudu-ve-ufkuudur-2010488> [01.05.2015]

²⁵³ Pakdil, *Bağlanma*, 48.

gerçekleştirdiğini gözler önüne sermektedir. Pakdil'in Bağlanma'sı Gemuhluoğlu'nun hayatı ve fikirleri üzerinde detaylı bir biyografi olma özelliğinin yanında çağın insanının sorunlarını ortaya koyması ve çözüm sunması ile de bir bildiri özelliği taşımaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

AYDIN SOSYOLOJİSİ BAĞLAMINDA FETHİ GEMUHLUOĞLU

3.1. AYDIN SOSYOLOJİSİ

Aydın tanımı ve işlevi itibari ile toplumdan topluma farklılık kazanmaktadır. Ancak ortak yanı toplum içinde önemli görevler yüklenmesi ve toplum içindeki rolüdür. Sosyal bir aktör olarak topluma yön verici veya toplumdaki konumu itibari ile birey ister aydın kavramı isterse farklı kavramlarla tanımlanmış olsa da sosyolojik olarak toplumda önemli bir karşılığı bulunduğu görülmektedir. Aydınlar genellikle kendi toplumunun değerleri ve kültürünü geliştirip yayma görevi olan, aynı zamanda bilgiyi geliştirme ve yayma görevi olan kişiler olarak tanımlanmaktadır.²⁵⁴

Aydın kavramı sosyal bilimcilerin sıkça başvurduğu bir kavramdır. Toplumla doğrudan veya dolaylı şekilde ilişkiselliği bulunan her kavram ve özne kaçınılmaz olarak sosyolojik bir değer taşımaktadır. Dolayısı ile toplumda edindiği rol, değiştiren ve dönüştüren güç olarak aydınlar, sosyolojik olarak aydınlar sosyolojisi adı altında incelenmeye değer görülmüştür.

Aydın kavramı dönemler ve toplumlara göre farklılık kazansa da oldukça geniş bir sosyal grubu içine almaktadır. Yazarlar, sanatçılar, düşünürler, bilim insanları, din düşünürleri gibi çeşitli zümreleri kapsayabilmektedir. Bu aydın grupları hemen hemen her toplumda vardır. Aydın kavramı 19.yy'ın sonunda Batıda toplumsal grubu tanımlamak maksadı ile oluşturulmuştur.²⁵⁵ Eski Türklerde toplumda örnek olan, toplumda aydınlatıcı görev üstlenen kişilere “ozan, bahşi, bilge” gibi isimler kullanılmıştır. Değişen kültür ile birlikte halka yol gösteren zümre algısı da değişiklik göstermiştir.²⁵⁶ 17. yy.' da Türklerde batılılaşma ile birlikte aydın bir zümrenin oluştuğu görülmekle beraber tarihsel dönemle bu aydın zümrenin görev ve tanımları da değişiklik göstermiştir.

Aydın belirli bir toplum içerisinde ve o toplumun kültür çerçevesinde yaşar. Dolayısı ile aydın sosyal bağlamı dışında düşünülemez. Bu sosyal ortamı gereği aydının fikirleri ve dünya görüşü de o kültüre uyumlu veya uyumsuz değişebilmektedir. Aydın içinde yetiştiği bu toplumun sorunlarını kendine has üslubu ile ifadelendirmektedir.

²⁵⁴ <http://sosyolojisi.com/aydinlar-entelijansiya/535.html> [20.05.2019]

²⁵⁵ Şerif Mardin, *Türkiye'de Din Ve Siyaset*, (İstanbul:İletişim Yayınları,1991), 267.

²⁵⁶ Süleyman Uludağ, *İslam-Siyaset İlişkileri*, (İstanbul:Dergah Yayınları, İstanbul,1994),240.

Ülgener' e göre aydın, fikirleri ve temsil ettiği değerleri ile toplumu etkilemede lider olan ve buna da toplumu inandıran kişilerdir.²⁵⁷ Denilebilir ki aydın fikirleri ile yol göstericidir ve toplum tarafından da benimsenmiştir. Bu durum da aydın ve sosyoloji bağının kurulmasını ve aydın sosyolojisi olarak inceleme alanını sosyolojide gerekli kılmıştır.

Ülgener'e göre Aydınlar Sosyolojisi ile Bilgi Sosyolojisi bir arada ortaya çıkmıştır. Yani bakış açıları birleşmektedir. Aydın sosyoloji ve bilgi sosyolojisinin bakış açılarının birleştiğini düşünmektedir. "Bilgi muhtevası nasıl kafamız içinde olup biten bir zihin ve mantık yoğunluğundan ibaret sayılmayıp toplum katları arasındaki bağlantı ve ilişkileri ile ele alınıyorsa, aydın da aynı biçimde sosyal ortamın şartları ve ilişkileri ile göz önüne seriliyor."²⁵⁸ Aydınların içinde bulunduğu sosyal ortamın hem var edicisi hem de bu ortamdan olmayışı sosyolojik olarak ayrı bir inceleme alanı oluşturmuştur.

Edward Said entelektüelin toplumdaki önemini ortaya koyarken entelektüellerin modern dönemden bu yana her devrim ve karşı devrimin içinde yer aldığını, tarihsel dönüm noktalarında etkili olduğunu, öyle ki entelektüellerin tarihsel hareketlerin anababaları ve tabii ki evlatları, hatta yeğenleri olduğunu savunmaktadır.²⁵⁹ Böylelikle aydının sosyolojik önemini ortaya koymaktadır.

3.1.1. Aydın Kavramına İlişkin Kuramsal Açıklamalar

Aydın kavramı ile ilgili kesin tanımlar yapmak, sınırlar belirlemek mümkün değildir. Toplumdan topluma bu aydın kavramının işlevi değişiklik göstermektedir. Ancak her düşünürün aydın kavramını açıklamada kullandığı gerekli gördüğü kıstasları mevcuttur. Bauman' a göre aydın/entelektüel kişi sanat veya meslek dalının dışında, yani kendisini tanımlayan ölçütlerin dışında yaşadığı dönemin yargıların, beğenileri, küresel konuları ve hakikatleri ile ilgilenen kişidir.²⁶⁰

Foucault aydın/ entelektüel tanımı yaparken "bilgisini, uzmanlığını ve hakikatle ilişkisini siyasi mücadele alanında kullanan kişi" olarak görmektedir. Entelektüellerin

²⁵⁷ Sabri Fehmi Ülgener, *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, (Ankara: Mayaş Yayınları,2006), 67.

²⁵⁸ Sabri Fehmi Ülgener, *Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını*,(İstanbul: İktisat Fakültesi Mecmuası,1977),5.

²⁵⁹ Edward Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, çev. Tuncay Birkan (İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995),42.

²⁶⁰ Zygmunt Bauman, *Yasa Koyucular İle Yorumcular*,(İstanbul: Metis Yayınevi, 2003), 8.

aynı zamanda sıradan halktan farklı olarak hakikatin bilgisine sahip olduğunu ve bu nedenle entelektüelin kitle hareketlerinde yönlendirici ve hareketi destekleyici olduğunu ifade etmektedir.²⁶¹

Edward Said' e göre "entelektüel, belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanıyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip bireydir."²⁶² Bu tanım ile aydın toplum adına temsil etme yönü ile ön plana çıkmaktadır.

Aydın toplumdaki siyasi güce ve yaklaşımlara karşı eleştirel olan ve bu durumda halkın yanında olması gereken olarak düşünülmektedir. Bu noktada aydın, toplum için daha iyiyi aramaktadır. Böylelikle Raymond Aron aydın kişiyi tanımlarken toplumun geçmiş ve gelecek değerlerini yorumlayan, gerekirse bu değerlere tenkitle yaklaşan, güncel değerler yaratan yani topluma şekil veren bir aktör olarak sosyal bir yorumlayıcı, yenilikçi ve uygulayıcı olarak tanımlamaktadır.²⁶³

Sartre geçmiş dönemde filozofların bazı sebeplerle suçlandığını, bugün ise aydınların aynı sebeple suçlandığını, materyalist ve analitik bir bilimcilik üzerine burjuva ideolojisi kurmaya çalıştıklarını ifade etmektedir. Bu sebeple filozofları hem ilk aydınlar olarak görebileceğimiz hem de göremeyeceğimizi ifade etmektedir. Bu doğrultuda filozofları burjuva sınıfı içinde doğmaları ve bu sınıfın ruhunu taşımaları dolayısı ile Gramsci' nin tanımı ile organik aydın olarak değerlendirmektedir.²⁶⁴

Said' e göre aydın/entelektüel ile ilgili 20.yy' da yapılan en popüler iki tanım bir biri ile zıtlık oluşturmaktadır. Benda ve Gramsci' nin yapmış olduğu tanımlardır. Mussolini döneminde 1926-1937 yıllarında Antonio Gramsci Hapishane Defterleri adlı kitabında "*bütün insanlar entelektüeldir, ama toplumda herkes entelektüel işlevini görmez*" şeklinde tanımlama yapmıştır. Said ' e göre Gramsci'nin kendi hayatı entelektüele getirdiği tanıma uygundur. Çünkü o eğitilmiş, işçi sınıfını örgütleyen, gazete ve dergilerde yazılar yazan, amacı toplumda bir bilgi ve uyanış oluşturmayı sağlamak olan bilinçli biri birisidir.²⁶⁵

²⁶¹ Michel Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi Seçme Yazılar: 1*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, (İstanbul: Ayrıntı yayımları,2011), 3.

²⁶² Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 27.

²⁶³ Raymond Aron, *Aydınların Afyonu*, çev: İzzet Tanju, (İstanbul: Tur Yayınları, 1979), 264.

²⁶⁴ Jean Paul Sartre *Aydınlar Üzerine Deneme*, çev. Aysel Bora, 2 bs. (İstanbul: Can yay.,2010),22-23.

²⁶⁵ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 28.

Gramsci toplumda aydın/entelektüel işlevi görenlerin ikiye ayırmaktadır. Birincisi, nesilden nesile aynı şeyi yapmayı sürdüren öğretmenler, papazlar ve idareciler gibi *geleneksel aydınlar*, ikincisi ise entelektüelleri çıkarlarını örgütlemek, daha fazla iktidar, daha fazla denetim gücü elde etmek için kullanan sınıflarla ya da kuruluşlarla doğrudan bağlantılı olduklarını düşündüğü *organik aydınlardır*.²⁶⁶ Gramsci' ye göre organik aydınlar topluma aktif katılım sağlar ve insanların zihinlerini değiştirerek piyasa gücünü geliştirme çabası içindedirler. Bu entelektüeller sürekli bir oluşum ve hareket arzusu içindedirler. Geleneksel aydınlar ise çoğunlukla aynı yerde kalan, görev yapan öğretmen ve papazlar gibi uzun süre aynı işleri yapan kişilerdir.²⁶⁷

Said, Benda' nın entelektüel tanımının maddi avantajlar peşinde koşmayan, sanatla, bilimle, metafizik unsurlarla ilgilenmekten keyif alan yani manevi anlamda keyif alma çabası olan kişiler olduğunu düşünmektedir. Gerçek entelektüeller Benda' ya göre; “özünde pratik amaçlar gütmeyen faaliyetler yürüten,” yani günlük maddi kazanç kaygısı taşımayan, manevi haz peşinde koşanlar entelektüel kişilerdir. Ancak Said' e göre; “Benim krallığım bu dünyanın krallığı değil” diyebilen, zayıfların yanında olan, çıkar gözetmeyen, baskıcı otoriteleri reddeden ve böylece kendisi olanlar gerçek entelektüel olurlar.²⁶⁸ Said' e göre Gramsci' nin entellektüeli toplumda edindiği görevlerle birlikte gerçeğe daha yakındır. Öyle ki Said:

*Özellikle yirminci yüzyılın sonlarında ortaya çıkan birçok yeni meslek -radyo televizyoncular, profesyonel akademisyenler, bilgisayar analistleri, spor ve medya alanında uzmanlaşmış hukukçular, işletme danışmanları, siyasa uzmanları, hükümet danışmanları, özel pazarlar hakkında raporlar hazırlayanlar, hatta bütün bir modern kitle gazeteciliğinin kendisi Gramsci'nin bakış açısını haklı çıkartmıştır.*²⁶⁹

Diyerek Gramsci' nin entelektüel/aydın tanımının yanında olmuştur. Gramsci' nin tanımına bakılacak olursa bilginin üretimi ve dağıtımı ile ilgili alanlarda çalışan her birey entelektüel olarak karşımıza çıkmaktadır.²⁷⁰ Bu noktada Gramsci' nin tanımının toplumdaki aktif rolü gereği entelektüele vurgu yaptığı ve sosyal bir aktör olarak bireyi

²⁶⁶ A.g.e.,29.

²⁶⁷ A.g.e.,30.

²⁶⁸ A.g.e.,31.

²⁶⁹ A.g.e.,32.

²⁷⁰ A.g.e.,32.

ön plana çıkardığı, pasif ve yalnız metafiziksel hazzın entelektüeli açıklamakta yetersiz kaldığı görülmektedir.

Bu noktada aydın tanımlarının aydının eylemliliği üzerinde şekillendiği de görülmektedir. Doğan Özlem' in de aydını tanımlarken eylem adamı olması üzerinde durduğu görülmektedir. Ona göre aydın içinde bulunduğu toplumdan uzak değildir. İçinde yaşadığı toplumun bilgi birikimi ile bezenmiş, toplumun sorunlarını bilen ve çözüm yolları üreten, daha iyi bir dünya ve insanlık için gerekli durum ortaya çıktığında politik eylemden çekinmez.²⁷¹

Toplumsal bir misyon yüklenen aydın Adalet Ağaoğlu' na göre esas olarak tek tipleşme ve sürüleşmeden uzak durmalıdır. Aynılaşıma, benzeme aydın için bir tuzaktır ona göre. Aydın kendisine verilenle yetinmeyen, çağından sorumlu olan, sorgulayan, değişime açık ve öncülük eden, kendinden ve tarihinden sorumlu, paylaşımcı, yaratımcı ve bütünleyici olan kişidir tanımını yapmaktadır. Böylelikle aydının fonksiyonunu ön plana çıkaran bir tanım ortaya koymuştur.²⁷²

Aydın kavramı göreceli bir kavram olması sebebi ile net bir tanımını yapmak mümkün olamamaktadır. En ilkel çağlardan başlayarak her toplumda bilgisi ve üstlendiği toplumsal rolle diğer insanlardan farklılaşan insanlar olmuştur. İşlev ve toplumsal önemleri gereği toplumdan topluma farklılık göstermişlerdir.

Antik Yunan' da Sofistler sıradan insanlardan ayrılarak devletten bağımsız, bilgiye ulaşma ve disiplinleri, gençlere bilgiyi öğretme çabaları, bilgece yaşam tarzından dolayı güçlük yaşamaları Sofistlerin günümüz aydın kavramının içeriğini dolduran özelliklere sahip olduklarını göstermektedir. Gençleri sosyal hayata hazırlama ve geleneksel düşüncenin yerine yeniyi temsil etmeleri ile günümüz aydın özelliklerini taşımaktadırlar. Cemil Meriç'e göre: "Sofistlerin hizmeti, devirlerinin ilmi belgelerini halkın anlayacağı bir tarza koymak, malûmatı yaymak, herkesi tenvir eylemek olmuştur."²⁷³

²⁷¹ Doğan Özlem, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, "Felsefe Geleneği ve Aydınımız", (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995), 95-210.

²⁷² Adalet Ağaoğlu, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, "Türk Aydın ve Ben Kimim Sorusu" , (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995),223.

²⁷³Cemil Meriç, *Mağaradakiler*, (İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003),23-27.

Cemil Meriç her çağda aydınların belirgin ve güçlü bir taraf kazandıklarını, 16. Yüzyılda hümanist, 17. yüzyılda dinsiz yani liberten, 18. yüzyılda ideolog olduğunu vurgulamaktadır.²⁷⁴ 19. Yüzyılda ideolojilerin yaygınlık kazanması aydınları buldukları yerden indirerek sosyal hayata katılımını sağlamıştır.

Aydın kavramı tarihsel süreçte din adamları için kullanılmıştır. “Din adamlarına eski aydınlar diyenler olduğu gibi, aydınlara yeni din adamları diyenler de vardır.”²⁷⁵ “Bilgi kavramının laikleşmesinden önce, bilginin üretilmesi ve saklanması, yarı yarıya veya doğrudan dini olan kurumlar içinde gerçekleşiyordu.”²⁷⁶ Bu durum Rönesans’ a kadar geçen süreçte aydın bir ruhban sınıfının oluşmasına da neden olmuştur. Böylelikle ruhban sınıfını Avrupa’ nın ilk entelektüeli kabul eden görüş yaygınlaşmıştır. Her toplumun içinde aydını belirleyen unsurlar farklılık göstermektedir. Bu farklılık toplumların kendi koşullarından ve toplum yapılarından ileri gelmektedir.

Bauman modernite ile birlikte entelektüel kavramının ortaya çıktığını, akıl, bilim, sanat, estetik gibi alanların birbirinden kesin çizgilerle ayrılmaya başlaması ile birlikte entelektüel kavramının ortaya çıktığını savunmaktadır.²⁷⁷ Bauman’a göre entelektüel sözcüğünü 20. Yüzyılda romancıların, şairlerin, sanatçı ve gazetecilerin, kamusal alanda tanınmış kişilerin oluşturduğu, toplumu etkileme ve politik liderlere yön verme sorumluluğuna sahip kişiler olduğunu ifade etmektedir.²⁷⁸

Entelektüelin günümüz tanımına ne zaman kavuştuğu ve hangi dönemde modern entelektüelin ortaya çıktığı net olmamakla birlikte entelektüelin yazdıkları, söyledikleri ile toplumun bilinçlenmesine katkıda bulunan, yol gösterici olan, aydınlatan, ışık tutan olduğu genel bir kanı oluşturmaktadır.²⁷⁹ Denilebilir ki aydın toplumun bir aynası ve yol göstericisidir.

Marks’a göre toplumdaki sınıf ve tabakaları oluşturanlar üretim araçlarına sahip olanlar ve olmayanlar tarafından yani ekonomik belirleyici unsurun ön plana alınması ile oluşur. Aydın ise kültür, sanat, siyaset zemininde oluşmaktadır. Aydın sınıfı

²⁷⁴ Cemil Meriç, “Batıda ve Bizde Aydın Serüveni”, CDTA, I, (İstanbul: İletişim Yayınevi, 1983),130.

²⁷⁵ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 43.

²⁷⁶ Murat Belge, “Tarihsel Gelişme Süreci İçinde Aydınlar”, CDTA, I, (İstanbul: İletişim Yayınları, 1983),22.

²⁷⁷ Bauman, *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, 7.

²⁷⁸ A.g.e.,7.

²⁷⁹ Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, 65.

belirleyicisi üretim ve tüketim değil, bilinç ve ideolojidir. Aydın hangi ideolojinin hizmetinde ise o sınıfın ve o sınıfın çıkarlarının aydınıdır. Öyle ki aydın, ideolojisini ortaya koyarken sınıfını da belirlemiş olur. Böylelikle aydını ideolojik olarak hangi sınıfa hizmet ediyorsa o sınıfın bir üyesi olarak seçimini yapmış olmaktadır.²⁸⁰ Gramsci de aydının bir sınıfın üyesi olduğunu ve o sınıfa hizmet ettiğini, dolayısı ile sınıfın çıkarları adına düşünce ve sanat ürettiğini, böylelikle toplum üzerinde ideolojik bir hegemonya oluşturduğunu ve bu şekilde de siyasi yönetime de destek sağladığı görüşündedir.²⁸¹ Böylelikle aydının bir sınıfı temsil ettiği görüşünü ortaya koymaktadır. Sartre ise yoksul kesimden aydın çıkmayacağını, aydının egemen sınıfın seçiminden doğduğunu söylemektedir.²⁸²

Aydının kategorize edilmesi ve bir sınıfa dahil edilmesinin yanlış olduğu düşünenler de vardır. Aydın kişi Erol Güngör'e göre sosyal sorumluluğu olan, ahlaki ve fikrîsel olarak kendisini disipline etmiş, hakikatin her şeyden önemli olduğu kişiler olması sebebi ile aydını kategoriye koymanın gereksiz olduğu bir gerçektir. Aydın insan çıkar ilişkilerinden bağımsızlık kazanmış bir aidiyete gereksinim duymamalıdır.²⁸³

Gramsci'ye göre bütün insanlar yaratıcı düşüncelerinden dolayı aslında aydın kişilerdir. Sınıfsız bir aydın olamayacağını, akıl sahibi olması ile her insanın entelektüel bir varlık olduğunun ancak tarihsel olarak bir aydın olması için tarih üstünde bir işlevinin olması gerektiğini vurgular.²⁸⁴ Bu nedenle Gramsci'de aydının fonksiyonel olarak yani işlevi kapsamında ayrıştığı görülmektedir. Gramsci'ye göre fonksiyonları açısından aydınlar iki kategoriye ayrılmaktadır; *geleneksel aydınlar* ve *organik aydınlar*. Organik aydınlar toplumsal sınıfların içinde düşünme ve örgütlenme işini üstlenen aydınlar olarak tanımlanmaktadır. Bunlar, meslekleri içinde ya da dışında bağlandıkları sınıfın düşünce ve hayallerini dile getirir, aktiflerdir ve bu doğrultuda kitlelere yön veriler.²⁸⁵

Molnar aydınları 3 kategoride ele almıştır. Bu kategorisi karşı görüş ve düşüncelerden ileri gelerek oluşturmuştur. Marksist aydın, ilerici aydın ve gerici aydın.

²⁸⁰ Marks ve Engels, *Komünist Partisi*, çev: Nur Derviş, (İstanbul: Aydınlık Manifestosu, 1979),154.

²⁸¹ Antonio Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, çev: V.Günyol, F.Edgü, B.Onaran, (İstanbul: Alan Yayınevi, 1985),35.

²⁸² Sartre, *Aydınlar Üzerine Deneme*, 37.

²⁸³ Erol Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1993),30.

²⁸⁴ Belge, "*Tarihsel Gelişme Süreci İçinde Aydınlar*", 120-129.

²⁸⁵ Gramsci, *Aydınlar ve Toplum*, 110.

Molnar' a göre muhafazakarlık düşüncesi sol düşüncenin zaferine karşı, eski düşünce ve düzenin kurulmasını yeniden sağlamayı amaç edinmiştir. Muhafazakar aydın dini, milli, devlet ve yurtseverlik gibi konuları yücelterek dönemlerindeki manevi yapıyla donatılmış olarak sol düşünceye karşı olarak ortaya çıkmaktadırlar.²⁸⁶

Denilebilir ki aydın kavramı her topluma ve her döneme özgü olarak farklı anlamlar kazanmaktadır. Değişen sosyal, ekonomik, dini, bilimsel vs. gibi sosyal yapısal unsurlara göre aydın ve aydının işlevleri yeniden şekil kazanmaktadır. İlkel toplumlardan günümüze çeşitli varyantlarının olduğu görülmekle beraber toplumdan topluma misyonu da değişiklik göstermektedir. Aydının toplumdan bağımsız olmadığı, toplumu değiştiren ve dönüştüren, sosyal bir aktör olduğu, toplumsallaşmada belirleyici bir rolünün bulunduğu görülmektedir. Toplumun tarihsel sürecinde aydın/ entelektüel, hem toplumdan etkilenmekte hem de toplumda değişimin öncüsü olmaktadır. Dolayısı ile sosyolojik olarak aydın kavramı ve aydının fonksiyonları önem arz etmektedir.

3.1.2. Aydınların Özellikleri ve Fonksiyonları

Aydın hemen hemen her toplumda sıradan olandan farkı ile yüceltilmiş ve çeşitli özellikler yüklenerek idealize edilmiştir. Bu özellikler toplum ve bireylerin düşünce ve ihtiyaçları ile şekillenmekle beraber aydını okudukları çerçeve ile de ilişkilendirilmektedir. Türk toplumundaki aydın ve aydına yüklenen görevler ile Batı toplumundaki aydın ve aydına yüklenen görev birbirinden farklılık gösterebilmektedir. Bu da toplumun kendi değerleri, tarihsel süreci ve bağlamı çerçevesinde şekillenmektedir. Öyle ki bazı toplumlarda aydın bulunması mümkün olmayan, kimi zaman kurgusal bir varlığa dönüşme tehlikesi olan prototipi temsil etmiştir.

Aydının önemli özellikleri arasında bilgi birikiminin diğer insanlarınkinden daha yüksek olması vardır. Bu birikimin toplum yararına kullanılması aydın olmanın bir başka özelliğini taşımaktadır. Edward Said' e göre aydın her şeye eleştirel yaklaşan, marjinal, şüpheli, muhalif, ancak kendisine göre belli doğruluk ölçüleri olan, sabit bir sistemin, bir ideolojinin adamı olmayan, nerede ne söylemesi gerektiğini ve ne yapması gerektiğini bilen kişidir. Bu nedenle kamusal alanda entelektüel belirli bir davranış ve görüş kalıbına

²⁸⁶ Necdet Subaşı, *Türk Aydınlarının Din Anlayışı*, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1996),20-28.

göre hareket etme konusunda zorlanamaz, davranışları hakkında da öngöründe bulunmak zordur.²⁸⁷

Said entelektüelin kamusal alandaki rolü ve özgünlüğü üzerinde durmaktadır.

*“Bence merkezi önem taşıyan olgu şudur: entelektüel belli bir kamu için ve o kamu adına bir mesajı, görüşü, tavrı, felsefeyi ya da kanyı temsil etme, cisimleştirme, ifade etme yetisine sahip olan bireydir. Bu rolün özel, ayrıcalıklı bir boyutu vardır ve kamunun gündemine sıkıntı verici sorular getiren, ortodoksi ve dogma üretmektense bunlara karşı çıkan, kolay kolay hükümetlerin veya büyük şirketlerin adamı yapılamayan, devamlı unutulmuş ya da sumen altı edilen insanları ve meseleleri temsil etmek için var olan biri olma duygusu hissedilmeden oynanamaz. Entelektüel bunu evrensel ilkeler temelinde yapar: Tüm insanların dünyevi güçlerden ve ülkelerden özgürlük ve adalet konusunda doğru dürüst davranış standartları beklemeye hakkı vardır; bu standartların kasti veya gayri ihtiyari ihlallerine tanıklık edilmeli ve cesaretle karşı konulmalıdır.”*²⁸⁸

Entelektüel kuralları olmayan ve direktif almayan ve hatta laik bir entelektüel için tapılacak ve yol göstericiliğine sığınılacak bir tanrının da olmadığını söyleyen E. Said,²⁸⁹ entelektüelin yargılardan ve belirleyici olan güçlerden arınmış olması gerektiğini vurgulamaktadır. Entelektüelin esas görevinin de bu noktada ortaya çıktığını, üzerinde baskı oluşturacak unsurlara karşı bağımsızlığını korumaya çalışması gerektiğini söylemektedir. Bu sebeple entelektüeli hakikati söyleyen, marjinal, sürgün olarak tanımlamaktadır.²⁹⁰ Ve ona göre entelektüel evrensel olmalıdır. Bu evrensellik içinde bulunulan bağlamın ve durumun başka insanların hakikatini görmeyi engelleyici kesin inançların yok olmasını sağlamaktadır. Bu evrensellik aydını yerellikten çıkartıp insanla ilgili olan her şeyi daha kapsamlı anlama ve yorumlama gücüne sahip olacaktır.²⁹¹

Foucault’ ya göre entelektüel bilgisini, uzmanlığını siyasi alanda kullanan kişidir. Batıda gerçekleşen sosyal hareketlerin arkasında ve yeni kurulacak düzenin belirleyicisi olan kişilerin aslında entelektüeller olduğunu, entelektüelin bildiği ancak kitlelerin bilmediği bir gerçeğin olduğu ifade etmektedir. Bu gerçek ona göre hakikattir.²⁹² Böylelikle entelektüelin siyasi ve toplumsal bir işlevinin olması gerektiği,

²⁸⁷ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 12.

²⁸⁸ A.g.e., 43.

²⁸⁹ A.g.e., 17.

²⁹⁰ A.g.e., 21.

²⁹¹ A.g.e., 13.

²⁹² Foucault, *Entelektüelin Siyasi İşlevi*, 14-15.

toplumu harekete geçiren ve yeni düzen için fikirleri olan ve hatta bu düzende aktif görev alan kişi olması gerekmektedir.

Aydın toplumlar içinde adeta bir önderdir. “Entelektüel her zaman ya daha zayıf olanların, daha az temsil edilenlerin, unutulunanların veya umursanmayanların ya da güçlü olanların yanında yer alma seçenekleri ile karşı karşıyadır.”²⁹³ Bu tanım itibari ile aydının zayıf halklar üzerinde etkisinin onların temsil edilmesi noktasında da büyük görevinin olduğu görülmektedir.

Mehmet Kaplan’ a göre ise aydın eleştirel ve çok yönlü düşünceye sahip olmalıdır. Bu yönü ile aydının sorgulayıcı olması gerektiğini vurgular. “...aydın, sadece muayyen bilgilere sahip bir kimse değil, düşünceyi bir çeşit ihtiyat haline getiren, hiçbir şeyi peşin olarak kabul etmeyen, her şeyin aslını araştıran,..., karşılaştığı her meseleyi yeniden soran insandır.”²⁹⁴

Said’ e göre aydın eleştirel ve yenilikçi olmalıdır. Bu yenilik üzerinde oluşacağını düşündüğü baskıya rağmen halk için halk üzerinde etkiler oluşturmalıdır. Bu noktada entelektüel güce değil gezgine, otoritenin dayatmalarına değil doğru olana yönelmelidir.²⁹⁵

Entelektüel olmanın özelliklerini sıralayan yaklaşımların yanında Arsel’in yaklaşımı, önemlidir. Arsel’e göre;

“Aydın sayılabilmek için sadece çok okumuş olmak, sadece bilgi hamulesine sahip olmak yeterli değildir; aynı zamanda insan aklının sınırsız gelişebilirliğine ve geçeklere akıl rehberliğiyle gidilebilir olduğuna inanmak, akıl ve zekayı çeşitli baskılardan ve önyargılardan kurtarıp özgürlüğe kavuşturucu çabalara doğrultmak, insan denilen varlığa ve tüm insanlara karşı iman ve sevgi ile dolu olmak, insanı sömürü ögesi olmaktan, mutsuzluklardan ve sefil yaşamlardan kurtarıp insanlık haysiyetine ulaştırmayı yaşam amacı yapmak, insanlar arası düşmanlıkları yenip kardeşlik duygularını ve karşılıklı sevgi ögesini oluşturmak ve bu uğurda hiç yılmadan savaşmak koşuldur.”²⁹⁶

Shils’ e göre aydınların beş önemli temel işlevi bulunmaktadır: Bunları “yüksek bir kültür yaratmak ve bunu yaymak, milli ve milli sınırları aşan modeller oluşturmak,

²⁹³ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 43.

²⁹⁴ Mehmet Kaplan, *Büyük Türkiye Rüyası*, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992), 22.

²⁹⁵ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 66.

²⁹⁶ İlhan Arsel, *Aydın ve Aydın*, (İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993), 14.

ortak kültürler geliştirmek, sosyal değişimleri etkilemek, siyasi roller oynamak” şeklinde sıralamıştır.²⁹⁷

Selim İleri aydın tanımını yaparken Türk halkının geçirmiş olduğu tarihsel süreçlerde aydının değişen şekline göre ayırım yapmıştır. Aydınları *gerçek aydın ve yapay aydın* olarak sınıflandırmaktadır. Yapay aydın Tanzimat döneminde ortaya çıkan Batı yanlısı aydını, gerçek aydın ise toplumun değerlerinden doğan ve toplumdaki kopmayan aydın olarak tanımlamıştır.²⁹⁸

Türk toplum yapısında aydın/entelektüel kişilerin eski Türklere kadar uzandığı görülmektedir. Bu aydın kişinin toplumdaki topluma farklılık gösterse de her toplumda var olduğunu göstermektedir. Batılılaşma süreci ile birlikte Osmanlı’da toplum değerlerini yansıtan ve toplumla bütünleşik aydın figürü olmaması Cumhuriyet döneminde aydınların yeniliklerin öncüsü olma ve yeni oluşumda roller üstlenen aydınların varlığı ile devam etmiştir. Siyasi ve toplumsal sürecin etkisi ile istenilen aydın kesimi oluşturulamamış olsa da çok partili döneme geçilmesi ile halka tepeden bakmayan aydınların olduğu bir dönem olmuştur.²⁹⁹ Ancak istenilen ve ihtiyaç duyulan aydın henüz varlığını göstermemiş ve Batılı aydına benzeme çabası ile bir çıkmazın içine girmiştir.³⁰⁰ Bu noktada Türk aydınının öncelikle kendi özgün ve duruşunu ortaya koyması onun tarihsel olarak da önemini artırma noktasında önemlidir. Tarihsel ve toplumsal süreçler aydının konumunu değiştirmiştir. Bu nedenle aydın kavramına ve aydının işlevine yönelik kesin çizgiler çizmek doğru olmamakla birlikte tüm toplumlarda aydın tanımının kapsadığı bilgi, evrensellik, önderlik, yol göstericilik gibi özellikler de bulunmaktadır.

3.2. BİR AYDIN OLARAK FETHİ GEMUHLUOĞLU

Aydın tanımı ve aydının işlevleri hakkında genel bir bakış sergilemek Fethi Gemuhluoğlu’ nun aydın kimliğini ortaya koymada önemli olacaktır. Tarihsel süreç içerisinde Türk aydınları farklı kelime ve tamlamalarda adlandırılmıştır. Bunlar:“alim,

²⁹⁷ Yunus Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi*, (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002),17.

²⁹⁸ Selim İleri, “*Peki, Düzmece Aydın*” , Cumhuriyet Gazetesi, 26.09.1995.

²⁹⁹ Kemali Saybaşılı, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu; Münevver, Entelektüel, Aydın*, (İstanbul: Bağlam Yayınevi:1995), 159.

³⁰⁰ Ayşe Azman, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu; Türk Aydınının Kendini Tanımlama Sorunu*, (İstanbul: Bağlam Yayınevi:1995),501-506.

mütefekkir, mutebahhir, mola, ulema, şeyh, derviş, hoca, bahir, allame, hakim, arif, efendi, güzide, müstağrib, kalem erbabı, okumuş adam".³⁰¹ Bu tanımlar aydın kişinin toplumun diğer üyelerinden farklılaştığını göstermektedir. Bu farklılık aydın kişiye sorumluluklar yüklemektedir. Gemuhluoğlu'nun toplumsal olarak üstlendiği ve kendisine giydirilen "ağabey" gibi özelliği ile de üstlendiği sorumluluğu göstermektedir.

E. Said aydını tanımlarken aydın kişinin ne sadece özel ne de kamusal alanda kalarak aydın olamayacağını, her engele rağmen aydının temsil ettiği düşünceyi kamu adına yaptığını vurgulamaktadır.³⁰² Gemuhluoğlu'nun Müslüman aydın kimliği ile tanındığı ancak bu aydın kimliği ve düşünce dünyası ile zıt fikirlere sahip kişilerce de düşünceleri ve davranışlarının benimsendiği görülmektedir.

Aydın tanımlamaları ve özellikleri üzerinden Gemuhluoğlu ele alınacak olur ise yapılan tanımlamalar üzerinde Gemuhluoğlu'nun aydın kimliğini destekleyen ve desteklemeyen tanımlamaların mevcut olduğu görülecektir. Tek bir özelliğin varlığı veya yokluğu kişiyi tek başına aydın olarak tanımlamaya yetmeyeceği gibi belirlenen özelliklerin yokluğu da kişinin toplumda aydın olarak kabul edilmesinin önüne geçmeyecektir.

Benda' ya göre gerçek entelektüeller yani günlük maddi kazanç kaygısı taşımayan, manevi haz peşinde koşanlar entelektüel kişilerdir. Gemuhluoğlu'nun yaşamı boyunca maddi kazanç peşinde koşmadığı, yaşamını manevi sorumluluklarına adanmış, bu düşüncenin aynı zamanda dini düşünce yapısından kaynaklandığı görülmektedir. Bauman ise entelektüel sözcüğünü 20. Yüzyılda romancıların, şairlerin, sanatçı ve gazetecilerin, kamusal alanda tanınmış kişilerin oluşturduğu, toplumu etkileme ve politik liderlere yön verme sorumluluğuna sahip kişiler olduğunu ifade etmektedir.³⁰³ Bauman' ın tanımı çerçevesinde Gemuhluoğlu' nun yön verici, rehber olduğu, toplumu yani içinde bulunduğu çevreleri etkileme gücüne sahip olduğu görülmektedir. Ancak Bauman' ın tanımı içerisinde politik liderlere yön vermenin aksine Gemuhluoğlu' nun politikadan kaçındığı görülmektedir. Erol Güngör'e göre aydın kişi sosyal sorumluluğu olan, ahlaki ve fikirsel olarak kendisini disipline etmiş, herhangi bir kategoriye sığdırılması güç olan,

³⁰¹ Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi*, 21.

³⁰² Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 28.

³⁰³ A.g.e.,7.

kendisini çıkar ilişkilerinden bağımsız olarak addetmiş kişiler olduğunu söylemektedir.³⁰⁴ Bu noktada Gemuhluoğlu'nun herhangi bir grup içerisinde tanımlanmadığı, fikri ve davranışsal olarak kendisini disipline ettiği, bu yönünün de sosyal çevresi ile bilindiği görülmektedir. Gemuhluoğlu bir aydın olarak çıkar ilişkileri ve gruplaşmalardan uzak durmuştur. Onun dünya görüşü ve inancı bu çıkar düşüncesinin oluşmasını engellemiştir.

Edward Said entelektüelin laik ve hatta tanrının yol göstericiline ihtiyacı olmadığını ifade etmektedir.³⁰⁵ Entelektüelin yargılardan ve belirleyici olan güçlerden arınmış olması gerektiğini vurgulamaktadır. Bu yaklaşım ile Gemuhluoğlu'nun Allah ve Peygamber inancının onun hayatının temel noktası olduğunu söylemek mümkün iken bu inanç ve değerleri ile öznel yargıların oluşmasının da önüne geçmiştir.

Gemuhluoğlu politikadan uzak durmuş ve uzak durulmasını tavsiye etmiştir. Foucault' ya göre ise entelektüel bilgisini, uzmanlığını siyasi alanda kullanan kişi olmalıdır.

Shils' e göre aydınların beş önemli temel işlevi bulunmaktadır: Bunları “*yüksek bir kültür yaratmak ve bunu yaymak, milli ve milli sınırları aşan modeller oluşturmak, ortak kültürler geliştirmek, sosyal değişimleri etkilemek, siyasi roller oynamak*” şeklinde sıralamıştır.³⁰⁶ Bir aydın olarak Gemuhluoğlu' nun yüksek kültür oluşturma çabası içerisinde olduğu, bu sebeple gençlik üzerinde yönlendirici olduğu, Türk Petrol Vakfı, Aydınlar Ocağı, Talebe birlikleri gibi oluşumlar içerisinde rehber ve yol gösterici kimliğini sergilediği, milli ve manevi düşüncelerini tüm insanlık için sergilediği, ancak siyasi roller üstlenmekten uzak durduğu görülmektedir.

Said'e göre aydınlar zayıfları savunup, otoriteye meydan okuyan kişilerdir. Böylelikle tam bir aydın olurlar.³⁰⁷ Gemuhluoğlu' nun hakikatin savunuculuğunu yaptığı görülmekle birlikte otoriteye meydan okuma konusunda büyük faaliyet göstermediği görülmektedir.

“Entelektüel soyut alanda yer tutan ve mevcut fikirler ve düşüncelerle hesaplaşma uğraşı içinde olan bir kimsedir. Entelektüel kendi fikrini oluşturan kimsedir.”

³⁰⁴ Güngör, *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, 30.

³⁰⁵ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 17.

³⁰⁶ Balcı, *Türk Romanında Aydın Problemi*, 17.

³⁰⁷ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 23.

³⁰⁸ Gemuhluoğlu' nun özellikle yetiştiği sosyal çevre, annesi, babası, mahallesi, tasavvuf düşüncesi, çocukluğundan itibaren içinde bulunduğu sohbet meclislerinin kendine münhasır fikirlerinin oluşmasını sağlamıştır. Bu özgün bir kimlik olarak onun aydın olduğunu göstermektedir.

Gemuhluoğlu bir aydın olarak düşünce fikirlerini kaleme almak veya söylemekten çekinmemiştir. Kendisi özellikle Arapgir Postası, Hürsöz, Yeşil Ada gibi gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Türk kültürünün tarihten gelen yüksek kültür olduğunu ve bu kültürün devam ettirilmesi gerektiğini düşünmektedir. Bu nedenle gençler üzerinde milli ve manevi değerlere sahip çıkan gençlik oluşturma arzusu bulunmaktadır. bunun için gençlere burs verme konusunda gayret göstermiştir. Aydınlar genellikle kendi toplumunun değerleri ve kültürünü geliştirip yayma görevi olan, aynı zamanda bilgiyi geliştirme ve yayma görevi olan kişiler olarak tanımlanmaktadır.³⁰⁹ Aydın, fikirleri ve temsil ettiği değerleri ile toplumu etkilemede lider olan ve buna da toplumu inandıran kişilerdir.³¹⁰

Aydın/entelektüel kişi sanat veya meslek dalının dışında, yani kendisini tanımlayan ölçütlerin dışında yaşadığı dönemin yargıların, beğenileri, küresel konuları ve hakikatleri ile ilgilenen kişidir.³¹¹ Fethi Gemuhluoğlu, Taksim'de ilk Kıbrıs mitinglerini düzenlemiştir ve Türkiye'de ilk siyasi Kıbrıs derneğinin kurucuları arasındadır. Sadece ülkemizdeki Müslümanların değil dünyadaki Müslümanların dertleriyle ilgilenen ve bunları sık sık gündeme getiren bir isim olmuştur.

Gramsci toplumda aydın/entelektüel işlevi görenlerin organik aydın ve geleneksel aydın olarak ikiye ayırmaktadır. Gramsci'nin ayırımına istinaden Gemuhluoğlu'nu çıkar ilişkileri ve popülerlikten uzak olması, iktidar ve güce yakın olmaktan uzak olması yönüyle geleneksel aydın olarak tanımlamak mümkün iken güç ve çıkar kaygısı gözetmeden toplumda işlevselliği artırmaya çalışması, insanlar üzerinde onları yüceltme ve hareket halinde olan bir aydın olması yönüyle de organik aydın sınıfında değerlendirmek mümkündür.³¹²

³⁰⁸ Mehmet Ali Kılıçbay, *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu; Türk Aydınının Dünyasını Anlamak*, (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995),175.

³⁰⁹ <http://sosyolojisi.com/aydinlar-entelijansiya/535.html>[02.05.2019]

³¹⁰ Ülgener, *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, 67.

³¹¹ Bauman, *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, 8.

³¹² A.g.e.,30.

A.Camus de “gerçek entelektüel özgül bir kişiliği ifade eden bir rolü yerine getirmez. O zihni ile kendini gözleyen kişidir” diyerek entelektüelin kendinin farkına varması anlaması, özgün ve bireysel olmasına vurgu yapmaktadır. Bu özgünlüğü aydının sosyal yapıda edindiği gerçekliği ve güveni de ortaya koyacaktır.³¹³ Bu noktada Gemuhluoğlu’ nun vefatının ardından yazılanlar ve söylenenler onun özgün ve kendine has bir duyuş ve duruşunun olduğunu ifade etmektedir. Denilebilir ki kısa yaşamı boyunca Gemuhluoğlu bu özgünlüğü sayesinde geniş sosyal çevreye sahip olmuştur.

E. Said’ e göre entelektüel evrensel olmalıdır. Bu evrensel yönü onu güçlü kılmaktadır. “entelektüel, güçlü toplumsal otoritelere bilerek ve kasten ait olmamak zorundadır. Bu ait olmama entelektüeli çoğu kez dolaysız bir değişim yaratamayan, kimsenin farkında olmadığı bir dehşete şahitlik eden bir tanık rolüne mahkûm edebilir.”³¹⁴ Gemuhluoğlu’nun herhangi bir iradeye, sınıfa bağlı olmadığı ve kişisel tercihi itibari ile sakin bir yaşamının olduğu, ön planda olmadığı söylenebilir. Bu günümüz aydının popülerlik seviciliği ile ters düşen bir durum oluşturmaktadır. Gemuhluoğlu’nun yaşamı boyunca şöhreti afet kabul etmesi ile, otoriteyi elinde bulunduranlara yakın olamaması neticesinde daha az tanındığı bir gerçektir. Yine Said’e göre entelektüel kişi iyi konuşma, iyi yazma, öğretmenlik, televizyona çıkma gibi temsil etme sanatının biçimlerini alabilirler. Bu görevi kamu yararı ve kamunun önünde sergilemesi önemlidir.³¹⁵ Gemuhluoğlu’nun temsil yönünün kalem gücü ve söz gücünde ortaya çıktığı görülmektedir. Dostluk Üzerine adlı konuşması hitap gücünün etkisini günümüze kadar devam ettirdiğini göstermektedir. Öğretme ve öğrenme yönü onun bir aydın özelliği taşıdığını göstermektedir. Dili iyi kullanmak bir entelektüelin önemli özelliğidir.

Aydın, içinde yaşadığı toplumun ve tüm toplumların sorunlarını bilen ve çözümler üretebilen kişidir. Evrensel değerleri olan, evrensel eylemlerde bulunan kişidir. Toplumdan ve insanın gerçeğinden bağımsız, donanımını kendine saklayan kişi aydın

³¹³ Gordon Marshall, *Sosyoloji Sözlüğü*, çev: Osman Akınhay, Derya Kömürcü, (Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999),202.

³¹⁴ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 15.

³¹⁵ A.g.e.,44.

olarak kabul edilmemektedir. Dolayısı ile aydınlar içinde buldukları zamana ait insanlardır.³¹⁶

2. Dünya Savaşı sonunda Kıbrıs meselesi Türkiye'nin de gündeminde yer almıştır. Özellikle 1946 sonrası Kıbrıs Türkleri üzerinde oluşturulan yoğun baskı Anavatan içinde de tepkilerin oluşmasına sebep olmuştur. Gemuhluoğlu Kıbrıs meselesi karşısında tepkisini dile getiren aydınlar arasında yer almıştır. Hürsöz gazetesinde yazdığı yazılarda ada halkının yanında olduğunu söyleyerek cesaretli duruş sergilemeleri konusunda desteklemiştir. 1950 yılında Kıbrıs'ı Koruma Cemiyetini kuran aydınlar arasında yer almıştır. 1960 yıllarında gazete ve dergilerde yazdığı yazılarla mücadeleci kimliğini ortaya koymuş ve Kıbrıs Meselesinin milli bir mesele olduğunu dile getirmiştir. 1945 yılında Cemiyetler Kanununun değiştirilmesi ile Gemuhluoğlu siyaset ve topluma yön veren gençlik oluşumların içinde yer almıştır. Bu oluşumlardan birisi de Türk Kültür Ocağı Derneği 1946 yılında Türk milliyetçiliğine hizmet gayesi ile kurulmuş ve hizmet vermiştir. Mareşal Fevzi Çakmak' ın vefatı üzerine Serdengeçti adlı dergide yazılar yazmıştır. Gemuhluoğlu Türk toplumunda fikirsel ayrılıkların yaşandığı yıllarda Türk milliyetçilerinin bir arada toplandığı Türk Milliyetçiler Derneği içerisinde üniversite yıllarından itibaren yer almıştır. Denilebilir ki Gemuhluoğlu siyasi değişimlere kayıtsız kalmayarak kendi fikirleri doğrultusunda milli ve muhafazakâr bir dünya görüşü çerçevesinde aydın kimliğini ön plana çıkarmıştır.

Gemuhluoğlu'nun bir aydın olarak halkın içinde ve halktan birisi olduğu görülmektedir. Çözüm önerileri kendi öz kültüründen ve toplumun benimseyeceği şekliyledir. Aydın eleştirdiği toplumun yeniden yapılanmasına katkıda bulunmalıdır. "Teklif ettiği felsefeyi veya ideolojiyi benimsemediği için içinden çıktığı toplumu küçümseyen aydın tipi son derece tehlikelidir; halkı adam edeceğine inandığı her türlü baskıcı rejime çanak tutabilir."³¹⁷

Aydınlar benimsedikleri değerler ve yönelimleri ile kimi zaman taraf olagelmişlerdir. Doğu ve batı toplumlarında aydınlar farklılık göstermiştir. Ali Şeriatî'ye göre: "... Batı kültürünün son yüzyıllardaki gelişmesi dolayısıyla Doğu toplumlarında geleneksel ve batı zihniyetli iki tip aydın doğmuştur. Birinci tip kendisini Batılı normlarla

³¹⁶ A.g.e.,61.

³¹⁷ Beşir Ayvazoğlu, *Türkiye Günlüğü; Gelenek ve Değişme*, S.25 (Ankara: Cedit Yayınevi, 1993),23.

sınırlandırmak istemezken, ikincisi Batı'yı taklit edilecek bir model olarak düşündüğünden kendi toplumunun asıl değerlerinden uzaklaşmış; şaşkın, kudretsiz ve zayıf bir kimsedir."³¹⁸ Gemuhluoğlu'nun yeni bir medeniyet inşa etme düşüncesi ve bunun da Türk toplumunun kendi öz değerlerinden doğmasının gerekliliği düşüncesi ile onun Batı'yı taklit etmekten kaçınan, kendi değerlerine yakın ve böylelikle güçlü bir aydın olduğu görülmektedir. Bu yönü ile halktan kopuk bir aydın olmadığı da söylenebilir. E. Said' e göre aydın kişi yalnızca düşünen ve söyleyen değildir. Aydın kişi eylem insanıdır.³¹⁹ Gemuhluoğlu'nun aksiyonel yönü, gençlik hareketleri içerisinde bulunması, dernek ve vakıflarda etkin rol oynaması onun eylem insanı olduğunu, aksiyonel yönünü ortaya koymaktadır.

Cemil Meriç'e göre bir aydın birden çok dil bilirse de olur ancak kendi dilini gerçekten bilsin ve kelimeleri şecereleri ile tanınsın..³²⁰ Gemuhluoğlu'nun dile olan hakimiyeti, kökenleri ile dili bilmesi, dili ustalıkla kullanması ve bu yönü ile hayranlık uyandırması aydın olarak Meriç'e göre önem arz etmektedir. Ali Şeriatî ise aydının asıl sorumluluğunun toplumu bilgilendirmek, eğitmek, toplumda olumlu kişiliklerin oluşmasına katkıda bulunmak ve böylelikle toplumu geliştirmek olduğunu ifade etmektedir. ³²¹ Aydının görevinin toplumu aydınlatma, topluma rehberlik olduğu, kendi rehberliği ışığında nesiller üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Gemuhluoğlu'nun toplumu aydınlatma ve nesillere değerleri aktarmada öncülük ettiği vakıflar ve dernekler, günümüz sanat, politika, eğitim, edebiyat gibi alanlara önemli isimler kazandırdığı bir aydın olarak topluma hizmet ettiği görülmektedir. Gemuhluoğlu'nun insan yetiştirme konusundaki rolü onun mesleki tercihini de belirlemiştir. Okuyan, yazan, üreten ve ışık gördüğü kişilerin gelişimi için sohbet ortamlarında, eğitim ortamlarında ve bireysel ilişkilerinde çaba göstermiştir.

³¹⁸ Ali Şeriatî. *Kültür ve İdeoloji*, çev: Orhan Bekin, b.2. (İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995),21.

³¹⁹ Said, *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, 20.

³²⁰ Meriç, *Bu Ülke*,108.

³²¹ Ali Şeriatî, *Kültür Ve İdeoloji*, çev. Orhan Bekin, (İstanbul: Birleşik yay.,1996), 149.

SONUÇ

Toplumsal yapı, kültürün, sınıfların, statü ve rollerin, grup ve kurumların ve bunlara bağlı olarak insanların birbirleriyle kurmuş oldukları ilişkiler sonucu ortaya çıkmaktadır. Toplumsal yapı, toplumsal kesimler ve kurumlar arasındaki ilişkilerin bütünüdür. Bu ilişkiler toplum üyelerinin de davranışlarının şekillenmesine ve bireylerin sosyal bir varlık olmasını sağlamaktadır. Tam da bu noktada tarihsel ve toplumsal süreçte bireyin ve yapıların sosyolojik önemi ortaya çıkmaktadır.

Toplumsal yapı kavramı sosyoloji biliminin çekirdeğini oluşturması sebebi ile önemlidir. Her toplumun kendisine özel sosyal yapısı bulunmaktadır. Sosyal yapı, bir toplumun belirli bir dönemdeki sosyal, kültürel, fiziki ve ekonomik dokusudur. Bu dokuda zaman içinde ortaya çıkan farklılaşmalar değişim olarak adlandırılmaktadır. Bu bağlamda birey ve toplum incelemelerinde yapı unsurunun değişim süreci ile sosyolojik bağ kurulması gerekmektedir.

Toplumsal yapı bir ilişkiler bütünüdür. Toplumsal yapı sabit ve durağan değildir. Bu nedenle toplumsal yapı ele alınırken toplum yapısı ile birlikte bu toplum yapısında meydana gelen değişimi de ele almak gerektiği görülmektedir. Bu noktada Türk toplum yapısının ana hatlarını değişim sürecinin başladığı Tanzimat dönemi ve esas itibarıyla Cumhuriyetin ilanı ve sonraki dönemleri ele alarak incelemek gerekmektedir. Toplumsal yapıyı etkileyen unsurlar arasında fiziki, demografik yapı, siyaset, kültür, din, ekonomi gibi etmenler yer almaktadır. Türk toplum yapısına bakıldığında Cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu yapılar başta olmak üzere bireyler ve kurumlar üzerinde yoğun bir değişimin yaşandığı görülmektedir. Türk toplumu bu değişimi aydınlar, bürokratlar, siyasiler ve halk ile topyekûn sürdürmüştür.

Türkiye’de toplum ve toplum yapısını anlamak, Türk toplumunda meydana gelen değişiklikleri incelemek sosyolojik anlamda önemlidir. Bu noktada Türk aydınınının üstlendiği görev bu değişim dönüşüm ve toplumsal yapı bağlamında ele alınmalıdır. Osmanlıdan sonra batılılaşma, modernleşme ekseninde halkın ve aydınların gündemi şekillenmiştir. Bir ulus devlete dönüşüm sürecinde Türk toplumunda Osmanlı’nın son dönemleri itibarıyla Tanzimat, Meşrutiyet, Atatürk önderliğinde kurulan Türkiye Cumhuriyeti toplum yapısında hızlı değişimlerin de görüldüğü dönemler olmuştur

Türkiye'nin içte yenileşme ve inkılaplarla kurmaya çalıştığı yeni yapıda 1960 askeri darbesi, 1961 anayasası sonucu toplumsal değişiklikler, 12 Mart 1971 askeri darbesi akabinde, 12 Eylül Harekâtı olarak bilinen 1980 darbesi ile demokrasinin 3. Kez kesintiye uğraması Türkiye'de toplumsal yapının da siyasi süreçlere bağlı olarak bazı değişimlere uğramasına sebep olmuştur. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurların birbirine bağlı olması birinde gerçekleşen yapısal değişimin bir diğerine ve dolayısı ile bireyin sosyal yaşantısına etki etmektedir. Türk halkı başta olmak üzere yaşanan darbeler ve muhtıralar döneminde korku ve baskıya uğramıştır. Bu sosyal ortamdan kaynaklı fikir birlikteliği kuran kişiler çeşitli oluşumlar içerisinde siyasi ve sosyal yapının olumsuz sonuçlarına ses çıkarmışlardır. Bu oluşumlar içerisinde dergi, gazete, basın yayın organlarının yanı sıra dernek ve vakıflar da önemli roller üstlenmiştir.

Türkiye'de dini-muhafazakâr görüş ve inkılapçı- laik görüş toplum yapısının şekillenmesinde etkili olan iki ana görüşü oluşturmaktaydı. Bu noktada gençlik hareketleri, kültürel atmosferde şekillenmiştir. 1960'lı yıllarda sağ kesim Cumhuriyet fikri ile Türk ve Müslüman kökene sahip olan toplum yapısına zarar verildiğini düşünmekte ve bu süreç toplumda kutuplaşmalara da yol açmaktaydı.

Tüm siyasi ve toplumsal yapıda gerçekleşen olaylar aydın ve bürokrat kesimin fikirleri ve içinde buldukları çevrenin şekillenmesine sebep olmuştur. Türk siyasetine yön veren çalışmalar ve gençlik oluşumları içerisinde bulunan Gemuhluoğlu, Aydınlar Ocağı' nın kurucuları içerisinde yer almıştır. Bu dönemde Aydınlar Ocağı milli ve muhafazakâr söylemi bir araya getirerek ülke gündemini yönlendirmede, birlik ve beraberlik oluşturmada önemli göreve sahip olmuştur.

Toplum yapısı içerisinde yetişen her birey gibi Gemuhluoğlu'nun hem toplumu etkileyen hem de içinde bulunduğu toplumun etkilerini taşıyan sosyal bir aydın olduğu, Türkiye'nin şekillenmesinde etkili olan sosyal, siyasi, kültürel olaylar, Gemuhluoğlu'nun Türk düşünce, kültür, edebiyat, sanat, siyaset hayatında önemli role sahip olduğu, ön plana çıkmaktan kaçındığı ve dönemi itibariyle günümüzde tanınmış kişilere öncülük ettiği, iyi bir rol model olduğu, geleceğin inşasındaki rolü tespit edilmiştir. Türk toplum yapısı içerisinde yetişen bireyleri ile arasında diyalektik bir bağın Gemuhluoğlu özelinden hareketle çözümlendiği, topluma yön veren şahsiyetler ve etkileri sosyolojik olarak ortaya konulmuştur.

Aydınların dönemine katkısı tam manası ile anlamak için Türk toplum yapısının Cumhuriyet sonrası serüveni, değişim ve gelişiminin hızlı olduğu, bu günün toplum yapısının temellerinin tam da Gemuhluoğlu'nun yaşadığı dönem olduğu görülmektedir. Sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde siyasi, dini, ekonomik nedenler gibi birçok belirleyici unsur bulunmaktadır. Toplumsal hayatı oluşturan yapılar birbirinden bağımsız olmadığı gibi toplum içinde yaşayan bireyler de bu yapıdan bağımsız değildir. Toplumsal yapıyı oluşturan unsurlar birbiri ile etkileşim halindedir.

Fethi Gemuhluoğlu 1923-1977 yılları arasında yaşamış ve dönemin sosyal, kültürel, siyasal atmosferinden izler taşımaktadır. Yani Gemuhluoğlu'nun görüş ve duruşunun şekillenmesinde yaşadığı yıllardaki tarihsel arka planın da etkileri görülmektedir. Toplumların değişim ve dönüşüme ihtiyaç duydukları zamanlarda aydın kesim etkili rol oynamaktadır. Türkiye'de aydın kesim milliyetçi muhafazakâr bir yapıya karşı batıcı ve modernist düşünceye sahip olanlar olarak varlık göstermiştir. Değişim ve dönüşümün tarihsel köklerden kopmadan, geçmişten örnek alınarak, öz değerlerin yok edilmeden olması gerektiği konusunda mücadele vermiştir.

Gemuhluoğlu bulunduğu bütün görevlerde Batılılaşma'nın Türk toplumunda meydana getirdiğini düşündüğü tahribatın onarılması için büyük çaba sarf etmiştir. Milli ve manevi değerlere önem veren muhafazakâr aydın çizgisi sergilemiştir. Gemuhluoğlu bu yazılarda özellikle İslam dünyasında yaşanan hürriyet mücadelelerini desteklerken İngiliz, Fransız ve Ruslar başta olmak üzere Asya ve Afrika'daki sömürgeci güçlere meydan okumaktadır. Gemuhluoğlu batının bir gün gücünü kaybedeceğine inanmaktadır.

Aydınların bir bölümü toplumu şekillendirmede batılı bir ideolojiye karşılık milliyetçi muhafazakar bir ideoloji ile toplumun şekillenmesinde etkili olmuştur. Gemuhluoğlu ve temsil ettiği hareketin bu süreçte milliyetçi, muhafazakâr yani sağ yönelimli olduğu görülmektedir. Fikirleri ve aksiyonel yönü ile Gemuhluoğlu'nun gelecek nesiller açısından tanınması önemli görülmektedir. Çünkü Gemuhluoğlu çağının ötesinde bir yaşam sürmüştü ve bu düşünce ile yaşamıştır. Özellikle milli ve muhafazakâr nesil üzerindeki etkileri, Necip Fazıl, Sezai Karakoç gibi kişilerin kendisi üzerindeki etkisi, toplumu eylemleri ile şekillendiren bir şahsiyet olarak sanat, edebiyat, siyasete, dünya ve İslam'a bakış açısı, toplumsal yapı içerisinde yön verme ve rol model olması sebebi ile önemli bir aydın olarak tanınması gerekmektedir.

Fethi Gemuhluoğlu'nun şahsından hareketle Türkiye'nin Cumhuriyet sonrası toplumsal yapısı, Türkiye'nin değişim- dönüşüm süreci, toplumsal yapıya etki eden siyasi, sosyal, kültürel, dini, ekonomik nedenler ve toplumun şekillenmesinde Türkiye'de aydınların rolleri ele alınmıştır. Gemuhluoğlu'nun kişiliği, şahsiyeti, sosyal etki alanı, İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği, Kıbrıs'ı Koruma Cemiyeti, Türk Kültür Çalışmaları Derneği, Türk Kültür Ocağı, Türk Milliyetçiler Derneği, Aydınlar Ocağı, Türk Petrol Vakfı gibi oluşumlarda üstlendiği görevler Türk toplum yapısına olan katkılarını ortaya koymaktadır.

Gemuhluoğlu yaşadığı dönemde sanat ve edebiyat üzerindeki çalışmaları yaptığı tespit, yönlendirme ve yol göstericiliği ile etkilemiştir. bu yönü ile aydın kimliği ile tanımlamak yanlış olamamaktadır. Toplumun değişiminde ve kalkınmasında sanat ve edebiyatın öneminin farkına varmış ve bu konuda yetenek gördüğü kişileri desteklemiştir. Gemuhluoğlu sanatçı ve edebiyatçı kimliği görünür olmak istememiş ancak günümüzde sanat ve edebiyat alanında etki uyandıran, yakın döneme damga vuran; Erdem Beyazıt, Nuri Pakdil, Cahit Zarifoğlu, Yavuz Bülent Bakiler, Bahattin Karakoç, Prof. Mehmet Çavuşoğlu, Rasim ve Alaaddin Özdenören, tarihçi Mehmet Genç Akif İnan gibi birçok ismin yetişmesine katkı sağlamıştır.

Gemuhluoğlu gazete ve dergilerde yazmasının yanı sıra dergi ve gazete etrafında toplanmaları konusunda yetenekli gördüğü dönemin genç kuşağına, Nuri Pakdil, Rasim Özdenören, Cahit Zarifoğlu gibi isimlere tavsiyelerde bulunmuştur. Çünkü bu dönemde toplumun yönlendirici unsuru olarak gazete, dergiler önemli görülmektedir. Gemuhluoğlu kültür ve sanata gereken değeri vermiş, gençlere ceplerinde kalan son para ile gidip simit almamalarını, bir film, bir tiyatro seyretmelerini söylemiştir. Toplumun değişip dönüşmesinde sanatın ve edebiyatın büyük rolü olduğunu, sanatçıların değişimi önceden duyumsayan ve yol gösteren olması gerektiğini, ileriye görme yeteneğinin sanatçılara ait olması gerektiğini, topluma bu yönde şekil verecek kişilerin sanatçılar olduğunu, tarihsel ve toplumsal şuura sanata gereken değer verildiğinde ulaşılabileceğini düşünmüş ve bu doğrultuda yaşamıştır.

“Kişi düştüğü yerden kalkar ayağa, sanatla başladı yurdumuzda yabancılaşma ve yine sanatla atılacak yurtdışına, sanatla kalkacağız ayağa” düşüncesi ile gençlerin bu konuda yönlendirilmesine gayret etmiştir.

Fethi Gemuhluoğlu milli ve manevi değerlerinden doğan bir ulusun inşasını savunurken bunu yalnız kendi ülkesi için değil tüm uluslar için düşünmektedir. Onun muhafazakâr aydın rolünün ötesinde aksiyon insanı olduğu da görülmektedir. Gemuhluoğlu'nun yetiştirdiği gençler 1983'ten günümüze kadar görev alan siyasi partilerden, bürokrasiye, iş dünyasından kültür sanata gibi değişik alanlarda söz sahibi olmuştur. Bir ağabey modeli çizen Gemuhluoğlu çağına ışık tutmuş ve gelecek çağın öncülerinin yetişmesinde önemli katkılar sunmuştur.

Gemuhluoğlu köklerinden doğacak milli ve mukaddesatçı gençliğin, aziz olarak gördüğü milletin kalkınmasını sağlayacağını düşünmektedir. Gemuhluoğlu'nun içinde yetiştiği sosyal ortam Osmanlı ve Cumhuriyetin ilk yıllarının sentezi niteliğindedir. Gemuhluoğlu'nun düşüncelerinin şekillenmesinde bu sosyal ortamın etkisi büyüktür. Mensubu olduğu tasavvufi görüş, ilk eğitimini aldığı ailesi ve çevresi, milliyetçi ve muhafazakâr düşüncesi, sanat, edebiyat ve siyasete dair düşüncelerinin de bu çerçevede oluşmasını sağlamıştır.

Nuri Pakdil Gemuhluoğlu'nu İç Dünya Uzmanı olarak nitelendirmektedir. Bağlanma Gemuhluoğlu'nun dostluk tasavvurunun bağlanma ile gerçekleştiğini gözler önüne sermektedir.

Gemuhluoğlu ve çevresindeki kişiler arasındaki ilişki Şems- Mevlana, Tabduk Emre- Yunus Emre ilişkisinin, yani geleneksel yaşamın ideal tiplerinin modern zamanlarda nasıl sürdüğünü göstermektedir. Modern zamanlarda yol göstericilerin, önderlerin, gönül ve dava erlerinin nasıl olması gerektiği Gemuhluoğlu'nun hayatı ile ortaya konulmuştur. Muhafazakâr ve milliyetçi gençliğin üzerinde etkili olması sebebi ile rol model olduğu gerçeği ortaya konulmuştur. Gemuhluoğlu'nun aydın olarak toplumun şekillenmesinde, evrenselci, yenilikçi, bireysel ve halk içinden olması yönleri değerlendirilmiştir. Gemuhluoğlu'nun çağına ışık tutan bir aydın olduğu sosyolojik bağlamda ortaya konulmuştur. Gemuhluoğlu toplumu aydınlatma görevini üstlenmiş ancak günümüz aydınlarından farklı olarak popülerlikten uzak kalmıştır. Aydın olarak çok yönlü kişiliği, rol model ve rehberlik edişi, politikadan uzak durması, toplumla iç içe ve toplum sorunları için çözüm bulması onun aydın olarak tanımlanması gerekliliği ortaya konulmuştur.

KAYNAKÇA

- Ağaoğlu, Adalet. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu*, İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995.
- Akyıldız, Yasin ve Ali Rıza Abay. “Vakıf Müessesesinin Gelişimi ve Mahiyeti Tarihsel Bir Değerlendirme”. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*. 7(15): (2017).
- Akyüz, Hüseyin. *Eğitim Sosyolojisinin Temel Kavram ve Alanları Üzerine Bir Araştırma*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1991.
- Alver, Köksal. *Edebiyat sosyolojisi*, 3. bs. (Hece yay. 2012).
- Arsel, İlhan. *Aydın ve Aydın*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1993.
- Aron, Raymond. *Aydınların Afyonu*, çev: İzzet Tanju, İstanbul: Tur Yayınları, 1979.
- Aslan, A. Kadir. “Eğitimin Toplumsal Temelleri”. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S. 5. (2001). 16-30.
- Atasoy, Cahit. *Dostluk Üzerine*, İstanbul: Timaş Yay, 1978.
- Aydemir, Şevket Süreyya. *Suyu Arayan Adam*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2005.
- Ayvazoğlu, Beşir. *Türkiye Günlüğü; Gelenek ve Değişme*, S.25 Ankara: Cedit Yayınevi, 1993.
- Azak, Gürbüz. *Son Alp-Eren: Fethi Gemuhluoğlu*, Türkiye, 05.10.1987
- Azman, Ayşe. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu; Türk Aydınının Kendini Tanımlama Sorunu*, İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995.
- Ballar, Suat. *Yeni Vakıflar Hukuku*, İstanbul: Seçkin, 2008.
- Balcı, Yunus. *Türk Romanında Aydın Problemi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 2002.
- Bauman, Zygmunt. *Akışkan Aşk-İnsan İlişkilerinin Kırılganlığına Dair*, 1. bs. çev. Işık Ergüden İstanbul: Alfa, 2017.
- Bauman, Zygmunt. *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, İstanbul: Metis Yayınevi, 2003.
- Belge, Murat. “*Türkiye Cumhuriyeti’nde Sosyalizm (1960’tan Sonra)*”, CDTA, VII

- Belge, Murat. “Tarihsel Gelişme Süreci İçinde Aydınlar”, CDTA,1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Bıyıklı, Mahmut. *İnsan İnsana Şifadır*, 1. bs. İstanbul: Kabalcı, 2018.
- Biliş, Ali Emre. “*Dini Yönelimli Türk Televizyon Dizilerinde Oksidentalizm Söylemi ve Toplumsal Rol Modellerinin Temsili*” Yayınlanmış Doktora Tezi. Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2012.
- Bozkurt, Veysel. *Değişen Dünyada Sosyoloji*, Ankara: Ekin yayınları, 2008.
- Boratav, Korkut; *Türkiye İktisat Tarihi (1908-2005)*, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara, 2006.
- Budak, Selçuk. *Psikoloji Sözlüğü*, 1. bs. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2000.
- “Büyük Doğu”. *Büyük Doğu* 1949/7: 2, Şaka Matbaası, [25 Kasım 1949].
- Ceylan, Tuncay “Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol”. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C.15, S.1. (2011): 89
- Darendelioğlu, İlhan. *Türkiye’de Milliyetçilik Hareketleri*, 5. bs. İstanbul: Toker, 1977.
- Deliorman, Altan. *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 1. bs. İstanbul: Boğaziçi, 1978.
- Demirbilek, Salih. “Kutadgu Bilig’de Genç ve Gençlik Kavramları”, *Gençlik ve Kültürel Mirasımız Uluslararası Kongre, 16-18 Mayıs 2014*. Samsun: Ceylan Ofset, 2014.
- “Dostluğun İlk Harfi: Fethi Gemuhluoğlu Anma Programı.” İstanbul, 30 Aralık 2010. [11.01.2019].
- Dur, Ahmet. “*Fethi Gemuhluoğlu’nu Anlayabilmek*”. <http://www.yenisoz.com.tr/fethi-gemuhluoglu-nu-anlayabilmek-makale-7583> [24.12.2018].
- Duran, Burhanettin. *Cumhuriyet Dönemi İslamcılığı. Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-İslamcılık*, (Cilt 6). İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.
- Dursun, Ahmet Haluk. *’Sıradışı, Nevi Şahsına münhasır bir adamdı’ , Bir vakıf İnsanı Fethi Gemuhluoğlu*, Malatya: Malatya Büyük Şehir Belediyesi Yayınları, 2017.
- Duymaz, Ali. “Dede Korkut Kitabı’nda Hüner ve Erdem Kavramları Üzerine”, *IV. Türk Dünyası Yazarlar Kurultayı Bildiriler 5-6 Kasım 1998*.

- Ergin, Muharrem. *Dede Korkut Kitabı I. Giriş-Metin-Faksimile*, 5. bs. Ankara: TDK Yayınları, 2004.
- ."Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı", Der, İstanbul: İz Yayıncılık, 1978.
- Erich Fromm, *The Art of Loving*, Open Road Medya, 1995.
- ."The Art of Loving". çev. Yurdanur Salman. İstanbul: Payel Yayınevi, 1995.
- Erik Jan Zürcher. *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, 4. bs. İstanbul: İletişim Yayınları, 2018.
- Eriş, Metin. *Gönlümde Taht Kuranlar, Bir alperen ve Vakıf Adam Fethi Gemuhluoğlu*, 1. bs. İstanbul: Kubbealtı, 2009.
- Eskiler Ersin, ve Altıncı Remzi. "Rol Model Alma Davranışının Pozitif Sözlü İletişim ve Satın Alma Niyeti Üzerine Etkisinde Marka Bağlılığının Aracılık Rolü", *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, ICMEB 17, Özel Sayı (2017), 673-686.
- Feridun, Server. *Anayasalar ve Siyasal Belgeler*, , İstanbul: Aydın Güler Kitabevi, 1962.
- Feroz Ahmad, *Demokrasi Sürecinde Türkiye*, çev. Ahmet Fethi, İstanbul: Hil Yayınevi, 2010.
- Foucault, Michel. *Entelektüelin Siyasi İşlevi Seçme Yazılar: I*, çev. Işık Ergüden, Osman Akınhay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları,2011.
- ."Kıbrıs ve Anavatan", Hürsöz Gazetesi, 23 Ağustos 1949.
- ."Uyanan Afrika", Arapgir Postası, 26 Nisan 1957.
- ."Yeniden Bir Merhaba Fethi Gemuhluoğlu", Arapgir Postası, 14 Mart 1958.
- Gemuhluoğlu, Fethi. *Yeniden Bir Merhaba*, Arapgir Postası, 14.03.1958
- ."Tunusta Büyükelçilik Açıyoruz". Arapgir Postası, 27 Temmuz 1956
- ."Uyanan Afrika", Arapgir Postası, 26 Nisan 1957
- ."Keşmir Meselesi ve Dr. Namık Kemal Gedik' in Beyanati", Arapgir Postası, 17 Ağustos 1956
- Giddens, Anthony. *Sosyoloji*, çev. Cemal Güzel. Ankara: Ayraç Yayınevi, 2005.

- Gökçe, Birsen. *Türkiye'nin Toplumsal Yapısı ve Toplumsal Kurumlar*, Ankara: Savaş Yayınları, 1996.
- Gökhan Evliyaoğlu, *Kilim*, Serdengeçti, Eylül 1950.
- Göksel, Ali Nüzhet, Der. *Ziya Gökalp Diyor Ki*, İstanbul: Ahmet Halit Kitabevi, 1950.
- Göze, Ergün. *Gözümle ve Gönlümle Tanıdıklarım*, İstanbul: Boğaziçi, 1993.
- Gramsci, Antonio. *Aydınlar ve Toplum*, çev: V.Günyol, F.Edgü, B.Onaran, İstanbul: Alan Yayınevi, 1985.
- Gülhan Demiriz, İstanbul: Sentez Yayınları, 2007.
- Güngör, Erol. *Sosyal Meseleler ve Aydınlar*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1993.
- Gürel, Ramazan, "Sosyal Pekiştiricilerin ve Model Davranışlarının, Çocukların Ahlaki Yargılarının Şekillenmesindeki Etkisi (Bandura Örneği)", *Değerler Eğitimi Dergisi*, Cilt 12, S.28(2014), 101-119.
- Haldun, İbn. *Mukaddime*, çev. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2013.
- ." *Mukaddime*". çev. Süleyman Uludağ, I. Cilt . İstanbul: Dergah, 1991.
- Haşimi, M. Ali. *Kuran ve Sünnete Göre Müslüman Şahsiyet*. çev. Resul Tosun. 14 bs. İstanbul: Risale Yayınları, 2015.
- http://tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=Selam [05.01.2019]
- <http://www.haber7.com/yazarlar/meryem-aybike-sinan/2162363-sebeb-ey-ve-fethi-gemuhluoglu> [04.04.2019]
- <http://sosyolojisi.com/aydinlar-entelijansiya/535.html> [02.05.2019]
- <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/bakan-nabi-avci-cok-talihli-bir-kusaktik-40016624> [03.01.2019]
- http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&kelime=MERHABA [12.02.2019]
- <http://www.yenisoz.com.tr/fethi-gemuhluoglu-nu-anlayabilmek-makale-7583> Ahmet Dur [12.02.2019]
- <https://www.blogarti.com/yazar-fikir-ve-dusunce-adami-nuri-pakdil.html> [05.05.2019]

- <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/insan-insanin-kurdu-degil-yurdu-umudu-ve-ufkuudur-2010488> [01.05.2018]
- <http://www.keskedergisi.com/keske-dergisi-12-sayi/12>. Sayı, Temmuz/Ağustos 2015 Keşke Dergisi [12.12.2018]
- http://www.turkedebiyati.org/yazi_turleri/nutuk.html [12.01.2019]
- <http://sosyolojisi.com/aydinlar-entelijansiya/535.html> [20.05.2019]
- <http://sosyolojisi.com/aydinlar-entelijansiya/535.html> [14.06.2019].
- Işık, İhsan. *Türkiye Yazarlar Ansiklopedisi*, C.2, S. 777, Ankara: Elvan, 2007.
- Işık, Talip. *Dostluğa Adanmış Bir Hayat Hikayesi Fethi Gemuhluoğlu*, Biyografi, 5 Ekim 1977 <https://www.biyografya.com/biyografi/9396> 22.03.2019
- İleri, Selim. “ Peki, Düzmece Aydın” , Cumhuriyet Gazetesi, 26.09.1995.
- İnan, Mehmet Akif. *Edebiyat, Kültür Ve Sanata Dair*, Eğitim-Bir-Sen Yayınları, Ankara:31 Edebiyat Dizisi: 13 Ocak 2016).
- İslam Ansiklopedisi, Cilt 20*, Türkiye Diyanet Vakfı, 2003.
- Kabacalı, Alpay. *Türkiye’ de Gençlik Hareketleri*, 1. bs. İstanbul: Gürer, 2007.
- Kabaklı, Ahmet. “Serdengeçti”, *Mavera Aylık Dergisi*, Aralık 1977.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*, 17. bs. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 1998.
- Kağıtçıbaşı, Çiğdem. *Kültürel Psikoloji Kültür Bağlamında İnsan ve Aile*, İstanbul: Evrim Yayınevi, 2000.
- Kanar, Mehmet. *Eski Anadolu Türkçesi Sözlüğü*, 2. bs. İstanbul: Say Yayınları, 2011.
- Kaplan, Mehmet. *Büyük Türkiye Rüyası*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1992.
- Kaplan, Yusuf. “*İnsan İnsanın Kurdu Değil; Yurdu, Umudu ve Ufku’dur*”. <https://www.yenisafak.com/yazarlar/yusufkaplan/insan-insanin-kurdu-degil-yurdu-umudu-ve-ufkuudur-2010488> [01.01.2019]
- Karaçam, Ferman. *Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (C 14: 17)*, İstanbul: 1996.
- Karpat, Kemal. *Kısa Türkiye Tarihi*, 8. bs. İstanbul: Timaş, 2010.
- . “*Türk Demokrasi Tarihi*”, 9. bs. İstanbul: Timaş, 2017

- ."Türkiyenin Toplumsal Yapısı Ve Toplumsal Kurumlar", 1. bs. Ankara: Savaş Yayınları, 1996.
- Kasapoğlu, M. Aytül. "Aile ve Kadın Araştırmaları İçin Yedi Temel Rol ve Statü". *Ankara Üniversitesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Araştırma Dergisi*, S.15, (1994): 220.
- Keskin, Ahmet. "Türk Kültüründe "Selamlaşma" Ve "Vedalaşma" Hakkında Genel Bir Değerlendirme". *Türk Dünyası Dil Ve Edebiyat Dergisi*, Issn: 1301-0077 S.43 (Bahar 2017).
- Kılıç, Murat. *Allah, Vatan, Soy, Milli Mukaddesat- Türk Milliyetçiler Derneği (1951-1953)*, 1. bs. İstanbul: İletişim, 2016.
- Kılıçbay, Mehmet Ali. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu; Türk Aydınının Dünyasını Anlamak*, İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995.
- Kıray, Mübeccel Belik. *Toplumsal Yapı, Toplumsal Değişme*, İstanbul: Bağlam, 1999.
- Kısakürek, Necip Fazıl. *Bir Ölüm Münasebetiyle*, Sabah, S.12,11.10.1977.
- Kızılçelik, Sezgin ve Yaşar Erjem, *Açıklamalı Sosyoloji Terimler Sözlüğü*, Ankara: Atilla Kitabevi, 1994.
- Koç, Turan. "Bağlanmanın Boyutları", *Edebiyat Eylemi Ve Nuri Pakdil*, Der. Hüseyin Su Ankara: Hece Yayınları, 2013.
- Kongar, Emre. *İçimizdeki Zalim*, İstanbul: Remzi Kitabevi, 2011.
- ."Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği", 6. bs. İstanbul: Remzi Kitabevi 1995.
- Konuk, Osman. "Bir Sorun ve Bir Çözüm Kaynağı Olarak Türk Eğitim Sistemi", *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı*, Ed. Mehmet Zencirkıran Bursa: Dora Yayıncılık, 2017.
- Kucur, Şamil. "*Fethi Gemuhluoğlu: Sır Kapısındaki Alperen*", Aksiyon, 1997.
- Ceylan, Tuncay "Toplumsal Sistem Analizinde Toplumsal Statü ve Rol", *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, C. 15, S. 1 (2011): 89-104.

- Lundberg, G.A.; Schrang, C.C.; Larsen, O.N.; *Sosyoloji*, çev. Özer Ozankaya, Ü. Gürkan, 2.cilt, Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği, 1970.
- Maclver R. M. ve Charles H. Page. *Cemiyet*. çev. Amiran Kurtkan. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi. 1969.
- Mahmud, Kaşgarlı. *Divanü Lügati't-Türk*, çev. Besim Atalay. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2013.
- Mardin, Şerif. "Batıcılık", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- . *Türkiye'de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları, 1991.
- Marks K. ve Engels, Komünist Partisi, çev: Nur Derviş, İstanbul: Aydınlık Manifestosu, 1979.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*, çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 2005.
- Memiş, Şefik. "Gerçek Olan Aştır Şairler ve Şiirler", Der. Selman Gemuhluoğlu (İstanbul: Tab Ofset Yayınları, 2000), 195.
- Meriç, Cemil. *Bu ülke*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2010.
- . "Batıda ve Bizde Aydın Serüveni", CDTA, I, İstanbul: İletişim Yayınevi, 1983.
- . Meriç, Cemil. *Mağaradakiler*, İstanbul: İletişim Yayınevi, 2003.
- Miyasoğlu, Mustafa. "Fetret ve Vuslat", *Mavera Aylık Dergisi*, Kasım 1977.
- Nişanyan, Sevan. *Sözlerin Soyağacı Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü*, 3. bs. İstanbul: Adam Yayınları, 2007.
- Olgun, Ayşe. "Kavga İbadettir". <https://www.yenisafak.com/gundem/kavga-ibadettir-2802562> [15.12.2018]
- Oktik, Nurgün. "Yapı ve Değişme Araştırmalarında Arayışlar", *Muğla Üniversitesi Felsefe ve Sosyal Bilimler Sempozyumu Bildirileri*, Ed: Kubilay Hoşgör, Ankara: Vadi Yayınları, 2006.
- Ozankaya, Özer. *Toplum Bilimine Giriş*, Ankara: Sevinç Matbaası, 1975.
- ."Toplumbilim", 9. bs. İstanbul: Cem Yayınları, 1996.

- Özbudun, Ergün. *1921 Anayasası*. Ankara: Seçkin, 1992.
- Özcan, Fatma Yurttaş, “*Bir Aydın Hareketi Olarak Aydınlar Ocağı ve Türk Siyasetine Etkileri*”, Yayınlanmış Doktora Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2011, 88-89.
- Özel, İsmet. “Eyvah!”, *Yeni Devir*, 07.10.1970.
- Özkalp, Enver ve diğerleri. *Davranış Bilimlerine Giriş*, T. C. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 1355, 2006.
- Özlem, Doğan. *Türk Aydınını ve Kimlik Sorunu, “Felsefe Geleneği ve Aydınımız”*, İstanbul: Bağlam Yayınevi, 1995.
- Öztürk, İlker Nuri. “*Gemuhluoğlu Varsa Savaş Yok*”. [https://www.yenisafak.com/Hayat/Gemuhluoglu-Varsa-Savas-Yok-3412905-Ilker Nuri Öztürk](https://www.yenisafak.com/Hayat/Gemuhluoglu-Varsa-Savas-Yok-3412905-Ilker-Nuri-Ozturk) [04.12.2018].
- Pakdil, Nuri. *Kalem Kalesi*, 3 bs. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2014.
- .” *Bağlanma*” 7.bs. Ankara: Edebiyat Dergisi Yayınları, 2017.
- .” *Yazar, Fikir ve Düşünce Adamı: Nuri Pakdil*”. <https://www.blogarti.com/yazar-fikir-ve-dusunce-adami-nuri-pakdil.html> [05.05.2019]
- Pala, İskender. *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları, 2004.
- Pendik Belediyesi. *Fethi Gemuhluoğlu’ Nu Anma Programı*, 15 Ocak 2019.
- Poloma, Margaret M, *Çağdaş Sosyoloji Kuramları*, çev. Hayriye Erbaş, Ankara: Gündoğan Yayınları, 1993
- Rabbani, İmam-ı, *Mektubat ı Rabbanide Şeriat ve Tasavvuf*, çev. Necdet Tosun, Süleyman Derin, Ahmet Hamdi Yıldırım, İstanbul: Erkam, 2014.
- Rasim Özdenören, *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Kitabı*, Der, İstanbul: İz Yayıncılık, 1978.
- Said, Edward. *Entelektüel Sürgün Marjinal Yabancı*, çev. Tuncay Birkan, İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 1995.
- Sami, Şemsettin. *Kamus-ı Türkî*, Der. Paşa Yavuzarslan. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2010.

- Sartre, Jean Paul. *Aydınlar Üzerine Deneme*, çev. Aysel Bora, 2 bs. İstanbul: Can Yay., 2010.
- Saybaşı, Kemali. *Türk Aydın ve Kimlik Sorunu; Münevver, Entelektüel, Aydın*, İstanbul: Bağlam Yayınevi,1995.
- Sefercioğlu, Necmettin. *Türk Milliyetçiler Derneği ve Kapatılış Davası*, İstanbul: Bilgeoğuz, 2012.
- Selman Gemuhluoğlu (Der.), *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu Sohbetleri / Mektupları/Bütün Yazıları / Hâtıraları / Hakkında Söylenen Ve Yazılanlar*. (1. bs. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1978).
- Sezer, Nevzat. “*Fethi Gemuhluoğlu ile Bir Konuşma*” , Arapgir Postası. 26 Eylül 1958.
- Sinan, Meryem Aybike. “*Sebeb Ey ve Fethi Gemuhluoğlu*”. <http://www.haber7.com/yazarlar/meryem-aybike-sinan/2162363-sebeb-ey-ve-fethi-gemuhluoglu> [10.12.2018].
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*, Yay. Haz: Ümit Tatlıcan, Gülhan Demiriz. İstanbul: Sentez Yayınları, 2007.
- Slattery, Martin. *Sosyolojide Temel Fikirler*, Yay. Haz: Ümit Tatlıcan, Su, Hüseyin. Kalemin Yüğü, 1. bs. İstanbul: Şule Yayınevi, 2014.
- Subaşı, Necdet. *Türk Aydınının Din Anlayışı*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları,1996.
- Şeriati, Ali. *Kültür ve İdeoloji*, çev. Orhan Bekin, İstanbul: Birleşik yay.,1996.
- Şerif, Mardin, *Türkiye’de Din ve Siyaset*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı. “*Medeniyet Köprüsü Beş Şehirli*”, 1 bs. Ankara: Kalkan Matbaası, 2015.
- Taş, Ertuğrul. *Les Alliances Renversées*, Saarbrücken: Presses Académiques Francophones, 2014
- Tekeli, İlhan, “*Osmanlı İmparatorluğu’ndan Günümüze Eğitim Kurumlarının Gelişimi*”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Tiken, Servet. *Dostluğa Adanmış Bir Ömür Fethi Gemuhluoğlu*, 1. bs. İstanbul: Bir, 2019.

- Tunçay, Mete. “YÖK”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C. III, İstanbul: İletişim Yayınları, 1983.
- Tural, Sadık K. *Kültürel Kimlik Üzerine Düşünceler*, 1.bs. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1988.
- Türkçe Sözlük*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, 2011.
- Türkdoğan, Orhan. *Osmanlıdan Günümüze Türk Toplum Yapısı*, 2. bs. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2004
- Türkeş Mustafa. *Kadro Hareketi: Ulusçu Sol Bir Akım*, Ankara: İmge Kitabevi, 1999
- Tuğ, Salih “40 Vakıf İnsan”, İstanbul: Türkiye Milli Kültür Vakfı Yayınları, 2011.
- Türkoğlu, İrfan. “Osmanlı Devleti’nde Para Vakıflarının Gelir Dağılımı Üzerindeki Etkileri”. *Süleyman Demirel İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*. C. 18, S. 2 (2013), 25-70.
- Uçar, Fuat. *Türk Siyasi Hayatında Milliyetçi Cephe Hükümetleri*, 1. bs. Ankara: Berkan, 2015.
- Uçman, Abdullah. ‘Bir Gönül Erinin Göçü’ Mavera Aylık Dergisi, Aralık 1977.
- Uludağ, Süleyman. *İslam-Siyaset İlişkileri*, İstanbul: Dergah Yayınları, İstanbul,1994.
- Ülken, Hilmi Ziya. *İçtimai Doktrinler Tarihi*, İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayını, 1941.
- Ülgener, Sabri Fehmi. *Zihniyet Aydınlar ve İzmler*, Ankara: Mayaş Yayınları,2006.
- . *Aydınlar Sosyolojisi ve Çağımız Aydını*, İstanbul: İktisat Fakültesi Mecmuası, 1977.
- Vassaf, Hüseyin. *Mevlid Şerhi Gülzar-ı Aşk*, yay. 1.bs. (Der.) Mustafa Tatçı, Musa Yıldız, Kaplan Üstüner, İstanbul: Dergah, 2006.
- Yalsızuçanlar, Sadık. *Dostluk Üzerine Fethi Gemuhluoğlu*, 1. bs. İstanbul: Timaş, 2009.
- . “Gaye Akademi, 1 Nisan 2018 röportajı. <http://www.gayeademi.com/video/fethi-gemuhluoglu-kimdir-ornek-sahsiyetler-8/>”

Yaş, A. Gökhan. “Herbert Spencer Sosyolojisinde Sosyal Evrimcilik ve Liberalizm Etkileri”. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*. C. 10, S. 19 (2018): 593-605.

Yılmaz, Ercan. “Edebiyat Mevsimini Mahmut Bıyıklı ile Konuştuk”. www.haberkultur.net [18.11.2013]

Zarifoglu, Cahit. *Yaşamak*, 21. bs. İstanbul: Beyan, 2017 <http://dilhane.net/ismi-ile-musemma-olmanin-musahhas-hali-fethi-abi/> [27.07.2018].

DİZİN

-A-

Aydın, v, ix, 14, 19, 21, 25, 27, 45, 57,
96, 104, 105, 106, 108, 109, 110,
111, 113, 114, 115, 116, 117, 118,
119, 120, 125, 126, 128, 130, 132,
133, 134

Aydın Sosyolojisi, v

-B-

Bağlanma, v, 3, 31, 32, 38, 39, 41, 51,
59, 61, 67, 73, 75, 96, 97, 98, 99,
100, 101, 125, 133

-C-

Cemiyet, 48, 49, 132

-D-

Değişme, 7, 9, 10, 119, 126, 131, 132
Dostluk, v, viii, ix, 3, 22, 26, 28, 30, 31,
35, 36, 40, 46, 53, 55, 56, 57, 59, 60,
71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 81,
82, 83, 84, 85, 87, 88, 91, 93, 95, 96,
118, 126, 127, 128, 133, 134, 135

-F-

Fethi Gemuhluoğlu, v, vi, vii, viii, 1, 2,
3, 21, 25, 26, 27, 28, 30, 31, 33, 35,
36, 39, 40, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 51,
52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61,
66, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76,

77, 79, 82, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90,
93, 94, 95, 96, 98, 114, 117, 123,
124, 125, 126, 127, 128, 130, 131,
133, 134, 135

Fikir Sakası, vii, 1

-İ-

İç Dünya Uzmanı, 100, 125

-M-

Medeniyet, 28, 34, 37, 59, 69, 74, 75,
134

-N-

Necip Fazıl, vii, 1, 3, 19, 20, 21, 27, 30,
31, 33, 34, 58, 65, 66, 67, 75, 76, 96,
97, 123, 131

Nuri Pakdil, v, vi, 3, 19, 25, 27, 31, 32,
37, 38, 39, 40, 41, 42, 51, 60, 67, 69,
70, 73, 74, 76, 95, 96, 97, 124, 125,
131, 133

-R-

Rol Model, 62, 127, 128

-S-

Sezai Karakoç, 3, 19, 21, 26, 33, 65, 69,
71, 74, 76, 95, 97, 123

-T-

Toplumsal Yapı, v, 5, 10, 11, 16, 18,
129, 131

-V-

Vakıf, 47, 48, 50, 57, 85, 126, 128, 135

-Y-

Yazınsal Hayat, viii, 67

